anton pashku

kulla

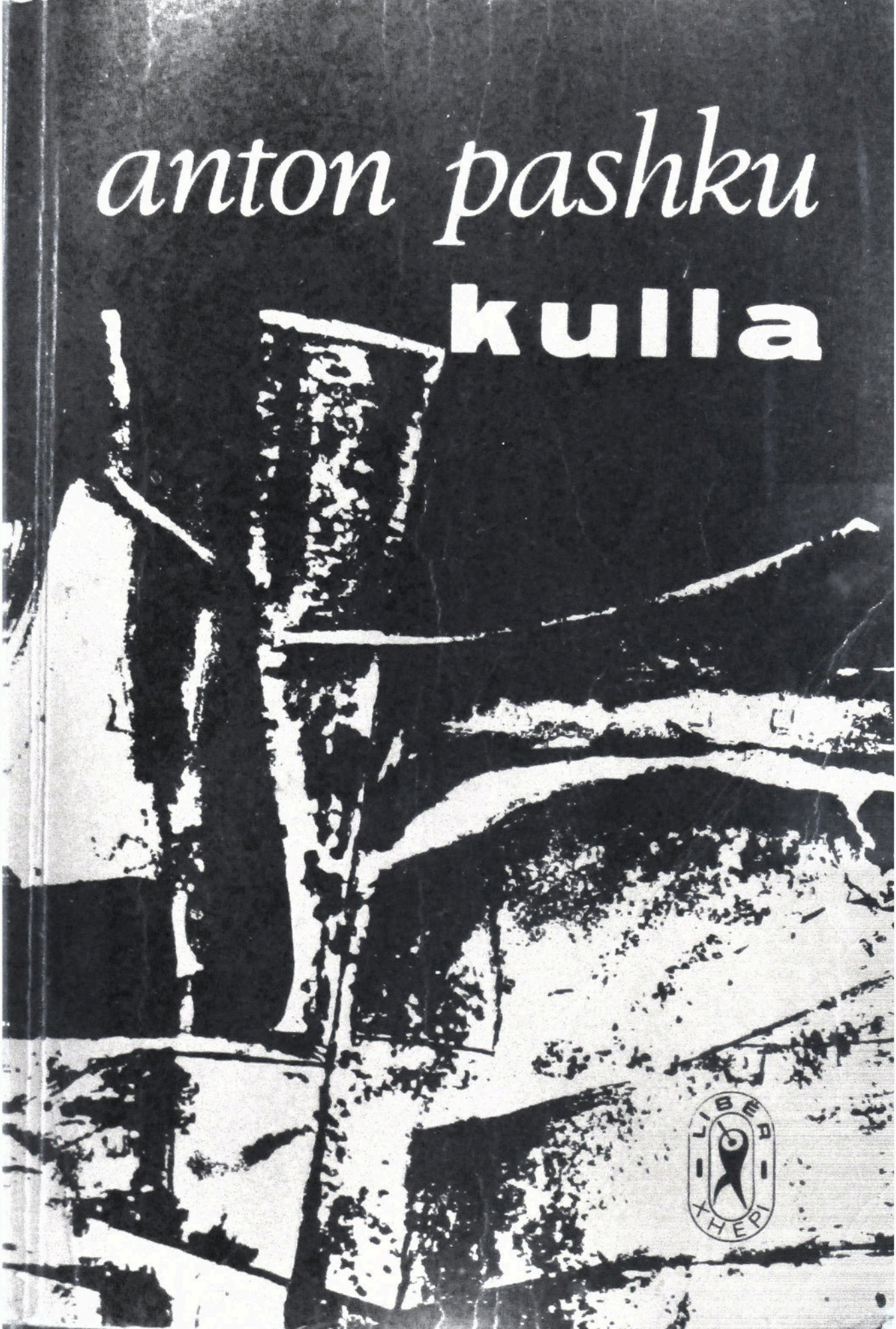

ANTON PASHKU / KULLA

Libri 6

LIBËR XHEPI

Redaktor biblioteke
RAMIZ KELMENDI

Mbulesën e ilustroi
REXHEP FERRI

ANTON PASHKU

000
1=91
IIPI

KULLA

RILINDJA — PRISHTINË — 1968

ANIJA E DEJUN

Profesori po i jipte fund rrojës, kur këtij i duel gjumi. Ndejti edhe pakëz në shtrat, me sy gjysmë të mbyllun e dorë ndër krye e dikur, përtueshëm, u kthye në krahun e djathtë, muer cigaren dhe, mbasi çakriti nja dy a tri herë shkrepsën, e ndezi dhe e thithi me andje të madhe. Lëshoi pastaj nji nga nji disa rrotulla tymi, që shumë shpejt tretshin në ajrin e kabinës mjaft të vogël. I vërente ato rrotulla që ngjiteshin përpjetë gjithnji tue u zgjanue, tue u thollue dhe në fund tue humbë në atë hapësinë gadi katrore, e cila ishte e ngushtë, prandej jo aq e kandshme për këtë që ishte mësue me dhomën e vet të madhe plot dritë, nëpër dritaren e së cilës gjithmonë sheh disa rrema të degës së manit e, nëpër to, edhe qiellin e kaltërt ose bashkat e reve të murrme, kurse natën, nganjiherë, edhe faqen e zbetë të hanës rrethue me yje. Nuk dijti pse, por kjo hapësinë, mandej ai tym i cigares, ato rrotulla të tij zgjuen te ky njifarë ndjenje melankolike, e cila e cimboi çuditshëm. Sidomos rrotullat. Në fillim, shikimi i tij argëtohej me to; në ngjitje e sipër i dukeshin si balona të vegjël, tërheqës e krenarë që mësyejshin me mbërrijtë sa ma nalt. Ma vonë, posa zunë me u përhapë, me humbë trajtat e veta dhe me u shndërrue në rrathë, të cilët sakaq e ma largoheshin prej njani tjetrit, si këto të asaj rrotullës së fundit, fikej dëshira për me lëshue tjera dhe me i shikue edhe ma tutje, me përcjellë notimin e tyne deri në çastin kur treteshin. Shkundi cigaren në taketuke

e mandej zuni me shikue pejt e hollë e të kaltërt të tymit që shkëputeshin prej gacës së duhanit, të cilën ngadalë e mbështillte hini.

— Këqyr se po e djeg bataninë, — ndjeu profesorin që kishte heqë shkumën e sapunit prej njanës faqe. Ate e shihte në pasqyrë. Edhe flokët e tij të thimë. Rrudhat nëpër fytyrë.

— Ah, jo! — u gjegj dhe shikimi i iku kah dritarja e rrumbullakët. Përtej saj çdo gja i dukej e përhimtë. E ftoftë. E zbrazët. — A thue, profesor, edhe sot do të na shoqnojnë vranësinat?

— Ku me dijtë. Ndoshta edhe sot, — tha profesori ngutshëm e tue i mbledhë buzët përmbrenda për të mundë me e rrue ma lehtë mjekrën.

La cigaren në taketuke. Muer prej komodinës gastaren me rrum dhe e mbushi nji gotë. Kur e piu, e mbushi edhe nji tjetër dhe përsëri u shtri në shtrat.

— Profesor, — tha tue marrë cigaren, të cilën e thithi edhe njiherë e pastaj e fiku.

— Hë? — pyeti profesori.

— Ti qenke pre. Po shoh njifarë njolle të kuqe atje dikund afër veshit.

— Këtu? Ehë, — tha profesori qetësisht. Iu afrue pasqyrës dhe e shikoi atë njollë. Shihej se ajo gadi aspak nuk e trazonte. Vazhdoi me e heqë pjesën tjetër të shkumës së sapunit.

— Profesor, — filloi me e pyetë papritmas, — ka tri javë që udhtojmë bashkë, por megjithate shumë pak të njoh?

Profesori sëpari e largoi briskun e rrojës prej faqes dhe, tue e fshi, qeshi. Ishte hera e parë që qeshte. Gjatë tanë udhëtimit me këtë anije turistike asnjiherë deri më tash nuk e kishte ndie këtë qeshje kumbuese të këtij njeriu me petka të vjetra, i cili prej çdo limani i dërgonte kartolina grues së vet. Ndonëse e preku pak, sepse nuk i pëlqeu që profesori iu përgjegj me atë qeshje ironike, prap

seprap disi i erdhi mirë pse e ndëgjoi atë qeshje të vetme gjatë tanë kësaj kohe, qeshjen e profesorit gjithmonë të rrëmbyem prej kush e di çfarë mendimesh, përherë të zymtë dhe gjithnji të tërhequn, larg udhëtarëve. Tash, për nji trohë herë, prej fytyrës së tij u largue ajo hije e përditshme e pakënaqësisë së tij të mëshehtë, për të cilën ai nuk i ka tregue asgja, edhepse pra ky disa herë, tërthorazi, në ndonji skutë të kuvertës apo sallonit të madh të anijes (në kabinë shumë rrallë flitshin, sepse profesori aty e kalonte kohën ma shum tue lexue gazetat, që i blente nëpër limaj ku pushonte anija, tue plotësue fjalëkryqet e „Enigmës" ose tue analizue partitë e shahut të ndonji mjeshtri të njohtun, të cilat i gjente në rubrikat përkatëse të gazetave), asht përpjekë më kot me e ndie rrëfimin e tij sado të shkurtë për atë që e brente. Në raste të këtilla, ndeshte në indiferencën e tij të paspjegueshme; nuk flitte gja, por vetëm heshtte mjaft gjatë. Rrinte me krye të ulun e me shikim kah majet e këpucëve, e nganjiherë edhe e kruente hundën dhe dlirte veshin me gishtin e vogël. Dikur çonte kryet dhe fillonte me kafshue buzën e poshtme; luente qerpikët si njeriu që don me ndalë lotët. Kollitej, kthehej me fytyrë kah ky, por ky tash kthente shikimin e vet kah diçka tjetër, sepse i dukeshin tepër të pakandshme ato çaste që do të duhej me i kalue sikur të rrinte ballë për ballë me te, sikur para vehtes ta shihte atë buzën e tij plot rrudha të imta, e cila, randue prej buzëqeshjes së ardhun me zor, dridhej lehtas dhe gadi padiktueshëm. Nuk e pyette ma as tërthorazi për atë hije të zymtë që dendësohej edhe ma shum në mbramje fill mbasi pinte nja dy a tri gota venë të zezë. Atëbotë, as që flitte. Dukej si me qenë memec. Vetëm me shikim, herë mbas here, bridhte nëpër sallon, por ma shumë rrinte me sy kah pianisti dhe tue trokllue me gishta në tavolinë; nuk dihej a e tërhiqshin tingujt e pianos apo në atë mënyrë përcillte ose përtrinte ndër mendime ndonjifarë kujtimi. Kohë mbas kohe lëmonte

flokët dhe mbështette kryet në shuplaka; rrudhat baheshin edhe ma të forta e shikimi edhe ma i mpreftë. Në ato çaste, shum pak i ngjante këtij profesori në momentet kur qeshi dhe kur sytë i muerën nji shkëlqim, të cilin nuk ishte mësue me e pa ndër ta. Por, qeshja dhe ai farë shkëlqimi nuk zgjatën shumë. Tash, kur profesori e kishte heqë ma shkumën e sapunit dhe fshinte me kujdes briskun e rrojës, çdo gja ishte si ma parë, si përditë. Përsëri ishte ai i përhershmi. Edhe ato dy rrudhat në ballin e tij, të cilat, kur qeshi, nuk i kishte vërejtë, prap ishin sajue e forcue në vendin e vet të zakonshëm. Kurrgja, në të vërtetë, nuk kishte ndërrue.

— Megjithate, profesor, ju, ndoshta, për nji ditë keni mësue ma shum hollësina për mue se sa unë për ju gjatë tri javësh, — i tha tue u kthye në njanin krah për ta marrë gotën me rrum.

— Ndoshta! — u gjegj profesori me za të lehtë. — Por, s'asht çdo kush vitrinë e çelun për çdo kend, — shtoi tue mbyllë briskun e rrojës në kuti.

— Vitrinë?

— Vitrinë e çelun, ku çdo kush mundet me pa çdo gja, me u shkrrye me shikimin e vet nëpër te. Pse, lum çuni, pse? Shkrryhen, me siguri. Jo të gjithë, por disa. Shkrryhen, e tue u shkrrye i përlyejnë, damtojnë, thyejnë gjanat, domethanien e vlerën e të cilave nuk e dijnë. Mirëpo ...

— Mirëpo?

Profesori tundi kryet në mënyrë të pacaktueshmë. Ky e shtrëngoi gotën me rrum. Pritte që ai të vazhdonte mendimin e ndërpremë. Por, ai heshtte. E shpërlante brushën. Dukej si me pasë humbë vullnetin për bisedë. Ky e piu atë gotë rrum, të cilën e la në komodinë, prej nga muer pakon me cigare.

— Dhe? — e pyeti përsëri.

— S'paska ujë të nxehtë, — tha profesori në vend se me vazhdue mendimin e ndërpremë. — Deri tash kishte.

Deri pak ma parë. Paskam pasë fat: u ndal mbasi u rrova. Ani, mundem me e la fytyrën edhe me ujë të ftoftë. Ma mirë! Mbramë kam pi pak ma tepër se sa duhet ... Shiko, më fal, ndoshta ta kam trazue gjumin.

— O, jo profesor! — tha ky dhe e ndezi cigaren. — Unë të kam gjetë në shtrat. S'kam ardhë para teje.

— E dij, por ma vonë, natën. Kurrfarë gjumi nuk kam ba. Disa herë jam zgjue. Hëm, — profesori buzëqeshi, — etja më ka mundue. Isha tepër i etshëm ... Çudi, kisha përshtypjen se jam në shtëpi. Në dhomën time, nëpër dritaren e së cilës mundesh me pa nji grumbull anijesh, tue pushue në lima. Etja më kishte rrokë. E ujë, lum çuni, s'kishte. S'kishte! Në të vërtetë, e ndiejsha kah rridhte në lavabo. Uji rridhte, ujë kishte, por gota nën kanjel nuk mbushej ... Ah, mendova, a asht e mundun kjo gja? Mirëpo, qenka e mundun! Çka me ba: uji rridhte, kurse gota nuk mbushej kurrsesi!

— Kurrsesi? — tha ky, të cilit ky fillim i rrëfimit të profesorit iu duk ma se i çuditshëm.

— Nji pikë, sa për be, nuk binte në gotë. Asnji.

— Ani?

— I lëshova za grues. Mirëpo, dikur m'u kujtue se ajo nuk ishte aty. Ka shkue dikah e s'asht kthye ende, thashë. — Këtu profesori pakëz heshti. — Gota ishte nën kanjel, — vazhdoi ai, — gota gjithnji e zbrazët, kur ndjeva se dikush hyni në dhomë.

„Çka je tue ba, o njeri? A s'po sheh?" filloi ai.

„A s'po sheh ti?" iu drejtova unë.

„Profesor, uji ka pushtue çdo kand të dhomës. Ka dalë edhe jashtë, në koridor. Gjysma e shkallëve të katit tonë janë të lagta. Njerëzit po protestojnë", tha njeriu me za të plasun.

„Vërtet!" thashë dhe pashë se uji përnjimend ishte përhapë nëpër tanë dhomën time. „Çudi, gjithë ky ujë me u derdhë e gota mos me u mbushë? Ti nuk e din

çfarë etje më ka rrokë!" thashë dhe ndjeva se si njeriu rrëmbeu dorën time me gotë tue më thanë se me te ia kisha pasë zanë grykën gypit të lavabosë.

Profesori heshti. Tanë ky rrëfim këtij i dukej ose i trilluem („Çfarë fantazije!" mendoi) ose andërr e keqe, gjatë së cilës profesori e kishte pa veten në banesën e tij në ndonji godinë shumëkatëshe. Në të vërtetë, e kishte të paqartë pse profesori tha „kisha përshtypjen se jam në dhomën time" e jo „kam andrrue se isha në dhomën time". A thue, a i dukej njisoj? Ku me dijtë. Ky nuk deshti me e pyetë për këte.

— Ani, profesor, a e mbushe gotën?

— Mos u ngut, çun! Njeriu ma rrëmbeu dorën, thirri mandej nji tjetër dhe bashkë me te filluen me e dlirë dhomën. Dlirën sa dlirën dhe shkuen. Qetësi. Etja rritej; goja m'u kishte tha. Përsëri provova me e mbushë gotën. Më kot! S'vonoi dhe dikush përsëri troklloi në derë, e cila u çel pa thanë unë „hyn!".

„Profesor, a s'je tue pa se shtretnit kanë zanë me notue nëpër ujë!" tha ai. Me gjasë, ishte po ai njeriu, që kishte qenë pak ma parë.

„Shtretnit?" pyeta, tue u habitë si asht e mundun që kaq shpejt të vërshejë aq shumë uji. Harrova me të thanë se, posa hyni në dhomë, dikush tjetër e mbylli derën mbrapa tij.

„Banesa asht shndërrue në liqe, kurse ti habitesh. Profesor, mbylle atë lavabo të mallkueme!" urdhnoi njeriu.

„Ujë, me pi ujë! Do të vdes etjet!"

„Profesor, mos u tall! Të ka ardhë uji deri në brez, e ti thue, do të vdes etjet!" tha ai dhe fill mbas kësaj u ndëgjue nji zhurmë e madhe në koridor. Edhe do klithma. Vrapimi i njerëzve nëpër shkallë. Jashtë, dukej, ishte nji tollovi e madhe. Dikur ndëgjuem: „Zgjarr"! Njeriu u vërsul kah dritarja, tue ça ujin. Edhe unë mbas tij. Pashë se si flaka e kishte kaplue ndërtesën njikatëshe, e cila ishte gadi e ngjitun me ndërtesën tonë shumëkatëshe. Fla-

ka e saj kishte përhapë panik në mesin e banorëve. Disa, madje, kishin zanë me fërfëllue nëpër dritare qylymat, karrigat, dyshekët, jorganat, ndonji enë dhe gjana të tjera. U ndëgjue edhe automobili i zjarrfikësve. Shtëpija e vjetër në tym e flakë u rrethue prej tyne dhe njerëzvet të tjerë, të cilët ma shumë pengojshin se sa ndihmojshin. Mirëpo, ndodhi ajo që edhe ma tepër e shtoi frigën te të gjithë: ishte prishë diçka në cisternën e zjarrfikësve, ajo nuk punonte, uji kurrsesi nuk mundej me gufue dhe me u derdhë mbi atë shtëpi. Vrushkujt e tij, tash për tash, kurrkund nuk shiheshin. Zjarrfikësit shajshin — ia shajshin nanën e babën, e njani edhe motrën atij që e kishte prodhue atë farë cisterne që tash nuk punonte. Njeriu pranë dritares u lëshoi za dhe njani prej tyne ktheu kryet.

„Këtu! Këtu!" i tha.

„Mos ka shpërthye zjarri edhe aty?" u gjegj ai.

„Këtu ka ujë. Deri në brez. Ejani!"

„Ik more pis", tha ai me idhnim, „ke nge me u tallë. Turp!" dhe pështyni përpjetë.

„Ani ..." tha ky gjithashtu me idhnim dhe më pyeti mandej a më kujtohej ku ishte legeni apo ndonji enë tjetër e madhe. I tregova. Ai shkoi, por deri sa e gjet dhe e mbushi, edhe cisterna u ndreq. Vrushkujt e ujit fluturuen kah flaka. Ky iu afrue dritares me legen përpara. Në atë çast, ai zjarrfikësi që nuk besoi se këtu ka ujë, e çoi gypin përpjetë dhe me nji vrushkull të fuqishëm e rrëxoi njeriun me legen dhe e mbushi edhe ma tepër dhomën me ujë. Kjo ishte hakmrarja e tij kundër njeriut, që tash llapërçitej nëpër ujë tue thanë. „Profesor, profesor! Për pak me u mbytë!" U gjegja: „Ti për pak me u mbytë, kurse unë edhe pak e do të vdes nga etja!"

Profesori përsëri heshti. U kthye kah lavaboi dhe filloi me la fytyrën.

Anija u luhat disa herë. Shikimi i iku edhe njiherë kah dritarja e rrumbullakët e kabinës. Edhe tash çdo

gja i dukej e përhimtë. E fiku cigaren dhe e mbushi gotën me rrum. E piu dhe mbushi nji tjetër, gjithnji tue mendue për këtë farë rrëfimi të profesorit që iu duk jo vetëm i çuditshëm, por edhe mjaft i errët dhe, në disa pikëpamje, shumë i paqartë. Nuk dinte pse, por kishte pështypjen se profesori nuk i kishte dhanë fund dhe se aty mungonte diçka. Provoi me e nxitë që të vazhdonte, por ai i tha se ky ishte tanë rrëfimi dhe se nuk do të mundej me i shtue as dy fjalë ma tepër.

— Tekembramja, mjaft u lodha me ty! — tha ai pa e çue kryet prej lavabosë.

— U lodhe?

— Paj, u lodha tue më vjedhë me ato shikime dhe ato pyetje, — përgjegji tue drejtue kurrizin. Mandej muer rizën. Fshini fytyrën me te dhe, mbasi e la në vendin e vet dhe mbasi muer kutinë e gjatë të briskut të rrojës, shkoi te dollapi me nji krah. — Mirë, çun, çka thue ti, cilën setër me veshë?

Profesori kishte vetëm dy setra — nji të zezë dhe nji të bardhë, kishte edhe dy këmisha të bardha, vetëm nji palë pantollona krejtësisht të zeza, kishte, gjithashtu, vetëm nji palë këpucë të zeza dhe nja ma se dhetë palë çorapë; orë e çast i ndërronte dhe i lante, sepse, thoshte, kambët i djersiten shumë. Setra e zezë i rrinte ma hjeshëm, prandej edhe i tha që ta vishte ate. Ai e muer dhe ngadalë, thuese dronte mos po e griste ndokund, e veshi. E mbylli dollapin dhe u ul në shtratin e vet. Nxuer llullën dhe e mbushi me duhan. Ai i ofroi nji gotë rrum, por ky tha se nuk mundej me pi aq heret.

— Kur të kthehem, — shtoi.

— Prej shetitjes nëpër kuvertë?

— Do të shetis për me e pa edhe njiherë detin si duket në mëngjez. Mandej edhe limanin e parafundit në këtë udhëtim tonë. Mbramë ndëgjova nji udhëtar tue thanë se kah ora nandë anija duhet të ndalet e të pushojë nja nji gjysmë ore.

— Paske kohë me ble portokalla dhe me i shkrue grues. Ndoshta edhe prej këtij limani do t'i dërgojsh nji kartolinë? Por, profesor, na mbërrijmë ma shpejt se ajo.

— Na nesër në mëngjez, kurse ajo mbasnesër. S'prish punë, — tha profesori tue u çue, — asnji letër nuk asht e tepërt. Sidomos për gra! Për to asnjana nuk asht e vonueme, — shtoi.

Thithi llullën, lëshoi nji shllungë tymi, i cili, për nji tro herë, mbështolli kryet e profesorit. U nis. Te dera u ndal përsëri. U kthye tue buzëqeshë. Nxuer prej xhepit të pantollonave kutinë e briskut të rrojës, të cilën, në vend se me e lanë në dollap, e kishte futë në xhep.

— Blej disa gazeta! — i tha profesorit. — Mos harro me ble *Botën*

Profesori tundi kryet në shenjë pohimi dhe doli, kurse ky u drejtue pakëz dhe u mbështet në ballnik të shtratit. Ndiente hapat e tij të lehtë, që largoheshin gjithnji e ma tepër. I prigjonte tue pi ngadalë gotën e rrumit; herë-herë, skajet e gotës i lëpinte me maje të gjuhës, tue shikue mendueshëm larën e vetme në tanë bataninë: gjethin e vogël të qëndisun me pej të gjelbërt që ishte njollë e kandshme në faqen e batanisë së tij krejtësisht të verdhë e aty-këtu të zhubravitun. Dhe, kur pushoi ma së ndiemi majthi i tyne, piu gotën me rrum dhe me kënaqësi tha me vete se, sidoqoftë, kishte veprue mirë para tri javësh kur ishte fjalosë me atë farë agjenti tregtar dhe kur ai, mbasi ky e kishte fye me kast, kishte shkue dhe kishte kërkue vetë me e ndërrue kabinën. Si ishte marrë vesh, nuk e din (e kjo gja as që e ka interesue) por asaj mbasdite, mbas atyne dialogjeve plot thumbime, erdhi profesori me valixhen e vet të vogël, kurse agjenti tregtar shkoi me dy valixhet e veta të mëdha. Prej asaj dite, me te s'e ka ndërrue ma asnji fjalë, edhepse mjaft shpesh janë takue në koridorin e ngushtë ndërmjet dy vargjeve të kabinave për fjetje (ai e ky kalojshin atypari në heshtje, pa folë e pa

u përshëndetë asnjiherë dhe si njerëz që thuese kurr nuk ishin pa ma parë) dhe në sallon, ku ai gjithnji ishte në shoqni me do udhëtarë elegantë, kurse disa herë, prej së largu e ka pa tue i ndëgjue edhe rrëfimet e zonjushës D. Në të vërtetë, ai, ma shumë ndëgjonte se sa flitte; përpiqej me qeshë kur të tjerët buzëqeshnin, e kur duhej me folë, atëbotë, së pari largohej pakëz prej bashkëbiseduesve dhe pastaj, gjithnji tue i fërkue duert, mirrte qëndrimin e njeriut që ka me thanë diçka me shum randësi. Nuk dinte çka u thoshte, por ajo rrudhje e vetullave, mandej ai shtrembnim i buzëve dhe rrëximi i shikimit në dyshemenë e sallonit — të gjitha këto i dukeshin qesharake. Mirëpo, e këte e shihte qartë, ai nuk u dukej qesharak bashkëbiseduesve, të cilët, ndonse në mënyrë ngapak jo të natyrshme, çfaqnin interesimin e vet ndaj asaj që u thoshte ai shkurt e pa stërhollime. I këtillë nuk i ishte dukë as këtij, atëherë në fillim. Atëbotë, e sidomos ditën e parë kur u takuen dhe zunë vend në këtë kabinë, ai, përmatepër, kishte pasë zgjue te ky edhe njifarë ndjenje respekti me ato lëvizjet e veta të matuna, sjelljet e tij, që i ishin dukë jashtëzakonisht të njerëzishme dhe me atë zanin e tij të butë e të qetë, i cili, njifarë dore, lente edhe përshtypjen se ai asht njeri i përvujtë, por, njiherit, edhe ma se i sigurtë për çdo gja që thoshte. Madje, ai nuk flitte pak, si tash kur e shihte në sallon. Njimend, gadi asnjiherë nuk i afrohej; ma shumë rrinte me shpinë kah ky dhe tue i kthye shpesh sytë andej kah ishte tue ndejtë ose me krye përmbi valixhen atje diku në fund të kabinës, por, megjithate, kishte ndëgjue do rrëfime të përcipta për jetën e tij dhe njerëzit me të cilët kishte pasë punë, për udhëtimet prej nji vendi në tjetrin dhe për do aranzhmane që i kishin sjellë fitime të mëdha. Tash nuk i kujtohet gati asnjani prej atyne kallximeve, shumica e të cilave ishin të randësishme, ndoshta, vetëm për atë agjent tregtar, kallximet për sasitë e mëdha të parfumeve të ndryshme që ishin shitë me ndërmjetësimin e tij, spiegimet

se cilat lloje të parfumeve i blejnë ma së shumti femnat gjatë stinëve të ndryshme të vjetit, por i kujtohen çastet e kalueme pranë banakut në sallon, ku gadi tanë natën e parë të udhëtimit të tyne e kishin kalue tue pi ai venë e ky rrum, tue i rrëfye njani tjetrit anekdota e mahina, tue ndëgjue orkestrën e vogël të anijes, tue pa gjithë ato buzëqeshje, tanë atë amballazh buzëqeshjesh të ambla të udhëtarëve, buzëqeshjen e zojushës D., e cila i pëlqente agjentit buzëqeshjen e zojushës D., e cila kurrsesi nuk vinte me u ulë pranë këtij, edhepse, pra, e njihte, mirë e njihte, sëpaku mendonte se e njihte mirë, por e cila gjithnji rrinte larg, rrinte në shoqninë e saj tue u përpjekë me i pri çdo bisede, tue i rrotullue sytë e saj të zez djallzisht herë kah njani e herë kah tjetri, por kurrsesi dhe asnji herë kah ky. I kujtohet buzëqeshja e zonjushës D., e cila me tre a katër vetë kishte zanë vend në midis të sallonit, zonjusha D. me nji drandofile të verdhë pak përmbi gjinin e majtë, i kujtohen, mandej, agjenti tregtar që pinte ma shumë sodë se venë, edhe cingrima e gotës që ky e kishte fërfllue matanë banakut dhe shenjat e çmeritjes së barmenit dhe agjentit tregtar, lulet shumëngjyrëshe që i kishte andrrue, zambakët, valët e detit dhe lulet e zambakët,madje edhe drandofilet e verdha, kush e di sa drandofile të verdha, lulet e qiellin, qiellin e yjt, yjt e diellin, hanën e retë, yjt e diellin dhe detin e lulet dhe zambakët e valët e detit dhe drandofillet e verdha e lulet e tjera dhe nji mijë figura fantastike e të pakuptueshme, që ishin përpëlitë ndërmjet vedi në atë andërr, të cilën e kishte pa natën e parë në kabinë, në këtë kabinë të ngushtë ku, kur ishte zgjue, kishte ndie nji zapullimë e erë të randë, e cila, kështu i ishte dukë, do t'ia zinte frymën. Kishte largue bataninë dhe kishte ndezë abazhurin; ishte drejtue në shtratin e vet që ishte krejt afër shtratit të agjentit tregtar, që flinte gojëhapun. Thellë kishte marrë frymë dhe mbas disa çasteve i kishte ardhë me vjellë nga era e ndotshme; ashtu përgjumshëm, nuk e dinte nga vinte ajo erë,

JABNA BIBLIOTEKA

e cila e kishte kaplue tanë kabinën e vogël, ku shtretnit ishin larg njani tjetrit vetëm tri a katër pllambë. Dikur, i ishte dukë se ajo vinte prej asaj ane, ku ishte agjenti tregtar, ai njeri me ballë të qitun, flokë jo aq të dendun, hundë të drejtë, buzë të holla, mjekër fare të vogël e qafë të trashë. Në dritën e abazhurit shkëlqente nji dhamb i artë i tij. Iu kishte afrue: era, që gufonte prej asaj goje të tij, nji erë e randë si e mishit që ka fillue me u qelbë, e largoi. Përsëri iu afrue, por përsëri vrik u largue prej asaj fytyre, të cilën tash nuk mundej me e pa me sy. I dukej e shëmtuet, e errët, fytyrë krejtësisht e huej. Lehtas kishte përshty dhe kishte mendue se tanë ajo erë nuk mund të vinte vetëm prej asaj goje të hapun, ku shkëlqente ai dhamb i artë. Ngadalë kishte shtri dorën kah kambët e agjentit tregtar. Kishte çue skajin e batanisë dhe atëherë përsëri kishte ndie nji erë të re, por edhe ma të randë, sëpaku kështu i ishte dukë këtij në krahasim me atë erë që vinte prej gojës. Ishte era e kambëve të agjentit tregtar ose ma mirë me thanë era e kambëve dhe e çorapëve, me të cilët kishte ra me fjetë. Me maje të gishtave i preku ato çorapë që e përhapshin atë erë. Iu dukën si me qenë të lyem me jargë, prandej menjiherë i largoi gishtat prej tyne dhe si me dro i afroi te hunda e vet; era e ngacmoi, por e zotnoi veten dhe nuk lëshoi kurrfarë zani. Pastaj, në skajet e nji gazete nën abazhur, mbështeti gishtat dhe aty lanë shenjat e veta vijzat e lëkurës. E kishte grisë atë faqe gazete, i kishte fshi me te gishtat tue u çuditë me atë ves të agjentit tregtar me ra në shtrat me çorapë plot djersë e llomshti, pa i la kambët, e kjo çudi balhej edhe ma e madhe kur e parafytyronte ashtu si dukej ditën — elegant, i rruem, me këmishë të bardhë e kravatë të shtrejtë, petka të preme simbas modës ma të re, këpucë spicë, mandej me ato lëvizjet e tij të matuna e sjelljet që dukeshin ma se të njerëzishme dhe me të cilat, s'do mend, i përvetësonte njerëzit, por i parafytyrohej edhe ajo zmbrapja e tij kur donte me folë, ai largim prej bashkëbiseduesit,

që atëherë i dukej i pakuptueshëm, kurse tash fare i qartë. Të gjitha këto tash, disi, muerën nji pamje të zbetë para kësaj ere, e cila sakaq e ma i dukej e padurueshme. Ajo, ndoshta, nuk ishte edhe aq e randë, por edhe sikur të ishte edhe ma e lehtë, te ky tashma ishte forcue ndjenja se ajo përnjimend ishte aq neveritëse sa nuk do të mundej me e durue edhe ndokush i mësuem me erna të pakandshme në punëtoritë e ndryshme e jo ma ky, që qysh prej klasës së parë fillore, kishte fjetë vetëm në dhomën e tij të ndritshme me atë dritaren, nëpër të cilën shihen disa rrema të degës së manit, kurse nëpër to edhe qielli, kaltërtija ose retë, e natën, nganjiherë, edhe hana e rrethueme me yj. E brengosi ajo erë e agjentit tregtar shi natën e parë të udhëtimit të tij, ajo erë e trupit të atij farë njeriu që mirrej me shitjen e parfumeve, i cili, në nji çast, iu duk si arra e krymbët, por e veshun me letër stanjoli të ngjyrës së arit. Dhe tash — duhej me udhëtue me te, me fjetë bashkë në nji kabinë, me ndëgjue për çdo natë erën e gojës, erën, duhmën e kambëve dhe të çorrapëve të tij!

Mbasi nuk dinte çka me i thanë dhe si me e lutë që t'i lante, kambët e t'i skajonte diku çorapët dhe këpucët, mbasi dronte mos grindeshim me za rreth erës së tij të randë sikur ta zgjonte, ishte veshë dhe kishte dalë jashtë në kuvertë. Puhija e lehtë dhe zhumhuri i valëve të detit e kishin freskue dhe këndellë. Qielli ishte ende plot yj, por hana nuk shihej kund. Diku afër ndëgjonte zanet e disa të rijve, kurse pak ma larg, herë mbas here, edhe do tinguj të kitares, që kumbojshin thekshëm në qetësinë e natës. Por, as zanet e atyne të rijve e as ata tingujt nuk e tërhiqshin. Shikonte në vargun e dritave të dritareve të anijes që rrëshqitshin nëpër ujin e njelmët, tue mendue edhe ma tutje për agjentin tregtar dhe erën e trupit të tij, e cila e dëboi jashtë. Atje, në kabinë, nuk dëshironte të kthehej. Dhe nuk u kthye. Mëngjezin e priti në sallon, sepse jashtë kishte pasë zanë me ndie të ftoftë.

Mbas kaftjallit kishte shkue në kabinë, por aty nuk e kishte gjetë agjentin tregtar. Kishte pasë ndejtë nji tro herë në kabinë, kurse mandej përsëri kishte dalë, kishte shetitë andej e këndej nëpër anije, por me te nuk kishte mundë me u takue kund dhe, sëpaku tërthorazi, me ia përmendë erën e kambëve, por pa i thanë gja për erën që i vinte gojës së tij. Njimend, njiherë e kishte pa, por mbasi kishte qenë në shoqni me njifarë udhëtari të parruem dhe me aparat fotografik kraheqafë, nuk iu kishte afrue, sepse ate nuk e njihte .Por, as gjatë kohës, kur kishte drekue në sallon, nuk kishte pasë rast me bisedue me te. Ai ishte pranë nji tavoline jo fort larg tij, por prap në shoqni me atë njeriun e parruem, i cili flitte papra për ku me dijtë se çka. Vetëm mbas drekës, në kabinë, u takue me te. Në fillim nuk i tha gja. Heshtte dhe shtihej se lexonte gazetën; kishte pi edhe dy cigare gjithnji tue i përcjellë lëvizjet e agjentit tregtar. Dikur kishte marrë shishen me rrum dhe kishte pi nji gotë, e, mbas pak, edhe nji tjetër, kurse mandej, ashtu i veshun, ishte shtri mirë në shtrat dhe përsëri kishte vazhdue me bredhë kot me shikim nëpër faqet e hapuna të asaj gazete, të cilat i kishte afrue krejt afër fytyrës së vet. Me to, të thuesh, ishte mbulue. Mbrapa tyne prigjonte hapjen e mbylljen e valixheve. Herë-herë ndëgjonte edhe nga ndonji kollitje të thatë të agjentit. Mirëpo, i ishin lodhë sytë tue i pa gjithë ato germa të imta dhe tanë atë mori rreshtash të dendun të artikujve, të cilët, në të vërtetë, as që i lexonte. I kishte mbyllë sytë. Por, edhe ma tutje e mbante të hapun gazetën.

„Natyrisht", kishte thanë dhe faqet e gazetës kishin shushurue lehtas.

„Çka?" kishte pyetë agjenti tregtar ftoftas.

„Ju mirreni me shitjen e ernave?"

„Me diçka duhet me jetue".

„Kuptohet. Por, mue nuk më pëlqen ajo punë".

„Interesant" kishte thanë agjenti tregtar, por tash jo ma ftoftas. „E pse?"

„Më duket se asht punë e randë".

„Ehë?"

„E vështirë".

„Çudi!"

„Nuk dij, por më duket se në atë botë ernash të kandshme e ma pak të kandshme dhe, ndoshta, aspak të kandshme, sepse të gjitha ernat nuk janë të kandshme, sepse njeriut nuk i pëlqejnë të gjitha ernat, mund të ndodhi që të mbetesh edhe pa hundë".

„Pa hundë?"

„Mbetesh pa hundë!"

„Nuk po kujtoj?"

„Vdes delli, ai dell i hollë e i njomë që mundet me i dallue dhe asnjiherë mos me i përzie ato erna. Ose topitet dhe bahet i pandieshëm; bahet pronë e ernave, në vend se ernat të bahen rob të tij. Atëherë ngjan që njeriu të mos mundet me dallue as erën e trupit të vet prej ernave të tjera" i kishte thanë agjentit tregtar. Mandej e kishte largue gazetën, e kishte palue dhe e kishte lanë në komodinë. Tash e shihte agjentin tregtar, i cili nuk ishte ma i krrusun përmbi valixhet e veta; ishte drejtue dhe mbështetë në njanin bryl afër dritares së rrumbullakët të kabinës. Në buzë i kishte shpërthye njifarë buzëqeshje e hollë, ironike.

„Më fal, por ti je laik, së paku kur asht fjala për erna" kishte thanë ai.

„Laik? U muer vesh, unë s'jam ekspert. Por, unë e kam nji përparësi: dij me dallue, së paku, erën e trupit tim prej ernave të tjera. Dij, sepse kam hundë".

„Të gjithë kanë le me hundë!"

„Por të gjithë nuk vdesin me te. Dikush e humb heret, kurse dikush, madje, harron se e ka, kështu që, në të vërtetë, jeton pa te".

Agjentit tregtar i kishte humbë ajo buzëqeshja ironike. I kishte rrudhë vetullat tue shikue andej kah shishja e rrumit dhe gazeta e palueme në komodinë.

„Dikush?" kishte thanë ai ma shumë si për vedi. „Kush, bie fjala?"

Tash a ia kishte përmendë erën që i vinte gojës së tij. I kishte thanë se ishte e ndytë. Ia kishte përmendë edhe çorapët. I kishte thanë se i kishte plot djersë e llomshti. Ai i kishte thanë se gojës së tij nuk i vinte era, kurse ky i kishte thanë se ma mirë do t'i binte me u marrë me shitjen e pastave për dhambë. Ai e kishte quejtë aventurier pa fijen e kulturës, kurse ky i kishte thanë se ai asht amballazhë e bukur, por, mjerisht, e zbrazët ... Tash nuk i kujtohen të gjitha ato fjalë, tanë ai dialog i gjatë dhe i pakuptimtë, mbas të cilit nuk e ndërruen ma asnji fjalë në asnji vend të kësaj anije turistike, tash kur jashtë në koridorin e ngushtë ndërmjet dy vargjeve të kabinave ndiheshin shpesh hapat e udhëtarëve, ndonji za i gëzueshëm i ndonji voglushi që thirrte prindët me dalë në kuvertë për me pa se si anija i afrohej bregut.

Heshtte. Dhe, në qetësinë e kabinës, prigjonte ata hapa e ato zane dhe nganjiherë shikonte kah dritarja e rrumbullakët, e cila edhe ma tutje i dukej e përhimtë, e ftoftë. Ndejti edhe pakëz pa lëvizë, kurse mandej mbushi nji gotë rrum. Ndezi edhe nji cigare dhe përsëri u mbështet në ballnik të shtratit. Piu gotën, por nuk e la në komodinë. Me te në dorë dhe tue e shikue atë larën e vetme në tanë bataninë: gjethin e vogël të qëndisun me pej të gjelbërt, atë njollë aq të bukur me atë ngjyrë aq të kandshme në faqen e batanisë së tij krejtësisht të verdhë e aty këtu të zhubravitun, ndëgjonte bisedën e dy femnave, të cilat ishin ndalë para derës së kabinës

së tij dhe flitshin për maskenballin e madh, për *mbramjen e kapitenit të anijes*, fustanat që do t'i vishnin sonte, mandej për maskat që do t'i vejshin, maskën e diellit dhe maskën e *dhelpnës*, por tue u interesue se çfarë maskash kishin zgjedhë të tjerët për këtë spektakël të natës së fundit të udhëtimit. Mirëpo, biseda e tyne nuk qe e gjatë, sepse anija u luhat, trupi i saj u përkund, dhe sigurisht u ndal në lima, dhe ato dy femnat shkuen.

Përsëri mbeti vetëm. Ngadalë e thithte cigaren, por njollat e tymit të saj të kaltërt, nuk e tërhiqnin. Shikonte kah lavaboi: profesori, si duket, nuk e kishte mbyllë mirë kanjelin, kështu që prej tij, kohë mbas kohe, rridhshin gjerbat e vogla të ujit. Mblidhej uji në grykë të kanjelit. Përtueshëm mufatej gjerba. Dikur fillonte me vetue nji pjesë e anës së poshtme të saj. Dridhej. Edhe vetima dridhej. Çuditshëm dridhej! Shkëputej gjerba, vrik shkëputej gjerba dhe hovshëm binte poshtë në lavabo, ku kumbonte thekshëm. Aty zhdukej. Gjerba tretej. Rrëshqitte nëpër faqet e lëmueta të lavaboit. Hynte në grykën e gypit dhe nuk kthehej ma. Ky ishte mbarimi i gjerbës. Pastaj vinte tjetra, gjerba tjetër, që sajohej në grykën e kanjelit vizllues e mbaronte, zhdukej, tretej në fillim të grykës së gypit të lavaboit, ku ajo ma parë kumbonte dhimbshëm, në grykën e gypit të lavaboit, i cili e përbinte dhe pritte gjerbën tjetër. Rrokulliseshin gjerbat nji mbas nji, kohë mbas kohe, rrokulliseshin aty në lavabo kohë mbas kohe dhe nji mbas nji gjerbat e vogla, ato gjerba uji që bijshin tue vetue, që shkëputeshin vrik e plandoseshin poshtë tue kumbue thekshëm.

Largoi bataninë dhe u çue me cigare ndër dhambë. Iu afrue dritres së rrumbullakët, por përtej saj nuk pa kurrgja. Iu duk se mjegulla e kishte pushtue hapësinën dhe për këtë arsye ajo ishte aq e përhimtë. U kthye dhe u ul në shtrat. Piu edhe nji gotë rrum dhe muer pastën e brushën për dhambë, që i lente në komodinë. Thithi

edhe disa herë cigaren dhe iu afrue lavaboit. E hudhi duçin aty dhe vuni qafën nën vrushkullën e ujit të ftoftë, i cili e freskoi, dhe mandej filloi me i la dhambët. Shkuma e pastës ia vërshoi buzët kur papritmas u hap dera dhe hyni mbrenda profesori. Ishte duerthatë. Asgja nuk kishte ble.

Ky e shpërlau gojën. Shikonte në pasqyrë: profesori kaloi pranë tij, mandej u zhduk prej pasqyrës, por përsëri u duk kur zu vend atje afër përkresës së shtratit të tij.

— Profesor, a kaq shpejt u mërzitët në këtë lima?

— As që zbrita prej anijes. Moti asht i lig. Asht bukur ftoftë.

— Mjegull?

— Mjegull. Nji mjegull e dendun e ka kaplue limanin. Nuk shihet gadi kurrgja.

— Paske mbetë pa portokaj dhe pa gazeta?

—E luta nji udhëtar me e ble, së paku, *Botën.* Kur u kthye, më tha se kiosku, ku e kishte kërkue, ishte mbyllë. Ku me dijtë.

Heshtjen në kabinë e trazonte vrushkulli i ujit, që rridhte furishëm nëpër kanjel.

— Mjegullat, profesor, nuk më pëlqejnë.

— Cili asht ai që i don? Unë, bie fjala, deshta me pa nji lima. Por, nuk munda. Mjegulla e kishte mëshehë. I kishte mëshehë edhe fytyrat e njerëzve të tij. Nuk munda me i pa shikimet e tyne.

— Mjegullat, profesor, çdo gja mëshehin. Edhe diellin e mëshehin. E shndërrojnë në hanë. A s'të duket dielli në mjegull si hanë?

Profesori nuk përgjegji. Nxori llullën dhe e ndezi. Ky i fërkonte duert në vrushkullin e ujit, tue shikue shpesh veten dhe profesorin në pasqyrë.

— Po kartolinën? Ndoshta as ate s'e ke dërgue?

— Ah, jo! Ia dhashë atij udhëtarit, të cilin e luta me ble gazetën. Më tha se e kishte lëshue në kutinë e postës. Ku me dijtë.

— Nuk beson?

— Ku me e dijtë, çun. Harresa asht përhapë mjaft shumë ndër njerëz, — tha profesori tue theksue veçanërisht fjalën harresa. — Tekembramja, mjaft kartolina i kam dërgue grues sime, — shtoi profesori dhe për disa çaste heshti. Në pasqyrë e pa se si i rrudhi vetullat e thithi shpejt, disa herë me radhë, llullën. — Sa do të qeshi kur do ta lexojë kartolinën! Ehë, ka me thanë, nuk e kam dijtë se asht i këtillë, mahitar. Çun, a e din çka i kam shkrue? I kam shkrue: Mundem me thanë se jam mirë. Edhe ma tutje nuk po vjelli, edhepse, pra, ti e din, lundrimi nëpër det asht i randë. Për mue, qush kaherë asht i randë. Sidomos kohëve të fundit. Pra, mirë, jam mirë. Ma merr mendja se jam tue qëndrue burrnisht. Dhe, nëqoftëse nuk praptohet kjo anije, dil dhe pritëm nesër. Natyrisht, nëqoftëse ke nge. Dil.

— Profesor, ajo do të brengoset?

— Ndoshta.

— Ndoshta? Si?!

Profesori thithi llullën. Rrudhi edhe ma tepër vetullat dhe shikimin e rrëxoi në dysheme. E largoi llullën prej buzës dhe deshti me thanë diçka, por nguroi. Qepallat i luejtën disa herë. Shpejt. Luejti edhe kryet. Rrudhi edhe krahët.

— Eh, çun! — tha ma në fund. — A e din ... në kuvertë e pashë zonjushën D. — shtoi profesori në vend të përgjegjes.

— Ani? — pyeti ky tue marrë rizën për me u fshi.

— Rrinte e mbështetun në ballamarë. Shikonte në mjegull.

— Çka shikonte në mjegull?

— Mjegullën. Madje, me njifarë kënaqësije. Ndoshta vetëm më asht dukë, por ajo andrrueshëm shikonte në mjegull. Thuese pritte me dalë diçka prej saj.

La rizën në vendin e vet dhe filloi me krehë flokët. Ndau vijën dhe u ndal.

— Andrrueshëm shikonte në mjegull? — tha.

— Jam i sigurtë, — tha profesori dhe u çue. — Qafën e kishte mbështjellë me njifarë shalli të madh, të bardhë.

Vazhdoi me i krehë flokët. Profesori u zhduk prej pasqyrës, ku u duk prap kur iu afrue derës.

— Zonjusha D. as që lëvizte. Dukej si me qenë e mpime. Heshtte dhe papra shikonte në mjegull. Zonjusha D. nuk i vërente njierëzit që kalojshin pranë saj, — tha profesori tue u ba gati me dalë.

Krehu flokët, por edhe pak ndejti mendueshëm para pasqyrës. Profesori tha edhe diçka, por nuk ia vuni veshin. Pa në pasqyrë kur doli profesori dhe tash prap mbeti vetëm në kabinë. Iu afrue komodinës, muer nji cigare dhe e ndezi. U ul në shtrat dhe u përpoq me e gjetë me shikim atë gjethin e vogël të gjelbërt. Nuk e pa askund. E kishte mbulue ndonji rrudhë e batanisë së verdhë. Shikoi kah dritarja e rrumbullakët. Asgja nuk shihej matanë, jashtë. Sikur edhe ma parë edhe tash ishte krejt e përhimtë dhe tepër e ftoftë. Përtej qelqit të saj ishte mjegulla, në të cilën, si i tha profesori, kishte shikue zonjusha D. Çka? Athue çka kishte shikue apo kërkue në mjegull zonjusha D.? Ajo, tash, i dukej e çuditshme, ajo, zonjusha D., të cilën e njeh, sepse jetojnë në nji qytet, ma mirë me thanë, krejt afër njani tjetrit në periferinë e qytetit të tyne. Shpesh janë takue në mëngjezet e bukura ose me shi e borë, rëndom janë takue aty diku afër shitores së pemëve dhe perimeve, heret janë takue në mëngjeze dhe bashkë kanë shkue deri te stacioni i autobusave, kanë shkue tue ecë ky në njanën e ajo në tjetrën anë të kanalit gjithmonë me

ujë të ndytë, tue ecë ajo, zakonisht, skajit të kanalit në anën kah ishte asfalti, rruga e asfaltueme, tue ecë ky skajit të kanalit në anën tjetër me pluhun ose baltë, skajit të kanalit që ishte afër shtëpijave të reja njikatëshe që ishin ndërtue kohëve të fundit në atë pjesë të periferisë së qytetit. Mirëpo, shumë pak flitshin. Ky ma shpesh përpiqej me e thye heshtjen, por përgjigjet e saj të shpejta e të shkurta përsëri e vazhdojshin heshtjen. Njimend, ajo gjithmonë e pritte me buzëqeshje shumicën e pyetjeve të tij, por shumica e atyne buzë qeshjeve dukeshin të tepërta në buzët e saj. Të zbeta. Nuk u ngjajshin atyne buzëqeshjeve, të cilat i shihte kur bisedonte me ndokend në stacion ose në autobus. Ato i pëlqejshin. Ishin të kandshme. E përvetësojshin. E rrëmbente sidomos ajo dridhje e lehtë e buzës së saj të poshtme bashkë me nji rrudhë fare të vogël që i sajohej në faqen e djathtë. Atë dridhje e atë rrudhë kurr nuk e ka pa kur ka bisedue me te vetëm. I ka pa vetëm në stacion, kur flitte me të tjerët, në satacion, ku edhe mbaronte takimi i tyne në mëngjez, sepse pastaj në autobus ishte vështirë me qenë pranë saj në tollovinat e përditshme. Por, shpesh ka qenë jo fort larg saj. Dhe, derisa ajo zbritte në nji stacion para stacionit të tij në qendër të qytetit, vazhdimisht e shikonte në qafë, qofën e hollë shikonte papra, tue përcjellë me andje të madhe çdo lëvizje edhe ma të vogël të atyne dejve që herë mbas here luejshin lehtas në qafën e saj. Edhe mbasi ajo zbritte pa e përshëndetë, mjaft gjatë e kishte para sysh atë qafë hollake, atë lojë të dejve të saj, kurse tanë ajo pamje, nganjiherë, edhe gjatë kohës së punës në zyrë i çfaqej para sysh dhe në ato çaste buzët e tij i mbërthente nji gaz i lehtë dhe i ambël, i ngjashëm me atë fijen e gazit që puth buzët e fëmiut në gjumë kur ai andrron vallen e fishekzareve shumëngjyrëshe që zdrisin qiellin e ndonji nate pa hanë. Atëherë i kallej dëshira për me e pa përsëri atë qafën e zonjushës D., sëpaku në autobus, në to-

llovi, mbasdite kur do të kthehej prej punës. Mirëpo, rrallë ndodhte që të ktheheshin bashkë. Ku me dijtë kah ishte zonjusha D. Në aso raste udhëtonte në heshtje. Hutueshëm shikonte nëpër dritaret e autobusit se si mbeteshin mbrapa lisat, vitrinat, firmat e shitoreve të sipërmarrjeve të ndryshme tregtare, si mbetej mbrapa tij ruga e shtrueme me katrorë ose e asfaltueme, hutueshëm shikonte edhe kah njerëzit që ecnin nëpër trotuar, e, kur zbritte në stacionin e vet në periferi, fillonte me ecë ngadalë skaj kanalit me ujë të ndytë, nëpër pluhun ose baltë. E kur qëllonte që të kthehej prej punës bashkë me te, vazhdimisht e shikonte qafën e saj, gjithnji e tërhiqte loja e dejve të qafës së saj e, kur zbritte dhe kur të dy ecnin skajeve të kanalit, provonte me fillue ndonji bisedë, e cila do ta interesonte ate, por ajo dukej e lodhun, përherë jipte ato përgjigjet e saj të shkurta dhe të preme, prandej ecninin skajeve të kanalit ma shumë në heshtje dhe tue shikue pakot e cigareve, pakot e zbrazta që notojshin nëpër ujin e ndytë, copat e faqeve të gazetave, duçat, ndonji leckë. Nganjiherë ndalej, kur e ndiente sirenën e ndonji automobili. Skajohej edhe ma tepër kah buza e kanalit. Ndalej edhe ky dhe atëbotë hija e gjysmës së trupit të tij dridhej në ujin e kanalit. Ate nuk e vërente. Sytë i kishte kah zonjusha D., e cila, kur kalonte automobili, kthehej dhe pështynte në kanal shpesh afër hijes, por ndodhte edhe mu në hijen e trupit të tij, palue në syprinën e ujit të kanalit. Pastaj vazhdojshin me ecë, pastaj kanali ishte gjithnji ndërmjet tyne, pastaj ky i thoshte „mirë u pafshim!" te shitorja e pemëve dhe e perimeve, kurse ajo ose nuk ia kthente përshëndetjen ose i thoshte „lamtumirë", pastaj ajo vazhdonte rrugën për në shtëpinë e saj, pastaj ky kthehej djathtas dhe ecte rrugicës, në njanën anë të së cilës ishte vargu i lisave. Nëpër te, kur frynte era, i pëlqente me ecë. Gjethet e lisave shushurojshin kandshëm në tanë rrugicën. Sidomos natën. Në qetësinë e na-

tës ajo shushurimë ishte edhe ma e kandshme. E atë shushurimë të lisave të rrugicës së tij, sigurisht nuk e ka ndëgjue zonjusha D. Ajo asnjiherë nuk ka kalue nëpër rrugicën e tij. Ky njiherë e ka ftue, por ajo s'ka dashtë me ardhë me e ndëgjue atë shushurimë të lehtë të gjetheve të lisave, atë shushurimë të ambël, e cila, të thuesh, tinzisht vjen deri te veshi që, kur mësohet me te, dëshiron me e ndie vazhdimisht. Njiherë e kishte ftue. Njiherë, asaj nate, ku me dijtë para sa kohe, asaj nate kur ishte kthye prej kinemas dhe kur bashkë kishin zbritë prej autobusit në periferi dhe bashkë kishin ecë skajeve të kanalit, asaj nate kur e kishte kapërcye kanalin dhe i ishte afrue asaj, kur e kishte shikue ndër sy dhe kur i kishte thanë që të kthente kah rrugica e tij. Ajo asht plotë shushurimë, që përhapet madhnueshëm nëpër qetësinë e natës, pjesë e rrugicës së tij me vargun e lisave në nji anë. Mirëpo, zonjusha D. kishte ulë kryet. Kishte thanë se ishte vonë dhe se duhej të shkonte në shtëpi. Dhe, pa u përshëndetë, ishte largue. Shpejt. Ky e kishte shikue: zonjusha D. gjithnji e ma tepër fundosej në errësinën e natës. Ajo ecte shpejt skajit të kanalit në anën e asfaltit, kurse ky, mbas pak, kishte kapërcye kanalin dhe ngadalë kishte zanë me ecë nëpër rrugicën e tij. Aty e kishte ndëgjue shushurimën e lisave, por edhe lehjen e nji qeni dhe kuakatjen e nji bretkoce. Qeni nuk prante së lehuni. E as bretkoca së kuakatuni. Kuakatte bretkoca, nji bretkocë kuakatke e nji qen lehte, lehte diku afër. Edhe nji qen tjetër filloi me lehë. Dy qen lehshin e nji bretkocë kuakatte. Dikur ndëgjoi tue lehë edhe nji qen tjetër. Tre qen lehshin e nji bretkocë kuakatte. E gjethet e lisave të rrugicës së tij, shushurojshin. Ambël shushurojshin. Por, zonjusha D. nuk e ndëgjonte shushurimën e tyne. Ajo, tash, sigurisht ndëgjonte lehjen e tre qenve. E ky ndëgjonte edhe kuakatjen e nji bretkoce. Tre qent lehshin dhe nji bretkocë kuakatte. Ndëgjonte, mandej, shushurimën e gjetheve të lisave.

Edhe kuakatjen e bretkocës. Edhe lehjen e qenve. Edhe këto i ndëgjonte. I ndëgjonte edhe në dhomë, kur u shtri në shtrat dhe, kur i kthyem në krahun e majtë, shikonte kah dritarja, nëpër të cilën shihen disa rrema të degës së manit, e nëpër to shihet edhe qielli i kaltërt ose plot bashka resh të murrme, kurse natën, nganjiherë, edhe faqja e zbetë e hanës rrethue me yj. Ato lehje dhe atë kuakatje, thuese i ndëgjoi edhe tash me shikim kah dritarja e kësaj kabine të ngushtë të anijes, e cila u luhat dhe, me gjasë, përsëri u nis. Por, nëpër këte nuk shihej gja. Ishte e errët, tash me ngjyrë të përhimtë të mbyllun. Athue, a ishte mjegulla aq e dendun?

E fiku cigaren. Për disa çaste mbeti tue ndrydhë duçin e saj në taketuke. Mandej u çue, mbushi nji gotë rrum dhe e piu. Shtrembnoi buzët e rrudhi supat sikur krahnezët t'ia kishin përshkue trupin.

E la gotën e zbrazët në komodinë dhe iu afrue lavaboit, ku pështyni. Veshi pantolonat, mbathi këpucët, veshi edhe setrën. Këqyri edhe njiherë kah taketukja për të pa a e ka fikë mirë duçin e cigares dhe doli në koridor. Aty ndejti pak i mbështetun në derën e kabinës, kurse pastaj u nis. Nuk ndeshi kend. Në heshtje u ngjit nëpër shkallë dhe doli në kuvertë. Mjegulla, përnjimend, ishte e dendun. Prej anijes, e cila tashma ishte largue prej bregut të limanit, shikimi nuk mund të shkonte larg. Shllunga e mjegullës e pengonte. Ishte edhe ftoftë, kështu që rrallë kush shihej aty pari. Mbasi eci pak nëpër kuvertë, nji troherë ndejti i mbështetun në ballamarë dhe mandej shkoi në sallon. Aty nuk kishte shumë udhëtarë, por, megjithate, nuk mund të thuhej se zotnonte heshtja. Nja katër-pesë vetë, e me ata ishte edhe zonjusha D., shpeshherë ia krisnin gazit. Qeshnin me za të naltë.

Kur e pa, zonjusha D. ia bani me dorë dhe kjo gja e gëzoi. Iu afrue tavolinës së saj tue pritë me kureshti çka do t'i thoshte. Rrinte në kambë, afër saj. Pri-

ti me i thanë ajo ose ndokush tjetër që të ulej, por askush nuk i tha gja. Tepër i kishte preokupue zonjusha D. me mendimet e saj për njerëzit, mbresat që kishin lanë te kjo udhëtarët e kësaj anije. Ndonëse i kishte ba shenjë me dorë, ajo, si duket, nuk e vërente se ky rrinte në kambë afër saj.

— A e dini, — tha ajo, secili njeri, ngapak i ngjan ndonji shtaze ose shpendi.

Ata katër-pesë djelmoshat heshtën. Njani u kollit. Nji tjetër e kroi hundën.

— Qe, — vazhdoi zonjusha D. — a nuk ju duket se ai plaku, atje në atë skutë, i ngjan hutinit?

Shpërtheu gazi. Djelmoshat qeshën pse zonjushës D. i kishte ra ndërmend me thanë se ai plak i qetë me kafe përpara i ngjan hutinit!

Ky nuk qeshi. Pa bëza i shikonte dhe ndëgjonte bisedën e tyne.

— Mirë, atëherë edhe na i ngjajmë ndonji shtaze ose shpendi, — tha ai djaloshi që pak ma parë e kishte krue hundën.

— Natyrisht. Qe, ti i ngjan mungosit! — tha zonjusha D. tue buzëqeshë, kurse të tjerët përsëri ia krisën gazit.

Zonjusha D. u tregoi të gjithëve se cili prej tyne ia kujtonte ndonji shtazë ose shpend. Njani i ngjante buklës, tjetri — miut, kurse nji tjetër — deles. Nuk e dinte a u vinte keq apo jo kur ndonjanit i thoshte, po e zamë, bukël e të tjerët qeshnin me te, sepse asnjani nuk i kundërshtonte fjalës së zonjushës D. Përmatepër secili shtihej se i pëlqente ai emën i asaj gjallese të botës shtazore të cilës, simbas mendimit të zonjushës, i ngjante ai.

— Po unë? — pyeti dikur zojusha D. — Kujt i ngjaj?

Djelmoshat heshtën. Gadi të gjithë muerën gotat, të cilat të thuesh, i kishin harrue si i kanë përpara mbi

tavolinë. Tue i shikue fytyrat e tyne, tue u mundue me i hetue rrekjet e tyne për të gjetë ndonji shtazë a shpend të bukur, të cilit, ndoshta, do t'i ngjante zojusha D., nuk e kishte pa agjentin tregtar kur ishte afrue. E vërejti atëherë kur ai me za të butë e përshëndeti zojushën D., të cilës edhe ia puthi dorën. Ajo i buzëqeshi dhe i tha që të ulej. Çuni edhe matutje rrinte në kambë krejt afër saj, por ajo këtij as që i tha të ulej e as që provoi t'i tregonte pse kishte thirrë. Pa e përshëndetë, u largue prej asaj tavoline, rreth së cilës rrijshin djelmoshat, të cilët zonjushës D. ia kujtojshin ndonji shtazë a shpend, u largue pa e ndëgjue përgjegjen e djelmoshve në pyetjen e zojushës D., të cilën e la tue i tregue agjentit tregtar për temën e bisedës që kishin zhvillue ajo dhe ata djelmosha.

Zuni vend afër dritares, nëpër të cilën shihej mjegulla. Porositi nji rrum dhe paloi ballin në shuplakën e njanës dorë. Shikoi anash. Pa tre veta pranë tavolinës afër tij. Para vedi kishin tri kafe. Njani e kishte edhe nji gotë të gjatë me ujë të thartë, kurse tjetri edhe nji gotë konjak. I treti s'kishte tjetër gja.

— Mirëpo? — tha ai me ujë të thartë përpara.

— Çka? — pyeti i dyti me konjak përpara.

I treti heshtte.

— Vdekja?

— Vdekja? O, kam mendue se jeni ma trim.

— Hiroshima?

— Ani?

— Vdekja? Njerëzit do të vdesin.

— Të gjithë nuk do të vdesin. Dikush do të mbetet.

— Dikush? Kush? Sa?

— Atëherë fillon nji jetë e re.

— Me çka?

I dyti piu gotën e konjakut. I pari piu filxhanin e kafës. Në tavolinën e zonjushës D. përsëri shpërtheu

gazi. Ku me dijtë çfarë mahije ishte ba që të qeshte zonjusha D., agjenti tregtar dhe ata djelmosha.

— Njimend, me çka? — pyeti i treti.

— Me ata që do të mbesin, — tha i dyti

— Me sa?

— Me aq sa do të mbesin. Ata do të jenë të lumtun.

— Dyshoj.

— Asht gja krejt e sigurtë.

— S'ka kurrgja të sigurtë që del e vjen prej vdekjes.

Piu rrumin. Shikimi i iku nëpër dritare. Jashtë, për tej qelqit, ndeshi në shllundën e mjegullës. Kurrgja, nuk shihte kurrgja në mjegull. Përsëri e rrëxoi shikimin në tavolinë. E ndali në gotën e zbrazët të rrumit. Kishte pi shum. Nuk e din e sata gotë ishte kjo. Ndiente se gjuha i ishte trashë. U çue. Pagoi dhe duel prej sallonit. Ajri i freskët në kuvertë, e flladiti pak. Por, aty nuk u ndal shumë. Dredhoi kah shkallët. Zbriti në koridorin e ngushtë ndërmjet dy vargjeve të kabinave për fjetje. U mbështet në derën e nji kabine dhe zuni me matë largësinë deri te kabina e tij. Çliroi kravatën dhe zbërtheu këmishën, sepse këtu në koridor i dukej nxehtë. Në të vërtetë, njifarë mundi i keq e kishte kaplue. Nxori edhe facoletën mbasi ndjeu rrëshqitjen e pikave të imta të djersës nëpër ballë. I fshini dhe u nis. Gadi turras mbërrini para derës së kabinës së vet. Aty prap u ndal. Mbështeti ballin në drrasën e derës dhe pështyni. Pastaj hyni mbrenda dhe, ashtu i veshun, u shtri në shtrat. Kryet e rrasi në përkrese dhe mbylli sytë. Veshët i ushtojshin. Thuese diçka e therte edhe në tamtha. Kishte njifarë përshtypje se sharronte. Nganjiherë i dukej se sharronte, vrik sharronte dikah, por shpejt ndalej dhe në ato çaste të thuesh se e shtynte diçka përpjetë. Kjo gja ia shtonte mundin edhe ma tepër. I dukej e randë ajo gjendje. Por, ajo zgjatte. I dukej se do të zgjasi deri në pambarim ai sharrim dhe ajo çuemje përpjetë. Sharronte dhe çohej vazhdimisht. Mirëpo, ma shumë sharronte. Dikah sha-

rronte, thellë sharronte dhe dikur iu duk se u ndal diku. Iu duk se ndëgjoi aty edhe valët e frymës, nji fishkëllimë të gjatë të valëve të frymës. Mjegullinë. Humbi fishkëllima. Mjegullinë. Nuk ndëgjoheshin valët e frymës. Mjegullinë. Heshtje. Papritmas vetoi diçka. Ajo vetimë e grisi mjegullinën dhe tash e pa veten në nji barkë mbi shpinë të valëve. Përsëri i ndëgjoi valët e frymës. Fishkëllimat. Pa kacafytjen e valëve. Qe, njana u hodhë përpjetë. Nji tjetër shkonte kah ajo. Nji luginë e tanë u krijue në det. Në fund të saj ishte barka me këte. Çudi! Nuk trembej. Përmatepër, drejtoi shikimin përpjetë. Nuk pa gja. Sepse, lugina u zhduk. Barka fluturoi nja pësëdhetë pashë prej atij vendi dhe ra në shpinë të valës së re. Ktheu kryet vrik dhe atje pa nji grumbull stërpikash: dy valë u përpoqën dhe u coptuen. Mbetën aty, ku u ndeshën. E barka e tij luhatej në shpinë të asaj vale. Por, as aty nuk ndejti shumë. Këceu në shpinë të valës tjetër. Këcente prej valës në valë dhe vala valës ia jepte barkën. Frymë. Fishkëllimë. Zhurmë shurdhuese. Shiheshin edhe vetimat. E barka edhe ma tutje kërcente prej valës në valë, të cilat luejshin me te, të cilat e shtyjshin andej e këndej nëpër detin e trazuem, që tash dukej si ndonji vorbullë e madhe dhe shumë e tmershme. E shtyjshin valët barkën, e cila dikur mbërrini maje nji vale gjigante, vale që uluronte ma shumë se të tjerat, vale, e cila e fërflloi barkën diku larg në ku me dijtë çfarë vendi, ku ajo u përplas në ranë. Mandej u shue zhurma. Valët u fashitën. Në syprinën e detit shkëlqejshin rrezet e diellit. Qetësi. Asgja nuk ndihej. Askush nuk shihej në atë breg ranor. Qetësi. Za i gjallë nuk ndihej. Kurrfarë gjurme nuk shihej në atë breg ranor. Vapë. Rana të përvlonte. Ky shkonte tue këcye nëpër ranë, sepse ishte dathun dhe rana e digjte. Donte me ikë prej asaj ranishte. Por, nuk mundej. Çdo kund kishte ranë përvluese. E askund nuk shihej kurrfar gjelbrimi. Vapë. Iu kishte terë goja. Nuk mundej ma me këcye. Tash ecte nëpër ranë. Gjith-

nji e ma tepër e ngadalësonte hapin. Lahej në djersët e trupit të vet, i cili, kështu i dukej, edhe pak dhe do të kallej. U plandos. Faqja dhe duert i digjeshin në ranë. Faqja e majtë dhe duert e palueme në ranë. E çoi ngadalë kryet. Çdo gja vezullonte. Edhe rana, edhe syprina e detit, edhe qielli. Mjegullinë. E në atë mjegullinë befas iu çfaq nji syth. Nji gemb me nji syth. Sa i bukur ishte! Mjegullinë. Sythi në gemb. Ky kishte shtri dorën dhe kishte dashtë me e marrë atë syth. Më kot. Sythin nuk mundej me e kapë. Për pak nuk mundej me e kapë. Për pak nuk mundej me e kapër atë syth. Nuk mundej. Mjegullinë, thuese sythi ikte prej dorës së tij. Prej majeve të gishtave të shtrimë kah ai. Mjegullinë. Errësinë. Por, edhe ma tutje e shihte sythin në gemb. Edhe ma tutje e shtrinte dorën. Kah sythi në gemb. E shtrinte, por nuk mundej me e kapë. Nji lot i rrodhi nëpër faqe kur mendoi se nuk do ta mbërrinte kurr sythin. Nji lot përnjimend i rrodhi nëpër faqe. Lot i nxehtë. I rrodhi ai lot dhe ky e ndjeu rrjedhjen e tij nëpër faqe, e ndjeu përnjimend rrjedhjen e atij loti të nxehtë nëpër faqe, e ndjeu, sepse andrra tashma kishte kalue. Nuk e fshiu. Me sy gjithnji të mbyllun mendonte për sythin. Rrinte i shtrimë në shtrat, pa lëvizë dhe me dorë të shtrime kah ballniku. Ate e kishte shtri andej gjatë andrrës. As ate nuk e lëvizte.

Përpiqej me vazhdue gjumin. Por, nuk mundej me fjetë. Megjithatë, rrinte në shtrat. Nuk u çue deri vonë.

Goja iu kishte terë krejtësisht kur u rrotullue për herë të parë qyshse kishte ra. Hapi sytë. Pak u habit kur pa se në kabinën e tij tash sundonte terri. Ai ishte për vjedhë në çdo skutë të saj dhe ky, në vetvedi, mendoi se si kaq shpejt, për mos me thanë padiktueshëm, kishte kalue tanë ajo ditë. Mirëpo, nuk mendoi gjatë për te. Ndezi abazhurin, u çue dhe shkoi te lavaboi. Mbushi nji gotë me ujë dhe shpërlau gojën. E piu, mandej, edhe nji gotë ujë dhe u ul në shtrat. Muer nji cigare dhe e ndezi. Shikoi fjollat e tymit të saj, që ngjiteshin përpjetë dhe diku

tretshin plotësisht në terr. Kur dilshin jashtë rrethit të dritës që e lëshonte abazhuri teposhtë, ato humbshin. Nuk i shihte ma ato fjolla tymi, udhëtimin e të cilave e mëshihte errësina. Zhdukeshin në errësinë. Shumë shpejt, sepse rrethi i dritës së abazhurit nuk ishte aq i madh.

La cigaren në taketuke dhe e hoqi setrën. Shikoi te lavaboi, lau fytyrën e qafën dhe krehu flokët. Muer cigaren dhe veshi setrën. Fiku abazhurin dhe duel në koridor. Aty, së pari, rregulloi kravatën dhe pastaj u ngjit nëpër shkallë dhe duel në kuvertë. Kur ndëgjoi tingujt e muzikës, që përhapeshin prej sallonit, iu kujtue se ishte *nata e kapitenit të anijes,* kurse gjithashtu iu kujtue edhe biseda e atyne dy femnave rreth maskave që do t'i vejshin, të cilën e kishte ndëgjue paradite. Buzëqeshi kur i ra ndërmend maska e *diellit* dhe maska e *dhelpnës*, e pastaj filloi me ecë nëpër kuvertë. Tash, mjegull s'kishte kurse në qiell, aty-këtu, vërehej ndonji sy ylli në hapësinat e vogla e të kaltërta ndërmjet reve. Në kuvertë vërehej nji gjallni shumë ma e madhe se në mëngjez. Njerëzit e mbështetun në ballamarë ose shikojshin kah deti, ose shetitshin, ose rrijshin tue shikue kah salloni. Iu afrue dritares. Pa shumë njerëz dhe maska. Ngjyra të ndryshme. Nuk pa asnji karrigë të zbrazët. Atje në nji skutë të sallonit, në vendin e vet të zakonshëm, e pa profesorin. Edhepse pranë tavolinës së tij ishin edhe tre të tjerë, ai nuk bëzante. Dukej si përherë: i zymtë dhe i tretun në kush e di çfarë mendimesh. Në fytyrën e tij dukej edhe ajo hija e përditshme e pakënaqsisë së tij të mëshehtë, për të cilën profesori nuk i ka tregue gadi asgja, edhepse, pra, ky disa herë asht përpjekë më kot me e ndie rrëfimin e tij sado të shkurtë për ate që e brente. Në ballin e tij ishin edhe ato dy rrudhat e forta; kohë mbas kohe lëmonte ngadalë flokët dhe mbështette kryet në shuplaka.

U largue prej dritares. Shikoi nji tro herë kah deti, hudhi duçin e cigares dhe hyni në sallon. Orkestra po i

jipte fund nji kompozimi argëtues kur mbërrini te banaku. Porositi nji rrum dhe e luti kamerieren, që shërbente në sallon, që t'ia çonte nji gotë venë profesorit. Mandej ia ktheu shpinën sallonit dhe shikoi kah vitrina, që ishte mbrapa kamerierit që shërbente në banak. Mbrapa shisheve të rendueme aty, muri ishte i veshun me pasqyra. Ndërmjet dy shisheve e pa veten. Nuk dukej keq. Gjumi i kishte ba mirë. Dukej i shlodhun.

Filloi me e pi gotën me rrum. Orkestra ia dha nji melodije me ritëm të shpejtë, kurse ky, ndërmjet shisheve në pasqyrë, shihte vallzuesit. Kur e pa femnën me maskën e *diellit*, u kthye. Ajo ishte e gjatë dhe kishte fustan të zi. Mashkulli, me të cilin vallzonte, kishte maskën e njeriut të mrrolun dhe me hundë të gjatë e të kuqe. E pa, mandej, edhe nji femën me maskën e *leopardit* dhe befas syni i hasi në nji femën me maskën që paraqiste *kryet e të vdekunit*. Ia shihte vetëm maskën, sepse ishte në anën tjetër të sallonit, ku vallzojshin shum udhëtar. Herë-herë zhdukej mbrapa vallzuesve. Por, në nji moment, e pa të tanë: kishte fustan të bardhë e të gjatë deri te thembrat. Dukej si ndonjifarë fantazme. Askush tjetër në sallon nuk kishte petka e maskë aq jo të rëndomtë. Vallzonte lehtë. Shum ma shkathët se mashkulli që kishte maskën e *lepurit*. Afër tyne, atje diku kah profesori, ishte femna me maskën e *dhelpnës*. Por, ajo nuk e tërhoq aq shumë, kështu që u kthye kah vitrina dhe vazhdoi me pi gotën e rrumit. Pak ma larg tij, ishte ai farë udhëtari, të cilin para tri javësh e kishte pa në shoqni me agjentin tregtar. Ai tash ishte i rruem dhe, pa aparat fotografik. Rrinte me krahnor të mbështetun në buzë të banakut. Edhe ai, tue pi viski, shikonte vallzuesit në pasqyrën e vitrinës.

Kur mbaroi vallzimi, banakut iu afrue njeriu me maskën e *lepurit*. Njerëzishëm e përshëndeti njeriun që pinte viski.

— Aha, — ia bani mbasi piu gotën. — Prej teje s'kam shpëtim. Ju gjithnji mendoni në ato kontrata të mallkueme.

— Unë s'erdha për kontratë, por mbasi e përmendët... Mendoj se jemi marrë vesh?

— Ende jo krejt.

— Si? Ju duket se janë shumë tre?

— Më duket!

— E sa?

— Dy e gjysmë.

— Pak.

Njeriu e hoq maskën. Ishte agjenti tregtar.

— Ajo fabrikë prodhon parfumet ma të mira, — tha ai.

— Megjithate.

— E sa?

— Thash: Dy e gjysmë

— Po unë? Edhe unë duhet të jetoj.

— Por, as unë nuk bahet me humbë.

— Tekembramja, ndoshta do të mirremi vesh në hotelin *Belvy.*

— Në *Belvy?*

— Nesër! — i tha agjenti tregtar. — E sonte jeni mysafir i im. Kam shoqni të mirë. Nuk do të kaloni keq.

— Vetëm se, leni njiherë kontratat! Së paku, para zonjushave.

Agjenti tregtar buzëqeshi. Vuni maskën e *lepurit* dhe i priu njeriut që pinte viski.

Piu gotën me rrum dhe mendoi për erën që i vinte agjentit tregtar, por të tjerët nuk e ndiejshin edhe për arsye se ai gjithnji largohej prej bashkëbiseduesit, kurse, kur vallzonte, gadi e mbështette mjekrën në supin e femnës Gojën e mbante larg. Prej banakut e pa se si ia bani gati karrigën njeriut që pinte viski, pa edhe se si u njohtue ai njeri me femnën që kishte maskën e kreut

të njeriut të vdekun dhe me nji femën tjetër, që ishte e kthyeme me shpinë kah ky, kështu që nuk mundi me ia pa maskën. Pa buzëqeshjen e njeriut që pinte viski dhe fërkimin e duerve të njeriut me maskën e *lupurit*. Mandej kumbuen tingujt e muzikës. Njerëzit përsëri filluen me vallzue. Ndërmjet tyne ishte prap edhe ajo femna me fustan krejt të bardhë e maskë *të kreut të njeriut të vdekun*. Njeriun që pinte viski nuk e pa. Ai ndoshta nuk vallzonte, por rrinte me atë femnën tjetër. Ky edhe njiherë ia ktheu shpinën salonit dhe prap shikonte në pasqyrën e vitrinës së banakut. Porositi edhe nji gotë rrum dhe tash ma me vemendje shikonte ndërmjet shisheve të rendueme në vitrinë. Ato nuk ishin aq afër njana tjetrës, kështu që ndërmjet tyne çfaqeshin pamje të ndryshme nga salloni. Femna me maskën e *leopardit* thyhej në duert e mashkullit, kurse ajo me maskën e *dhelpnës* ma gjallnisht se sa ishte vetë ritmi i muzikës. Femna me maskën e *Diellit* nuk shihej. Nji njeri me maskë që paraqitte fytyrën e njeriut që i ka shpërthye vaji, përshkohej nëpër vallzues. Kërkonte dikend. Pengonte vallzuesit e tjerë. Shkoi dikah. Nuk e pa ndërmjet shisheve, ku tash doli nji njeri me maskën që paraqiste fytyrë të serioztë dhe plot madhështi të njeriut me krye, ku asht ndonjifarë kunore lari. Mandej pa *leopordin*, edhe *dhelpnën*, edhe *lepurin* dhe femnën me maskën e kreut të njeriut të vdekun. Fustanin e saj të bardhë deri te thembrat. Atë fantazmë, që vallzonte lehtë dhe në mënyrë shumë të shkathët. Përsëri u duk njeriu me maskë që paraqiste fytyrën e njeriut që i ka shpërthye vaji. Rrotullonte kryet anash dhe sigurisht kërkonte dikend. Ai kërkonte dikend dhe ai i pengonte vallzuesit e tjerë të hareshëm të cilët e shtyjshin me kast ose pahiri, e shtyjshin, por ai rrinte pip në kambë tue kërkue ate që donte me e pa dhe me qenë me te në këtë maskenball, me kalue me te këtë *natë të kapitenit të anijes*, të kësaj anije turistike që nesër do t'i zbarkonte aty, prej nga ishin nisë

para tri javësh. E shtyni edhe femna me maskën e kreut të njeriut të vdekun, gati si me kast e shtyni atë njeri me maskën që paraqiste fytyrën e njeriut që i ka shpërthye vaji. U largue pak anash dhe e shikoi atë femën dhe atë fytyrë të tij të përvajshme, kurse njeriu me maskën e *lepurit*, agjenti tregtar, qeshi qeshi me za sa që edhe ky te banaku e ndëgjoi, qeshi ai *lepuri*, sepse, s'do mend, ajo fytyrë e përvajshme iu duk tejet qesharake. Dhe, shkoi njeriu me atë maskë të dhimbshme, u zhduk prej pasqyrës. Ky rrëxoi shikimin në banak dhe muer gotën e rrumit, të cilën ia kishte lanë përpara kamerieri. E piu deri në fund dhe porositi nji tjetër. Ndezi pastaj nji cigare. Shikonte në gacën e saj kur iu duk se ndëgjoi zanin e zonjushës D. Çoi shikimin kah vendi ndërmjet dy shisheve në pasqyrë. Nuk e pa. Athye me të vërtetë kishte qenë zani i zonjushës D.? Çfarë maske kishte ajo? Shikoi rreth kur kamerieri ia solli rrumin. Vetëm nja dy veta ishin ndërmjet tij dhe femnës me fustan të bardhë e me maskë të kreut të njeriut të vdekun. Athue foli ajo? Me te ishte njeriu me maskën e *lepurit*, agjenti tregtar, i cili i kallxonte diçka. Nji tro ma vonë ndëgjoi zanin e saj. Ishte zani i zonjushës D. Ajo ishte ajo fantazmë që vallzonte lehtë dhe në mënyrë aq të shkathët. E piu gotën e rrumit deri në fund.

— Ku e keni ble këtë maskë? — e ndjeu zanin e agjentit tregtar.

— Vetë e kam punue.

— Ju! O, sa mirë!

— A s'asht e bukur?

— E shkëlqyeshme.

— Njimend? — u gëzue zonjusha D.

— Në këtë sallon nuk ka maskë ma origjinale! — i tha agjenti tregtar dhe e paloi dorën e vet në supin e saj.

Agjenti piu diçka dhe, bashkë me zonjushën D., vazhduen me vallzue. Ky e shtyni lehtë gotën e zbrazët të

rrumit dhe nisi me u largue prej banakut. Hyni në mes të vallzuesve. Në nji çast, në vallzim e sipër, zonjusha D. e preku me shpinë dhe ky pat rast me e pa për së afërmi qafën e saj. Iu duk edhe ma e bukur se sa në autobusin plot udhëtarë, me të cilin për çdo ditë udhëtonte prej periferisë së qytetit për të mbërri me kohë në punë. Jo vetëm qafa. Në të vërtetë, edhe pse zonjusha D. kishte vu atë maskën e kreut të njeriut të vdekun dhe kishte veshë atë fustan të bardhë e të gjatë deri te thembrat e kambëve, këtij i dukej tërheqëse. As maska e shëmtuet, as ftoftësija që reshte prej saj tash nuk i dukeshin të atilla. Papra e shikonte. Edhe zonjusha D. kthente kah ky kryet e saj me atë maskë, por ky tash nuk e këputte rrugën e shikimit të vet. Nuk e largonte prej atyne shikimeve të syve, të cilët ky nuk mundej me i pa, sepse ishin thellë në zgavrat e „syve" të maskës, që dukeshin si dy hije të zeza. E shikonte tue u përshkue ngadalë nëpër vallzuesit. Ata e shtyjshin, por ky nuk ua vente veshin atyne shtymjeve të lehta. Kurse zonjusha D. kthente kryet gjithnji e ma shpesh dhe mundohej disi me iu largue sa ma tepër. Kthente kryet hovshëm, si me qenë e shqetësueme. Por, ky nuk e vërente atë shqetësim. Dëshironte që zonjusha D. t'ia shikojë njiherë mirë sytë. Njiherë, sëpaku tash! T'i kuptojë sytë e tij, shikimin e tyne, që i dridhej çuditshëm. Ta shohë shkëlqimin e tyne para saj, atë shkëlqim memec, por fare të qartë. Pse nuk ka dashtë asnjiherë me i pa sytë e tij, pse?

Iu afrue dhe e kapi për dore. Agjenti tregtar u largue anash. Zonjusha D. kërkoi falje prej tij dhe bashkë me këte dolën në kuvertë. U skajuen.

— Pse nuk më len të qetë? — tha zonjusha D. me idhnim.

Ky e shtrini dorën kah njani sup i saj. Ajo e largoi.

— Pse je kaq patetik dhe qesharak? — tha zonjusha D.

Nuk u prek. E shtrini edhe njiherë dorën kah njani sup i saj. Por, ajo përsëri e largoi.

— Pse më je ba hije e ime, hije që më trazon?

Maska e kreut të njeriut të vdekun, reshte ftoftësi. Por, ky nuk deshti me e ndie.

— Shiko!

— S' kam çka me pa! — tha ajo dhe e shtyni vrazhdët.

— Shiko, të lutem! — tha dhe iu afrue.

— Çka me pa? Me le të qetë, — tha zonjusha D. dhe prap e shtyni vrazhdët, Deshti me u kthye në sallon. Ai e kapi përdore dhe e ktheu në vendin e maparshëm.

— Shiko! — i tha përsëri.

— Pse je kaq i mërzitshëm dhe s'don me kuptue? Nuk më pëlqen me pasë asnji hije tjetër, përpos hijes së trupit tim.Vetëm ate e due, — tha zonjusha D. me maskën e kreut të njeriut të vdekun dhe u nis. Nuk e ndali. Shkoi. Ky iu afrue skajit të anijes. U mbështet në ballamarë. Shikonte hutueshëm në suprinën e detit. Ndjeu hapat e dikujt, që afroheshin ngadalë. Mandej ndjeu edhe dorën mbi supin e djathtë. Ishte profesori.

— Çun! tha ai dhe pështyni në det.

— Hë? — tha ky tue përbi pështymën, që i kishte mbushë gojën.

— Çun, nuk dijnë të gjithë me shikue.

— S'kanë sy?

— S'dijnë. S'janë mësue me shikue. Shikimi i tyne ndalet dhe mbetet në petkat e të tjerëve. Të pashë në sallon, kur e shikojshe. E ndëgjova edhe ate. Asaj nuk i pëlqen asnji hije tjetër. Don vetëm hijen e trupit të vet e, ndoshta, vetëm këmishën e trupit të vet.

Ky heshti. I shikonte dritat e dritareve të anijes, që rrëshqitshin nëpër syprinën e detit.

— Çun, mesnata ka kalue kaherë. Sot mbërrijmë. Ti je mysafir i im — tha profesori.

U kthyen në sallon. Profesori e piu edhe nji gotë venë dhe shkoi me fjetë. Ky mbeti pranë banakut. Kamerieri i solli nji gotë rrum. Edhepse nuk e kishte kërkue, e piu deri në fund. Ai e solli edhe nji tjetër. Paloi kryet në shuplaka. I ranë ndërmend shurdhëmemecët. Asnjiherë nuk kishte ndejtë me ta dhe nuk kishte njohtë asnjanin prej tyne, por kishte pasë rast me i pa në rrugë. Papritmas i ranë ndërmend shurdhmemecët, të cilët aq bukur mirreshin vesh ndërmjet vedi me anë të shenjave të tyne, të cilët i bajshin aq shpejt me gishta. Shurdhëmemecët mundshin me u marrë vesh me ata, të cilët dijshin me folë, por nuk i dijshin shenjat e tyne. Mujshin, nëqoftëse njeriu fliste ngadalë me ta. Me shikim e kuptojshin hapjen e gojës. Piu edhe gotën tjetër të rrumit, edhe disa gota të tjera dhe nuk prani me mendue për shurdhëmemecët, të cilët me shikimin e tyne munden me kuptue hapjen e gojës. Mendoi gjatë për ta. Për memecët. Shikimet e tyne. Sytë. E zuni agimi tue mendue për memecët. Pranë banakut. Gadi pa luejtë vendit dhe ma së shumti me krye të paluem në shuplaka. As që e kishte diktue kur orkestra kishte pra dhe kur njerëzit kishin fillue me u rrallue në sallon. Tash kishte shumë pak. Edhe ata që ishin, rrijshin pranë dritareve tue shikue me mallëngjim vargun e valëve të prarueme prej rrezeve të diellit.

Duel në kuvertë, Frynte nji puhi e lehtë. Syprina e detit ishte plot rrudha. Nëpër hapësinë, kohë mbas kohe, përhapej pingrima e pulëbardhave, që e përcillshin anijen. Në largësi, tashma shihej bregu. Ishte ende larg, por së shpejti do të mbërrijshin.

Zbriti nëpër shkallë. Nëpër kabina ndëgjoheshin njerëzit tue u ba gati me zbritë në limanin prej nga ishin nisë. Edhe ky hyni në kabinën e vet dhe e zgjoi profesorin. I tha se po i afroheshim bregut. U çue me të vësh-

— Lindita? — pyeti shkurt profesori.

Grueja u rrudhë.

— Profesor, ajo ende s'asht kthye. Por, me siguri do të kthehet.

— Sigurisht, — tha profesori pa çfaqë kurrfarë dyshimi, — sigurisht, Lindita do të kthehet.

Ky tash e kuptoi se grueja e profesorit nuk gjindej aty.

Profesori muer çelësin prej grues, e cila ishte fqinje e tij, dhe e hapi derën. Ai priu. I lanë valixhet në kuzinë, e mandej profesori e çoi në dhomën e madhe. Bashkë me ta ishte edhe fqinja.

Në komodinë pa fotografinë e nji grueje jo fort të shtyme në moshë. Profesori tha se ajo asht Lindita. Në mur, përmbi shtrat, ishte nji fotografi nga nji kamp i përqëndrimit. Profesori i tha se ai ishte *Dahau.*

U ulën. Asnjani nuk bëzante. Ky shikonte Linditën dhe fotografinë e *Dahaut.* Në heshtje. Shikoi edhe profesorin. Ai i buzëqeshte. Buzët e tij plot rrudha të imta, dridheshin lehtas. Por, në to qëndronte buzëqeshja. Buzëqeshte.

Ky vendosi me ia vjedhë atë buzëqeshje.

KËNAQËSITË E MEGALOPOLISIT

Ishte çue. Heshtjen në dhomë e kishte trazue rrapllima e lehtë e karriges, të cilën e kishte largue mbrapa. Tue gogësitë ishte afrue pranë dritares. Atje poshtë e kishte pa përsëri atë gruen me petka të zeza bashkë me qenin e bardhë; gjatë tanë paradites e kishte pa tue shetitë nëpër trotuar. Ajgtonte gjurmat e saj, që mbeteshin në borë. Shpesh kthente kryet dhe, si me droe, shikonte rrotull. Nganjiherë edhe ndalej: e rrëxonte shikimin diku para kambëve dhe, mendueshëm, rrinte ashtu pa ba asnji hap. Njiherë edhe ishte përkulë; kur e kishte pa tue shtri dorën, këtij i ishte dukë se ajo kishte gjetë diçka në trotuar. Por, nji trohë ma vonë, kishte pa tue u derdhë bora ngadalë, si pluhun, prej shuplakës së saj, në të cilën, dikur, s'kishte mundë me vërejtë kurrgja. Mandej ishte drejtue dhe, mbasi i kishte fshi duert, e kishte shikue zymtë qenin e saj të bardhë, që ishte ndalë dhe i mirrte erë ndonji sendi, të cilin e kishte fërfllue ku me ditë kush buzë trotuarit, pranë blinit tashma të xhveshun. Dhe, kur e kishte tërheqë atë qen dhe i kishte ba nja dy a tre hapa të ngathët, kishte cingrue telefoni. Pa u ngutë, ishte kthye te tavolina, ku, para se të mirrte ndëgjojsen, e kishte fikë cigaren në taketuken e qelqit të ngjyrës së kaltërt, e cila ishte plot me zhym duhani.

— Oh, zonjushë, më vjen keq, por këtu nuk asht shitorja e luleve ... Ëhë ... Krizantemat! ... Oh, zonjushë, më vjen keq, por unë dij vetëm numrin e telefonit

tim, që edhe e harroj nganjiherë ... — dhe përtueshëm e kishte lëshue ndëgjojsen e zezë. Edhe nji grimë herë i ishte dukë se ende i kumbonte në vesh zani disi i ngjirun i asaj zonjushës së panjohtun, që dëshironte me ble krizantema, të cilat moti nuk i kishte pa. Por, edhe mbasi kishte tretë si tingull i shkurtë i papritun dhe ky përsëri kishte mbetë vetëm me majthin e hapave të tij, s'kishte mê cëmimi i atij zani, i cili, për ku me dijtë se pse, dridhej me aq melankoli, kurse herë-herë, papandehun, edhe këputej. Ai, tash, i kishte sjellë edhe nji fije buzëqeshje të mallëngjyeshme, mandej nji krizantemë, që i printe tufës së krizantemave, e kishte sjellë ndërmjet shumë krizantemave e, ma vonë, ndërmjet luleve gjithfarësh, diku jashtë Megalopolisit, diku, ku rrokullisej nëpër njifarë shpati plot me lule, diku, ku tash pushonte i shtrimë në bar, ku vraponte si fëmijë nëpër nji pyll, tue i marrë ngryk lisat, ku pinte ujin e gurrave të cemta dhe vraponte mbas rrezeve të diellit, që përshkoheshin nëpër kunorat e lisave, ku i shkelte këpurdhat e ndëgjonte qukapikthin dhe prap te ai shpat, nëpër të cilin tash ngjitej, te lulet gjithfarëshe, me të cilat luente fëllimi, te shumë krizantema, te nji tufë e atyne krizantemave dhe, tash, përsëri te dritarja: shihte fjollat e borës, që bijshin në këtë rrugë të Megalopolisit ku, ndërmjet godinave të përhimta, ishte zanë pisk zhumhuri e të dukej se je pranë ndonji zurkaje të rrëmbyeshme dhe ku, atje poshtë, edhe ma tutje shetiste grueja me petka të zeza, e cila — nuk dinte pse — ia kujtonte gjethin, që e rrëmben fryma prej gembit dhe pastaj herë e bart në krahët e vet e herë e shtyn nëpër tokë. Kishte ndejtë edhe disa çaste tue shikue atë grue bashkë me qenin e saj të bardhë dhe tue përcjellë lojën e mërzitshme të fjollave të lehta të borës, që, nganjiherë, suleshin kah dritarja, së cilës ia kishte kthye shpinën kur ishte teshë nja dy a tri herë. Kur ishte qetësue prej teshjes, s'kishte zgjatë shumë dhe prap kishte fillue me

gogsitë: sytë i mbylleshin gadi krejtësisht dhe i bahej se gjymtyrët e tij thuese dêheshin; nuk dinte pse gogësiste kaq shumë kur mbramë kishte ra me fjetë heret, kurse ishte zgjue ma vonë se zakonisht mbasi ishte e dielë dhe s'kishte kurrfarë pune. Dikur kishte mê ajo gogësimë dhe këtij iu kishte kujtue magnetofoni dhe shiriti, që e kishte fitue në lotarinë e organizueme me rasën e pritjes së Vitit të Ri në kafehanen *Cicmic*. Tash iu kishin kujtue edhe fjalët e atij, që dorëzonte dhuratat, i cili kur kishte pasë thanë se ky shirit kushton sa nji andërr dhe sa nji zhgandërr, në sallën e kafehanes *Cicmic* kishte pasë gufue nji gaz i fuqishëm i të gjithë atyne, për të cilët ai njeri ishte shumë qesharak edhe kur thoshte: „Ju lutem, miq, qetësi" dhe, prej të qeshunit, rrokshin barkun me duer dhe gadi sa nuk rrokulliseshin nëpër dyshemenë e *Cicimicit*. Por, ata s'i kishin pasë ba ndonji përshtypje të posaçme këtij. Pa bëza e kishte pasë marrë nën sjetull dhe e kishte sjellë në banesë këtë shirit, i cili, deri më tash, sëpaku njiherë në javë ishte rrotullue në magnetofonin e tij. Ai e kënaqte për çdo herë, sikur edhe tash kur kishte zanë të ndëgjohej shushurima e lehtë e shiut, që bie ngadalë e duket se kurr nuk do të mejë. Herë-herë përhapej në dhomë edhe zhabllima e hapave të dikujt, që shkilte nëpër nji grumbull gjethesh të thata. Nuk ndihej gja tjetër. Ai heshtte dhe ashtu rrinte gojëhapun tue ndëgjue atë shushurimën e shiut dhe atë zhabllimë hapash. Binte shi. Diku. Në pyll. Në të vërtetë, diku kishte pasë ra shi dhe tash ky e ndëgjonte shushurimën e tij, të cilën e kishte ruejtë shiriti i magnetofonit. Kuptohet, edhe në Megalopolis bie shi, por në rrugët e Megalopolisit të thuesh se nuk ndëgjohet shushurima e tij, sepse atë e gëlltit zhumhuri i përditshëm. E kjo shushurimë ishte e kulluet, e ndiente gadi secilën cirkë, kurse në nji çast e kishte ndëgjue fare qartë fërfëllimën e krahëve të ndonji zogu, që kishte fluturue prej nji lisi deri në gembin e lisit tjetër. Por,

mbas pak, bashkë me shushurimën kishte zanë të ndëgjohej edhe dihatja e dikujt; zhabllimën e hapave nuk e ndëgjonte ma. Dikush dihatte gjithnji e ma shum, kurse shushurima ndëgjohej gjithnji e ma pak. Tash, si prej së largu, ishte ndëgjue edhe nji qen, tue cafullue. Edhe murmurima. Dihatja ndëgjohej fare mirë: ishte e shpejtë dhe si e njeriut, që e ndjekin kamba-kambës. E qeni cafullonte pa pra gjithnji e ma shum. Bumbullimë. Murmurimë. Tash ishte ndëgjue edhe zjarri, tue brambullue. Tash ndëgjohej vetëm ai tue brambullue, dihatja dhe qeni tue cafullue. Ma vonë — edhe fishkëllima e trenit, uturima e aeroplanave. Zjarri brambullonte gjithnji e ma egërsisht. Dihatja, nuk prante dihatja. As qeni, tue cafullue. Asgja nuk prante: as bumbullima, as murmurima, as fishkëllima e trenit, as zjarri tue brambullue, as uturima e aeroplanave, as dihatja, nuk prante dihatja e as qeni tue cafullue. Papritmas ishin ndëgjue çaparet dhe fjalitë: Jobi ishte i lumtun. Ai edhe tash ndoshta do të ishte i lumtun, sikur mos t'i kishte dalë nji bullungë mbas veshit. Jo për tjetër, por vetëm pse tash e quejnë Job Bullunga. Atij nuk i dhemb bullunga dhe, personalisht, nuk i vjen keq pse i ka dalë bullunga mbas veshit, sepse çdo kujt mund t'i dali bullunga, por e pezmatojnë disa, që tallen me bullungën e tij. Por, ata janë tallë me te edhe para se me i dalë bullunga. Atëbotë e kanë quejtë Job Ura, sepse gjithnji flitte për urat dhe ndërtimin e tyne. Mirëpo, as atëherë nuk i ka ardhë keq pse e kanë quejtë Job Ura, sepse secilit mund t'i pëlqejë ma së shumti nga nji send, kurse Jobit i pëlqejshin ma shumë urat, prandej edhe bisedonte ma shumë për to. Ai thoshte se do të duhej me pasë ma shumë ura, me ndërtue ma shumë sosh, sepse ato i shkurtojnë udhëtimet ... Ju lutem, xhentelmenë, ju lutem, shokë, — thoshte — çfarë udhëtimi asht ai deri në atë qytet, kur duhet të udhëtojsh nëpër gryka e shpatije të thepishme, kur duhet të drojsh se mos të zen përfundi ndo-

nji ortek apo mos rrokullisesh e bie në gojë të ndonji gremine, ku guraleci, nëqoftëse e hudh, ban nja tri orë deri sa ta prekë fundin ... Çfarë kuptimi ka nji udhëtim i këtillë sikur të ishte nji urë e gjatë nja njiqind, nja njiqind e pesëdhetë metra ose dyqind metra, e cila do ta shkurtonte udhëtimin për nja njiqind, për nja njiqind e pesëdhetë e ndoshta edhe dyqind kilometra! ... Ju lutem! ... — thoshte ai e ata ia kthejshin: Ọre Job Ura, ç'na duhen urat kur kemi projektilet! Ç'na duhen? Çka? Fol! ... E kur Jobi mirrte me folë, ata ia merrshin fjalën prej buzës tue e quejtë herë bisht të kuq e herë bisht të zi, — mvarej se me kend bisedonte, — por pajada e quejshin Job Ura, të cilin, kur i duel bullunga mbas veshit, e quejshin edhe Job Bullunga, tue i thanë se edhe ma tutje, për ta, ishte Job Ura, ishte bisht i zi ose bisht i kuq ... Jobi nuk mërzitej pse e quejshin Job Ura, sepse atij i pëlqejshin urat, por e pezmatojshin me talljet e veta rreth bullungës së tij mbas veshit, për të cilën thojshin se asht e qelbët ... Prandej, vendosi me mbetë vetëm Job Ura. Kishte lutë nji kirurg që me skalpelin e tij t'ia hiqte atë bullungë dhe ai përnjimend e kishte përdorë skalpelin dhe përnjimend ishte habitë kur në vend të qelbit kishte pa tue vizllue disa thërmija, e ato thërmija vizlluese kishin qenë thërmija ari, nuk dij sa gram ari kishte pasë në atë bullungë, dhe mjeku menjiherë e kishte quejtë Job Ari, por vetëm ai, sepse askush tjetër nuk e quente Job Ari, ma vonë disa filluen me e quejtë Job Ari, por shumica edhe ma tutje e quejshin Job Ura dhe këtij nuk i vinte keq pse e quejshin Job Ura, sepse urat përnjimend i pëlqejshin dhe — këtu ishin ndëgjue përsëri çaparet, të cilat fill pastaj kishin mê — kishin vazhdue me e ndjekë me talljet e veta Job Urën, njeriun që andrronte me e thurë botën me ura, vetullat e të cilave do të jenë mbi gobella e gjire të shkumzueme dhe ... — këtu ishin ndëgjue përsëri çaparet, ishte ndëgjue edhe dihatja, mandej uturima e aeroplanave, përsëri

dihatja, mandej edhe qeni tue cafullue e zjarri tue brambullue, prap dihatja e shpejt, prap dihatja e fuqishme, prap qeni tue cafullue dhe prap dihatja, dihatja, dhe prap dihatja dhe me te mbaronte shiriti i magnetofonit.

Në heshtje e kishte shikue edhe nji trohë herë atë shirit, që kishte pra së dihatuni, që e thekte saherë që e ndëgjonte. Mandej kishte ndezë nji cigare dhe për disa çaste nuk kishte dijtë çka të bante. Tekembramja, i ishte afrue dritares, të cilën e kishte hapë dhe kishte shikue jashtë, ku edhe ma tutje bijshin fjollat e borës që suleshin nganjiherë kah fytyra e tij. Poshtë, atje në trotuar, shikimi i tij kishte ndeshë përsëri në atë gruen me petka të zeza që shetiste atypari bashkë me qenin e saj të bardhë. Ajo, njiherë, kishte çue kryet dhe këtij iu kishte dukë se kishte shikue kah dritarja. Por, kjo kishte zgjatë vetëm për nji çast të shkurtë, sepse ajo kishte vazhdue përsëri me shetitë nëpër trotuar. Në njifarë vendi ishte ndalë dhe aty i ishte afrue qenit të saj të bardhë. Ia kishte fërkue kryet, sidomos veshët dhe ky s'e kishte shikue ma. Kishte mbyllë dritaren, ishte endë edhe nji copë herë nëpër dhomë, kishte gogësitë tue shikue orën dhe tue pa se tash ishte koha e drekës. Cigaren e kishte fikë dhe, pa u ngutë, e kishte marrë kapotën, e kishte fshi me brushën e petkave dhe e kishte veshë. Mandej kishte dalë në koridor, kishte pritë pak asensorin, me të cilin kishte zbritë poshtë. Në rrugë, ku ishte bukur ftoftë, e kishte kërkue me shikim atë gruen me petka të zeza, por nuk e kishte diktue. Kishte ndejtë pak buzë trotuarit, tue shikue andej e këndej; kishte veshë dorëzat e rrypta tue përcjellë me shikim nji veturë ngjyrë fildishi. Pastaj kishte heqë nji fije floku, që i kishte ra në jakën e kapotës dhe kishte kthye në restaurantin mu afër ndërtesës, ku banonte. Aty, në nji skutë të restauranit, ishte takue me njeriun, që banonte përsipër tij, nji kat ma nalt. Ishte i gjatë, thatiq, hundën e kishte të hollë dhe shpesh e kruente, fytyra e tij ishte gjithnji e zbetë, kur-

se sytë e zez shikojshin lodhshëm dhe vetëm rrallë i kishte pa tue luejtë disi gjallnisht.

— Mbasi erdhe, ndoshta më pushon lemza, — kishte thanë ai tue u mahitë, por pastaj ishte ankue se e kishte zanë disa herë lemza.

Ky kishte buzëqeshë dhe ishte ulë kundruell tij. E kishte pyetë se çka do të mirrte për drekë. Ai i kishte thanë se do të porositte vetëm nji pjatë me supë mbasi nuk ishte i untë, sepse vonë e kishte ngranë kafjallin. Mandej kishin heshtë. Ky shikonte kah dritarja e madhe e restaurantit, ku shihte vetëm kapelat ose ombrelat e njerëzve, që kalojshin aty pari.

— Kam nji biletë tepër, — i kishte thanë ai dikur.

— Sigurisht për keq-ez-keç-ken. Kam ndie se po shkueke shpesh me e pa atë lojë.

— Nganjiherë. Eja sot të shkojmë bashkë. Ndoshta edhe ty do të pëlqejë.

— Nuk dij si asht. Kurr s'kam pa keç-ez-keç-ken.

— S'besoj!

Ky edhe njiherë mohoi me krye.

— S'besoj!

— Kurr!

— Asnjiherë?! — habitej njeriu i thatë me fytyrë të zbetë, të cilit edhe buza i muer në gaz. — Ti qenke nji përjashtim, madje nji përjashtim tepër i rrallë ... Nuk ke pa keç-ez-keç-ken! ... Sot do ta shohësh!

Ky nuk i kishte thanë as jo as po dhe nuk ishte interesue se për kend e kishte ble atë biletë, që tash i kishte mbetë në xhep. Por, nga pak e çuditte habija e tij kur i tha se kurr nuk kishte pa keç-ez-keç-ken.

— Sot kam pa disa herë nji damë me petka të zeza e qen të bardhë, tue shetitë nëpër trotuar, — kishte thanë ai.

— Qysh prej mëngjezit po shetit aty pari, — kishte thanë ky.

— Athue, kush asht ajo?

— Ajo asht ... ku me dijtë.

— Gjithnji shikonte rrotull.

— Ku me dijtë pse ...

— Ndoshta i pëlqen stina e dimnit me fjollat e borës, prandej edhe ka dalë me shetitë.

— Ndoshta.

Ai kishte ndezë nji cigare.

— Mos po pret me e pa keç-ez-keç-kenin? — kishte thanë ky.

— Po qeni? Ku do ta lejë ate? — kishte thanë ai.

— Qeni? A e ke pa si e fërkonte! ... Mandej, si shikonte në borë!

— Si të ishte tue kërkue ndonji gja të humbun.

— Ndoshta deri tash e kishte gjetë. Ajo edhe tash po shetit.

— Ndoshta as që mundet me e gjetë.

— E çka me gjetë?

— Ndoshta ... gjurmat. Mund të jetë se i kanë humnë Për këte kam mendue gjatë tanë paradites.

Këtij i muer buza në gaz.

— Mund të jetë se ato tash janë të palueme në ndonji byro për sendet e humbuna, — kishte thanë ky tue u mahitë.

— Mund të jetë, — kishte thanë njeriu i thatë, tue shkundë cigaren në taketuke. — Njerëzit humbin çkamos. Mund t'i humbin edhe gjurmat. Por, si mund të jenë në ndonji byro për sendet e humbuna, kur ato askush nuk i merr. Ndokush mund t'i ndjeki ose t'i shkeli, por s'mund t'i marri me i çue në byronë për sendet e humbuna... Mbesin në borë dhe, kur të shkrihet ajo, edhe ato do të avullohen. Do të vijnë mandej edhe pastruesit e rrugëve me vrushkujt e ujit ...

Kishin heshtë. Ky përsëri e kishte kthye shikimin kah dritarja, ku shihte vetëm kapelat dhe ombrelat e njerëzve në kalim e sipër.

Dikur kishte ardhë edhe kamerieri, por s'kishin porositë gja: ai kishte thanë se tash nuk mundej me e pa me sy as supën, kurse ky kishte thanë se i kishte humbë oreksi. Tekembramja, kishte mbetë edhe nja nji gjysmë ore deri te fillimi i keç-ez-keç-kenit dhe njeriu i thatë nuk dëshironte të vonohej. Ky ende nuk e kishte nda a me shkue a mos me shkue me e pa atë lojë, të cilën nuk e kishte pa kurr deri më tash. Ishte ndërdyzash edhe atëherë kur, mbasi ai e kishte fikë cigaren, ishin çue, kishin dalë në rrugë dhe kishin kalue në anën tjetër, në trotuarin, ku edhe ma tutje shetiste grueja me petka të zeza e qen të bardhë, që i shkonte mbas. I ishin afrue. Ecnin mbrapa saj. Shihnin tue u rrasë në borë takat e ndërmjeme të këpucëve të saj të zeza dhe qenin e bardhë, i cili papra e luente bishtin. Tash ecte ngadalë, me krye pak si të ulun, të cilin njiherë, e kishte kthye vrik kah këta, që kishin pa nji fytyrë të rrumbullakët, të njomë, sytë plot shqetësim e ndoshta edhe frigë prej diçkafit, të cilin e njihte dhe e kuptonte vetëm ajo, mandej kishin pa gojën pak të hapun dhe nji ble flokësh që ishte përvjedhë dhe kishte dalë jashtë shamisë së hollë të ngjyrës së kaltërt. Vetëm nji trohë e kishte mbajtë kryet ashtu, tue shikue me kërshëri e frigë në thellësinë e rrugës. Mandej kishte vazhdue me ecë përsëri ngadalë, pa u ngutë dhe me shikim përherë të ngulun në borë. E kur kishte mbërri te shitorja e pllakave të gramofonit, ishte ndalë para vitrinës së saj. Kishte ndejtë aty deri sa kishte marrë fund nji shansonë, pllakën e së cilës e provonte dikush në shitore. Edhe këta kishin ndejtë deri në mbarim të asaj shansone, tue shikue herë kah dera, në shitore, herë kah shpina e zezë e palëvizshme e grues, kurse shum rrallë kah qeni, që rrinte pranë kambëve të grues, tue i lëpi thembrat e këpucëve të saj. Dukej se e kishte thekë dhe tërheqë ajo shansonë, që flitte për dikend të dashunuem në nji yll: zemrën ia kishte falë atij ylli që rrinte ndërmjet yjve të tjerë dhe zem-

rën e kishte ndukë dhe e kishte fërfëllue kah ai yll dhe kishte mendue se ajo do të mbërrinte deri te ai për nji vit, për tre vjet, për pesë vjet, por tash ishin ba rrum dhetë vjet, kurse ylli ndërmjet yjve të tjerë edhe ma tutje ishte larg saj dhe çuditej pse ishte aq i ftoftë dhe nuk i afrohej, për ma tepër rrinte larg për aq vjet sa kishte udhëtue kjo kah ai, prandej filloi me dyshue se ai nuk ishte përnjimend yll, prandej kishte vendosë mos me udhëtue ma kah ai, në fund e kishte nda mos me udhëtue kah ai yll, por gjithësesi me e vazhdue udhëtimin, por dikah tjetër, gjetiu, me udhëtue dikah tjetër me qerren e gjumit, gjumit pa andrra ... — kjo ishte ajo shansonë, që ndëgjohej në atë shitoren e pllakave të gramofonit. Vitrinës së saj grueja ia kishte kthye shpinën kur ishin shue edhe tingujt e mbramë. Ajo kishte vazhdue me shetitë përsëri nëpër trotuar.

— Hëm, — kishte ba ky.

Ai nuk kishte bëza. Ata sytë e tij të zez edhe kësaj here kishin shikue lodhshëm kah qeni i saj i bardhë, që luente bishtin me kënaqësi.

— Edhe pak dhe do të fillojë keq-ez-keç-keni, — kishte thanë ai dikur, tue krue hundën e tij të hollë.

— Nuk dij çfarë loje asht?

— Pse po nguron? Të shkojmë! — dhe e kishte marrë për krahu.

Nuk i kishin ba as pesëdhetë metra kur kishin mbërri para nji godine shumkatëshe. Para derës së saj kishte shumë njerëz. Të gjithë kërkojshin bileta, të cilat ishin shitë kaherë, kështu që trafikantëve u shkonte puna sa s'bahet ma mirë. Njeriu i thatë me fytyrë të zbetë i kishte thanë se ai, ato dy bileta ,i kishte ble me anë të njifarë miku të tij qysh para nja tri a katër ditësh, prandej s'ishte për t'u habitë pse njerëzit i blejshin dhe i shitshin dhetë fish ma shtrejt. Mezi ishin kapërdi nëpër tanë atë tollovi njerëzish, që dëshirojshin me e pa keç-ez-keç-kenin. Sidomos vështirë kishte qenë kur kishin hy

mbrenda dhe kur duhej të zdirgjeshin nëpër do shkallë, sepse salla, ku do të shihshin keç-ez-keç-kenin, ishte poshtë, të thuesh nën dhe. Dikur kishin hy edhe aty dhe këtij në fillim i kishte pëlqye ajo sallë e madhe, ku njerëzit, mbasi uleshin në vendet e veta, në heshtje pritshin me fillue loja. Iu kishte dukë jo e rëndomtë ajo heshtje e publikut që, tue ndejtë, thyente gishtat dhe me padurim priste që të fillonte keç-ez-keç-keni. Heshtja ishte ba edhe ma jo e rëndomtë kur kishin fillue të fiken ngadalë dritat në sallë: errësohej gjithnji e ma tepër, kështu që dikur poqat elektrikë në plafon ishin dukë si xixëllojat e palëvishme, të lidhuna apo ma mirë me thanë të ngjituna për diçka, të cilin e mëshihte terri. Dhe, në çastin kur ishin fikë krejtësisht të gjitha dritat, në midis të sallës, si prej ndonji pusi, kishin gufue katër vrushkuj dritash të reflektorëve, që kishin ndriçue ringun e rrethuem me do litarë të trashë, të cilët i kapërcyen me lehtësi dy vetë — njani me brekë fare të verdha, kurse tjetri me brekë gjithashtu të verdha, por me nji shirit të zi. Porsa kishin dalë, sallën e kishte kaplue nji zhurmë që s'mund të përshkruhet — të gjithë brohoritshin me sa za që kishin. Ata dy vetë e përshëndetshin publikun herë me buzëqeshje e herë tue luejtë duert. Njeriu me fytyrë të zbetë i kishte thanë se këta ishin ndër ata ma të mirët që u kishin sjellë famën ma të madhe ekipeve të veta. Kishte dashtë t'i tregojë edhe ndonji hollësi tjetër, kur u kishte fillue ma keç-ez-keç-keni. Ky kishte pa se si ishin vërsulë si vetima kah njani tjetri — ai me brekë fare të verdha i kishte ra me kokë barkut të atij me brekë të verdha, por me shirit të zi. Sa çel e mëshel sytë ishte përplasë në dyshemenë e ringut. Mirëpo, për çudi, sa ora ishte çue pip në kambë dhe tash ai me shirit të zi e kishte kapë për fyti ate me brekë fare të verdha, thuese donte me ia zanë frymën. I verdhi kishte zanë me i zgurdullue sytë gjithnji e ma shum. Ky kishte mendue se e kishte pasë

puna e tij. Por, në nji çast, ku me dijtë si, ishte lirue prej duerëve të atij me brekë të verdha me shirit të zi, të cilit kishte fillue me ia dredhë dorën sa mundej, kurse herë me njanin e herë me tjetrin gju i binte andej dikah kah kryqëzat. Ai me shirit të zi kishte klithë, kurse ai me brekë fare të verdha zgërdhihej. Klithja kishte qenë e thekshme, sëpaku këtij i ishte dukë e atillë. Ajo kishte zgjatë deri në çastin kur ai me shirit të zi në brekë i kishte ra me njanin brryl îs së atij me brekë fare të verdha, të cilin fill e kishte shtrue përfundi. Tash edhe ai zgërdhihej kur i binte me grushta fytyrës, krahnorit dhe brijve të atij me brekë fare të verdha. E kur njiherë i kishte ra andej kah veshi, nëpër zhurmën e publikut ishte përshkue fare qartë klithja e atij që ishte përfundi, klithja e shkurtë dhe e mprehtë, prej së cilës këtij i ishte rrënqethë trupi. Kishte ulë kryet, e kishte pasë mbështetë nji trohë në shuplakat dhe kishte ndie nji neveri të pakufishme ndaj tanë asaj pamje në ring. Por, brohoritja e vrullshme e nji pjese të publikut i ishte dukë si shenjë se ajo farë loje kishte marrë fund. Mirëpo, kur kishte shikue kah ringu i ndriçuem prej katër vrushkujve të dritave të reflektorëve, kishte pa se ai që kishte qenë pak ma parë përfundi, tash e kishte rrokë atë me shirit të zi në brekë dhe e kishte rrëxue. E kishte para kambëve, kur i ra fuqishëm në brij. Njana faqe e atij me shirit të zi ishte përputhë në dyshemenë, kurse duert i kishte shtri përpara dhe dukej si ndonjifarë trungu lisi, plandosë përdhe. Tash ishte ba edhe ma e vrullshme brohorijtja e nji pjese të publikut, e ajo ishte gadi e padurueshme kur ai me brekë të verdha e kishte kapë për flokësh atë me shirit të zi dhe shpejt e kishte ba, të thuesh, dy fish; përpiqej me ia dredhë kambën me sa fuqi kishte. As çjerrja e asaj pjese të publikut nuk kishte mundë me e mbytë klithjen e trishtueshme të atij me shirit të zi dhe ky, tue pa atë zgërdhimje të atij me brekë të verdha dhe fytyrën e atij tjetrit, që ishte tanë

e shëmtueme nga dhimbja, ishte çue dhe marramenthi kishte dalë prej rreshtit. Kur kishte mbërri te dera e sallës, e kishte ndie gufimin e ri të brohoritjes, por kësaj here s'e kishte kthye kryet për të pa se çka kishte ndodhë në ring. Vetëm se i kishte ndëgjue dy vetë:

— Çfarë sulmi kolosal!

— Çfarë mbrojtje madhështore!

Kishte dalë jashtë sallës dhe ishte ngjitë npër shkallë. Nalt, në koridor, kishte vërejtë se ishte tepër i djersitun. Veshët i ushtojshin ende nga zhurma në sallë, ku kishte mbetë njeriu i thatë me fytyrë të zbetë. Tue fshî djersët, i vinte çudi se si gjatë tanë kohës, sa ishte tue pa keç-ez-keç-kenin, as që i kishte shkue ndërmend se aty, pranë tij, rrinte ai që banonte sipër tij, nji kat ma nalt. Por, jo vetëm kaq. Thuese gjatë tanë kohës kishte qenë kalli vetëm në sallë, krejt vetëm në zhurmën e atjeshme, i shkëputun dhe i tretun në hapësinën e zapullueshme të nji gëzhoje të çuditshme. Tash i dukej se aty i kishte kalue orët e tana, e jo vetëm disa dheta minuta, të cilët e kishin rraskapitë.

— Kështu i djersitun doni me dalë jashtë? — kishte ndëgjue zanin e nji njeriu të panjohtun.

Kishte rrudhë krahët.

— Do të ftofeni. Asht dimën.

— Po, tash asht dimën, — kishte thanë ky dhe tash, papandehun, i ishin kujtue çastet në restaurant, i ishte kujtue mandej edhe habija e njeriut të thatë me fytyrë të zbetë e hundë të hollë kur ky i kishte thanë se kurr nuk kishte pa keç-ez-keç-ken. I shkoi buza në gaz. Tash, disi nuk çuditej pse ai ishte habitë. Mirëpo, për këtë nuk e kishte lanë me mendue ma gjatë njeriu i panjohtun.

— Ma mirë ju bie nëqoftëse shkoni në *Klubin e heshtjes*, — i kishte thanë ai njeriu i shtymë bukur shumë në moshë, por me lëvizje ende energjike. — Atje asht nxehtë.

— S'kam dijtë se po ekzistueka nji klub i këtillë, — kishte bëlbëzue ky.

— Çudi! — kishte thanë njeriu i panjohtun, tue e shikue drejt në sy. — Tekembramja, s'ka randësi ... Klubi i heshtjes asht në katin e parë. Urdhënoni, djalosh!

Njeriu i panjohtun i kishte thanë se do të rrinte edhe pak aty, kurse ky ishte ngjitë nëpër shkallë dhe kishte mbërri në koridorin e katit të parë. Menjiherë i kishte ra në sy dera, ku ishte e ngjitun nji copë kartuçi, që shkruente: *Klubi i heshtjes.* Para se të hynte, i ishte afrue dritares për të shikue kot rrugën. Syni i kishte ndeshë në njeriun, që po ndizte cigaren, mandej në nji djalosh me këpucë të lustrueme dhe me kallpak të bardhë, që po priste diken ose rrinte ashtu kot i mbështetun në trungun e nji blini tashma të xhveshun. Dikur syni i kishte ndeshë në nji çupë, së cilës i kishte ra prej dorës shporta dhe e kishte marrë vaji kur në trotuar, nëpër borë, ishin shpërnda portokajt. Afër njanit, tue i marrë erë, ishte qeni i bardhë, kurse pranë tij ishte grueja me petka të zeza, e cila as që e kthente kryet me e pa atë çupë. S'e vërente, sepse shikonte në thellësinë e rrugës dhe dikujt ia bante me dorë. Ky kishte shikue ma mirë nëpër rrugë. Kishte vërejtë dy kuaj të bardhë, që tërhiqshin nji qerre, ku ishte nji arkivol. Kaherë nuk kishte pa nji këso qerre me kuaj të bardhë në midis të Megalopolisit, me të cilën dikur vorroseshin njerëzit. Sigurisht, ndoshta jo të gjithë, por shumica e atyne që shetitshin poshtë në rrugë, nuk kanë pasë rasë me pa qerre të këtilla. Megjithate, ata ishin indiferentë kur kalojshin pranë saj. Rrallë kush e kthente kryet me pa pse ata dy kuaj të qerres me arkivol ishin ndalë pranë grues me petka të zeza e qen të bardhë dhe pse çupën e kishte mbërthye vaji. Por, si duket, kjo indiferencë nuk i lente farë mbrese as grues me petka të zeza, e cila iu afrue fare qerres me arkivol. Në atë çast shikimit të këtij ia kishte pre rrugën nji kamion-cisternë e sipërmarrjes për pastrimin

e qytetit, kështu që nuk kishte mundë me pa se çka kishte ba grueja me petka të zeza. Kur ishte largue kamioni-cisternë, kishte pa aty vetëm dy kuaj të bardhë, qerren dhe arkivolin, kurse s'kishte mundë me e pa kurrkund atë gruen me petka të zeza. Qeni i bardhë i saj ishte largue prej portokajve të çupës, që edhe ma tutje qante dhe tash ai ishte në qerre. Aty ai ishte ulë mbi arkivol. Qerrja ishte nisë ngadalë dhe kishte tretë diku në thellësinë e rrugës, kurse buzë trotuarit kishin mbetë nji palë këpucë me taka të ndërmjeme, të cilat nuk i prekte kush. Me gjasë, ato kishin qenë këpucët e grues me petka të zeza, të cilën ky e kishte pa tue shetitë tanë ditën e lume nëpër trotuar. Mandej, e kishte pa tue ndejtë pranë vitrinës së shitores së pllakave të gramofonit, tue ndëgjue atë shansonën, që flitte për diken të dashunuem në nji yll: zemrën ia kishte falë atij yllit dhe zemrën e vet e kishte fërfëllue kah ai yll, por ajo s'kishte mundë me mbërrijtë deri te ai, sepse ylli rrinte larg saj për aq vjet sa kishte udhëtue kjo kah ai, prandej edhe kishte vendosë me e vazhdue udhëtimin, por dikah tjetër, gjetiu, me e vazhdue udhëtimin me qerren e gjumit, gjumit pa andrra.

— O, ju ende s'paskeni hy?

Kishte kthye kryet. Kishte pa atë njeriun e panjohtun, i cili e kishte këshillue që të kthente në *Klubin e heshtjes*, mbasi jashtë ishte dimën, kurse aty, në *Klub*, ishte nxehtë. Ky kishte pra së shikuemi rrugën, trotuarin çupën, të cilën e kishte mbërthye vaji për shkak të portokajve të shpërndamë nëpër borë, mandej atë djaloshin me këpucë të lustrueme e me kallpak të bardhë, që rrinte tue pritë dikend ose rrinte ashtu kot i mbështetun në trungun e atij blini tashma të xhveshun. Ia kishte kthye shpinën dritares. Bashkë me atë njeri të shtymë në moshë, por me lëvizje ende energjike, kishte hy në *Klubin e heshtjes*. Njimend, salla jo aq e vogël dhe e rregullueme mjaft mirë, ishte e zhytun në heshtje. Aty, në atë

sallë të ngrohtë, rrallë kush fliste. Edhe kur ndokush fliste, nuk e tirrte hollë bisedën. Gadi të gjithë shikojshin kah balli i sallës. Atje ishte nji pëlhurë e madhe, e bardhë si qumështi. Aty, dikur, filloi të çfaqet nji film i shkurtë, që ma vonë ishte përsëritë edhe shumë herë. Fjalët ishin rrallue edhe ma tepër gjatë çfaqjes së tij. Të gjithë kishin tretë në mendime, tue pa anijen *Gloria* në nji lima të madh, mandej tue lundrue nëpër detin e qetë, dikur edhe nëpër valë dhe tue u përshkue nëpër mjegulla, kurse gjatë pjesës ma të madhe të atij filmi e shihshin anijen *Gloria* të zanun pisk prej akullit, Ajo ishte në midis të akullit, që e shtrëngonte dhe donte me ia thye brijt. Ekipazhi i saj përpiqej vazhdimisht me e thye akullin, por — kot. Gjëmonte anija *Gloria.* Akulli, kërcëllonte akulli. Nuk dihej kur gjëmonte anija dhe kur kërcëllonte akulli. Por, shihej flamuri i anijes *Gloria,* tue value. Shihej edhe ekipazhi i saj, tue u përpjekë me e thye akullin, por — kot. Athue, a do të fundosej anija *Gloria?* Nuk dinte pse, por tue ndejtë në ***Klubin e heshtjes,*** ku ishte nxehtë, përcillte mekërshëri çdo lëvizje të ekipazhit të saj dhe nuk i shpëtonte asnji tingull i asaj kange të gjëmimit të brijve të anijes dhe kërcëllimës së akullit.

— Po thërret *Deti!* — kishte thanë me za nji plak, që kishte hy në sallën e Klubit të heshtjes.

Nji njeri, që rrinte atje diku në fund të sallës, ishte çue, ishte përshëndetë me shokun e tij, edhe të tjerëve u kishte lanë nji lamtumirë dhe kishte shkue.

Mandej, përsëri, ishte kthye heshtja. Të gjithë vazhdojshin me e shikue filmin e shkurtë, që flitte për anijen *Gloria.* Në sallë përhapej gjëmimi dhe kërcëllima e akullit.

— Po thërret *Hiroshima!* — kishte thanë me za po ai plak, i cili kësaj here kishte shtrëngue ndër dhambë nji llullë, që ishte ma e madhe se llullat e zakonshme.

Nji njeri, që rrinte afër tyne, ishte çue, ishte përshëndetë, e kishte lanë nji lamtumirë dhe, buzagaz, kishte shkue.

Përsëri ishte kthye heshtja e thellë. Njerëzit vazhdojshin mos me i nda shikimet nga anija *Gloria.* Në sallë përhapej gjëmimi i anijes dhe kërcëllima e akullit.

— Po thërret *Varshava!* ... Po thërret Mat-hauzeni! — kishte thanë me za po ai plak me llullë në gojë.

Dy njerëz, që rrijshin diku para tyne, ishin çue, ishin përshëndetë, e kishin lanë nga nji lamtumirë dhe në heshtje, kishin shkue.

Njeriu, që e kishte sjellë në Klbuin e heshtjes, kishte vërejtë se ato thirrje, ato shkuemje i dukeshin këtij jo të rëndomta.

— Kështu quhen akullthyesit, — i kishte thanë ai. — Këta janë prej viseve të ndryshme. Por, sa herë që u bie rruga këndej pari, kthejnë këtu në *Klubin e heshtjes.* Ndodh që, porsa hyjnë, i thërrasin ... dhe shkojnë. Kjo ngjan sidomos dimnit. Sikur mos të jenë akullthyesit, shum anije do t'i bluzhdonte akulli ... Tash ka shumë akull ... Nuk i njoh me emna. Në *Klubin e heshtjes* nuk regjistrojmë kend. Këtu mund të vijnë të gjithë akullthyesit. Të gjithë janë antarë të *Klubit të heshtjes* ... Vijnë me pa filmin për anijen *Gloria,* me pi çaj, ndoshta edhe ndonji rrum dhe me u nisë sa herë që të çfaqet nevoja ... Tash asht dimën dhe nevoja po çfaqet ma tepër, kështu që s'po munden me kthye ma shpesh në *Klubin e heshtjes* ... Eh, sikur të kishte ma shumë akullthyes ose ma pak akull ...

Ky kishte ndejtë deri në mëngjez në *Klubin e heshtjes,* tue u kënaqë me heshtjen që zotnonte aty, të cilën orë e çast e trazonte zani i plakut, që vinte e thoshte se ishte tue thirrë akcili akullthyes. Ndërmjet ardhjeve të tij në sallë, heshtjen e trazonte edhe gjëmimi i brijve të anijes *Gloria* dhe kërcëllima e akullit ...

NUK DIJ PSE THA
SE KY RRËFIM ASHT FANTASTIK

I lëpinte buzët pajada e rrekej kot me i njomë sadopak, sepse, posa ia afronte gjuhën shkrumit, terej, i dukej se ajo terej e thahej shqim. E dinte se dikush i vente thërmija akulli në ballë, por i bahej se ato avulloheshin shumë shpejt. E mrekullonte kjo gja. Rrallë i hapte sytë, por kur i luente këlkatëset, nuk shihte gja tjetër pos avullit, gulfave të përhimta të avullit herë të denduna e herë si pëlhura e hollë e vjetër dhe e leckosun, që valonte përtueshëm para tij në këtë farë kthine. Mirëpo, njimend nuk i dukej se në ballin e tij shkriheshin vetëm ato grimca akulli dhe, përnjimend, nuk i dukej se aty kishte vetëm avull; ia ndiente erën edhe tymit dhe besonte se pranë tij medoemos digjeshin edhe do gjana: ndoshta përkesa ose tanë shtrati, ndoshta tavolina ose tanë dyshemeja, ndoshta karrigat ose të gjithë librat e, ndoshta, ku me dijtë, edhe dritaret. Nuk e dinte çka kishte marrë flakë, sepse nëpër avull a tym nuk mundej me shikue gja, gadi asnji send, e, pos kësaj, aty, në atë zapullimë, mezi mirrte frymë, kështu që nuk mundej me i lidhë mendimet në ndonji gja të caktueme sidomos tash, tash, tash kur ky shëmonte aq randë dhe kur i dukej se kishte ndie edhe njifarë shungullime: muret e kthinës ishin ça, ora e madhe e murit kishte mbetë pezull, ndërmjet saj dhe tavolinës, ku ishin disa shishe barnash, ishte shtrati; shtrati luhatej, ky përkundej gjithnji tue iu çfaqë, së pari si në vegim e, mandej, fare qartë, vru-

shkujt e ujit që dukeshin si vaza të gjata të arta. E ndiente shushurimën e tyne. I pëlqente ajo shushurimë e atyne vrushkujve, e atyne vrushkujve të artë që naltësoheshin përpjetë, që shpërthyen dikur edhe pullazin e u turrën aq me hov kah qielli. Kishte pa edhe shumë gjerba. Ato shumoheshin gjithnji e ma tepër. Dikur, nuk i kishte pa ma vazat, vrushkujt që u ngjajshin vazave. Tash kishte pa vetëm gjerba, kush e din sa pika uji, që bijshin rrëmisht. Nganjiherë i dukeshin si fije vizlluese të mëndafshta, që shushuritshin kandshëm. Por, ishin rrallue edhe ato vargje të gjata, që sajojshin gjerbat. Ngadal, por sakaq e ma tepër. Ma mirë me thanë, tash dukeshin si ndonji kurtinë e madhe që rrudhej anash; dikur ajo u nda plotësisht dhe nuk shihte ma asnji gjerbë në midis. Sa ma shum skajoheshin anash, aq ma mirë e dallonte njifarë maqine, e cila ishte në punë e sipër. E, kur tretën të gjitha gjerbat, shihte vetëm edhe dy duer deri në brryla. Këto duer ishin me dorëza të zeza. Ma vonë, kishte pa edhe nji palë duer, gjithashtu deri në brryla. Edhe këto ishin me dorëza, por të përhimta. Duert me dorëza të zeza mbajshin njifarë doreze, të cilën, vetëm nganjiherë, e luejshin ngapak. Në aso rasash maqina punonte ma shpejt ose ma ngadalë. Por, ajo maqinë, zhurma e së cilës e kishte zavendësue shushurimën e ujit, nuk ndalej asnji herë. Punonte papra. Ishte jashtëzakonisht e madhe. Ky kishte pa disa rrota; vetëm dy ishin veçanërisht të mëdha, kurse të tjerat ishin të ndërmjeme ose të vogla apo fare të vocrra. Mirëpo, të gjitha ishin me dhambëza. Ishin aty edhe nja tre a katër loza, të cilët, kur luejshin, vetojshin. Ishin aty edhe nja dy shporta — njana majtas, e madhe, kurse tjetra djathtas, ma e vogël. Në shportën e madhe kishte mjaft vida të vjetra, ndërsa ajo ma e vogla ishte plot me vida të reja. Midis maqinës ishte nji gyp i madh që rrotullohej vazhdimisht në vendin e vet, por nëpër të cilin mundej me pa çka ndodhte matanë, sepse ishte krejt i zbrazët dhe

bukur i madh. Ishte gjujzue para tij, e ndërmjet dy shportave. Deri vonë nuk kishte ndëgjue gja, pos zhurmës së maqinës. Gjithashtu, matanë, nuk shihte gja.

— Çka po ndodh atje? — kishte thanë papritmas ai me dorëza të zeza.

— Diçka! — kishte thanë ai me dorëza të përhimta.

— Çka? — kishte thanë i brengosun ai me dorëza të zeza.

— Paj, si duket, atë vidë atje duhet me e shtrëngue pakëz, vetëm pakëz ma tepër, — e kishte qetësue njeriu me dorëza të përhimta.

Ky nuk e dinte se cila ishte ajo vidë që duhej me u shtrëngue edhe pakëz ma tepër. Kishte në atë maqinë vida e vida, gadi s'kishte vend pa ndonji vidë, e cila mbante ndonji pjesë, ndonji loz, ndonji rrotë a rrotëz me dhambëza. Mirëpo, shihej, ai me dorëzat e zeza, e sidomos ai me ato dorëzat e përhimta e dijshin se ku gjindej çdo vidë në atë maqinë. Edhe tash, ai me dorëza të përhimta, nuk kishte kërkue gjatë; kishte shtri dorën andej, dikah mbrenda maqinës, dhe, me çelësin e vet të posaçëm, ngadalë e me shumë kujdes, e kishte shtrëngue vidën.

— Në rregull! — u kishte thanë me kënaqësi dorëzave të zeza.

— Athue?

— Vidën e shtrëngova.

— Mirë, por atje kah lozi i tretë diçka nuk po ecën ashtu si duhet. Apo po më duket mue?

Ai me dorëza të përhimta kishte zanë me prigjue. Edhe ishte përkulë. Me vemendje kishte shikue në maqinë.

— Sa vesh të mirë keni — kishte thanë me admirim. — Mundeni me e diktue edhe ndryshimin ma të vogël të zhurmës së maqinës.

Ai me dorëza të zeza nuk kishte thanë gja. Ky kishte shtri dorën andej dikah kah lozi i tretë.

— Këtë vidë duhet me e çlirue, vetëm pakëz me e çlirue — i kishte thanë ai me dorëza të përhimta.

— Edhe lozin lyeje me voj. Kaherë s'e kemi lye atë loz — i kishte thanë ai me dorëza të zeza.

Dhe ai e kishte çlirue pakëz atë vidë, kurse lozin e kishte lye me voj. Tash, maqina vazhdonte punën edhe ma mirë. Bante edhe zhurmë të madhe. Me zhurmën ishte përzie edhe garritja e gomarëve, të cilët i kishte pa tue lodrue matanë gypit të zbrazët e bukur të madh, që rrotullohej vazhdimisht në vendin e vet midis asaj maqine. Nuk lodrojshin vetëm gomarët, të cilët, me gjasë, i ngitte murrela. Edhe lopët, me bisht përpjetë, lodrojshin. Mbas tyne ngitshin edhe qetë. Dy mëzetën ishin turrë mbas lopëve. Lopët e qetë, mëzetnit e gomarët që garritshin pajada, lejshin mbas vedi shllungat e mëdha të pluhunit. Pa pandehë, në njanën prej atyne shllungave, kishte dalë nji fytyrë vashe, syzezë e vetullhollë, qafëgastare e hundëdrejtë. Ishte gëzue, buza i ishte përvjedhë në gaz e sytë i kishin shkëlqye kur e kishte pa këtë në këtë anë të gypit. Edhe ky ishte gëzue, edhe këtij i ishte përvjedhë buza në gaz dhe sytë i kishin shkëlqye kur e kishte pa atë vashë matanë gypit. I thoshte ajo diçka, por ky nuk e kuptonte. Edhe ky i thoshte asaj diçka, por as ajo nuk e kuptonte. Sepse, ndërmjet tyne vlonte zhurma e maqinës dhe garritja e gomarëve. Zhurma dhe garritja e gomarëve i mbyttshin fjalët e tyne. Megjithate, vazhduen me folë. Por, edhe ma tutje, nuk e kuptojshin njani tjetrin. Dikur, kishin pra. Mirëpo, edhe atëherë të dyve u përvidhej buza në gaz. Dhe, pafuqishëm e tue i rrudhë krahët, shikojshin njani tjetrin pa bëza mbasi ishte kot me folë, sepse nuk ndëgjohej asnji fjalë. Ky i shikonte dhambët e saj të bardhë si merlini, kurse ajo shikonte dhambët e këtij të zverdhun prej nikotinit. Ndërkaq zhurma e maqinës dhe garritja e gomarëve ço-

hej deri në kupë të qiellit. Murrela i ngitte gomarët, prandej ata garritshin aq shumë, e ajo i ngitte edhe lopët, edhe qetë, edhe ata dy mëzetnit. Të gjithë ata lejshin mbas vedi shllungat e mëdha të pluhunit, pluhunit të dendun që rrëshqitte pastaj ngathët nëpër hapsinën matanë gypit. Dhe, gjithashtu shpejt e pa pandehë, nji shllungë e tillë e kishte mbështjellë fytyrën e vashës qafëgastare e, ajo shllungë pluhuni, thuese kishte rrëmbye edhe garritjen e gomarëve, kështu që tash ndihej vetëm zhurma monotone e maqinës me të gjithë ata loza, rrota, rrotëza e vida të panumërta.

Por, ky nuk largohej prej gypit të maqinës. Edhe ma tutje rrinte aty, ndërmjet dy shportave. Kohë mbas kohe kthente kryet për të pa çka bajshin ata me dorëza. E ata, pra, punojshin me kujdes dhe ishin shumë gjakëftoftë. Mirëpo, në nji ças, diçka kishte kërcitë. Njeriu me dorëza të zeza nuk e kishte ndalë maqinën; nuk e kishte ndalë krejtësisht, por vetëm sa e kishte ngadalësue. Njeriu me dorëza të përhimta iu kishte afrue menjiherë maqinës dhe, për nji kohë shumë të shkurtë, e kishte diktue vendin ku kishte kërcitë.

— Qenka thye nji vidë — kishte thanë ai.

— E paske pasë shtërngue fort — i kishte thanë njeriu me dorëza të zeza.

— Kjo asht ajo, që e çlirova pak ma parë, e çlirova vetëm pakëz, — kishte thanë ai me dorëza të përhimta. Mandej kishte marrë veglat dhe shpejt e kishte nxjerrë atë vidën e thyeme, për të cilën asnjani prej tyne nuk kishte pyetë ma se pse ishte thye; njeriu me dorëza të përhimta e kishte fërfëllue në shportë si pështymën e tepërt që mblidhet në gojë. Kishte marrë pastaj nji vidë të re dhe e kishte vu në vendin e asaj vidës së thyeme. Por, tash i kishte shikue edhe vidat e tjera. Disa i ishin dukë se tashma ishin vjetrue, prandej edhe iu kishte dukë se e mira e së mirës ishte që t'i ndërronte. Dhe i kishte ndërrue vidat e vjetrueme me vida të reja. I kishte ndë-

rrue nja pesë a gjashtë sosh. I kishte fërfëllue në shportën për vidat e vjetra. Mbas tanë kësaj, i kishte lye me voj disa rrotëza të vocrra dhe disa të tjera të ndërmjeme. I kishte ly pakëz edhe ato dy rrotat e mëdha. Tash vizllojshin dhambëzat e rrotave.

— Në rregull!

— Athue?

— I ndërrova vidat.

— Këqyre njiherë atë lozin e dytë.

Njeriu me dorëza të përhimta e kishte shikue lozin e dytë. E kishte shikue mjaft gjatë. Kishte vërejtë se edhe aty nji vidë nuk ishte në rregull dhe se ai farë lozi duhej të lyhej me voj. Meqenëse ky loz ishte bukur i randësishëm për punën e asaj maqine (ai loz ishte i lidhun me gyp), njeriu me dorëza të përhimta i kishte thanë atij me dorëza të zeza që ta ngadalësonte edhe ma shum maqinën. Tash, ajo punonte fare ngadalë, kurse ai me dorëzat e përhimta kryente punën e vet rreth atij lozi dhe asaj vide, për të cilën, njiherë, mendoi se ishte e nevojshme të zavendësohet me nji të re, por megjithate, nuk e kishte ndërrue, sepse e kishte pa të udhës vetëm ta shtrëngonte mirë dhe ta lente aty ku ishte. Por, ndërsa njeriu me dorëza të përhimta punonte, zhurma e maqinës nuk ishte e madhe, shurdhuese. Tash mundej me ndjgëue fjalët matanë gypit të zbrazët midis asaj maqine ku tash i ishte çfaqë njifarë vendi që i ngjante skenës së teatrit. Aty luhej njifarë pjese, e cila, kështu e kishte ndëgjue tue thanë njeriu që kishte dalë në skenë para se të fillonte çfaqja, quhej *Dashunija triumfon.* Këtë e kishte interesue ajo pjesë, prandej e kishte pritë me kërshëri zhvillimin e ngjarjeve, për të cilat ai njeriu kishte thanë se „nuk janë tragjike, por vetëm dramatike". Dhe, mandej, kishte pa në skenë nji grup djelmoshash të fuqishëm, që kishin krye njifarë akademije. Bajshin gara. Sidomos i ranë në sy dy prej tyne. Njani quhej Vur e tjetri Turr. Mbasi të dytë i kishin mundë të gjithë të tjerët,

kishte mbetë të mateshin ndërmjet vedi. Mirëpo, të dytë ishin njisoj. Nuk dihej cili prej tyne ishte ma i aftë! Kërcyen — njisoj, notuen — barabar, vrapuen — gjithashtu, barabar, gjylen e hudhi secili as nji cenimetër ma larg se tjetri, luejtën edhe shah loja muer fund — pat.

— S'asht e mundun të jemi njisoj — kishte thanë Vuri.

— Edhe unë mendoj ashtu — kishte thanë Turri.

Mbas nji copë here, që kishte kalue në heshtje, Vuri kishte thanë:

— Turr, le të marrim nji gjylpanë dhe cili prej nesh të rrijë ma shum në maje të saj ... asht fitues?

— Vur, kjo ide po më pëlqen. Ta provojmë?

Dhe, Vuri e Turri kishin fillue garën e fundit: me ndejtë në maje të gjylpanës! Vuri kishte fillue i pari. Ai kishte hypë në maje të gjylpanës dhe aty kishte ndejtë, ashtu kambëcingthi në te, rrum dy minuta e tridhetë e pesë sekonda. Në asnji çast nuk e kishte humbë drejtpeshimin. Edhe Turri kishte ndejtë në maje të gjylpanës, por vetëm dy minuta e njizet e pesë sekonda dhe, kështu Vurin e kishin shpallë ma të aftë se Turrin. Turrit, natyrisht, nuk i kishte ardhë mirë pse e kishte humbë titullin vetëm për dhetë sekonda e, besa-besë, edhe kishte dyshue se ia kishin ba me hile ata që e kishin pasë orën në dorë, por aty kishte ndërhy njifarë Duri dhe vetëm ai e din si e kishte zhdavaritë bashkën e atij dyshimi të errët nga shpirti i trazuem i Turrit. Por, ishte zhdavaritë vetëm për nji çast, sepse, ma vonë, dikur ma vonë, mbas kush e di sa vjetësh, atëherë kur Vuri vrante e kthjellte në vendin e vet, Turrit përsëri i ishin sjellë ndërmend ato dhetë sekondat, ajo maja e gjylpanës, ku e kishte pasë humbë drejtpeshimin e, bashkë me te, edhe titullin. Njimend, Turri nuk ishte mu ai që vrante e kthjellte në vendin e vet sikur Vuri në vendin e tij, por i kishte hy ndër sjetull atij që mundej me i thanë Vurit ta ndalonte dorëmenji fluturimin e mizave të tij kah

vendi i Turrit. Dhe, s'vonoi shumë, në tavolinën e Vurit ishte nji kërkesë e këtillë. Por, Vuri e dinte edhe këte, se tanë kjo ishte vetëm kulaç i Turrit, prandej as ai nuk ndejti duerkryq: menjiherë shpalli botnisht se nuk asht e vërtetë se mizat e vendit të tij po kaluekan në vendin e Turrit dhe se Turri e askush tjetër asht ai që, jo vetëm se ka ndërtue nji magaze të madhe, ku do ta mbylli tanë ajrin që gjindet në vendin e Vurit, por ka vendosë që edhe toka të mos rrotullohet ma, si zakonisht, rreth boshtit të vet! Vetëm këtë fjali e kishte pritë Turri, sepse ai qysh kaherë e kishte ba gati përgjegjen e vet për raste të këtilla. Përgjegja e Turrit ishte: deklarata të këtilla mund të lëshojë vetëm nji leckë aspak inteligjente, si asht, pa kurrfarë mëdyshjeje, Vuri, i cili, edhe kjo le të dihet, ka vendosë me e urdhënue diellin mos të kalojë ma nëpër qiellin e vendit të Turrit! Çka ndodhi mandej? Në të njajtën kohë jehuen trumpetat e Vurit dhe Turrit. Turri sulmonte për t'u mbrojtë nga mizat e Vurit e ma shum për ta shtrëngue Vurin mos ta ndalojë diellin me kalue nëpër qiellin e vendit të tij. Vuri, ndërkaq, sulmonte për ta zbulue magazen, ku, si thoshte ai, Turri do ta mbyllte tanë ajrin e vendit të tij, por ma shumë për ta shtrëngue Turrin mos ta pengonte tokën që të rrotullohej edhe ma tutje rreth boshtit të vet. Ku me dijtë se deri kur do të shkrryheshin buejt e Vurit dhe Turrit e bretkocat me u farue, sikur të mos takohej djali i Turrit me bijën e Vurit atje diku larg, në nji qytet të largët, në parkun e atij qyteti të largët, kaplue prej qetësisë, të cilën e trazojshin vetëm zogjët që çurlikojshin ambël në degët e lisave. E për me qenë puna si s'bahet ma mirë, ata i kishte njoftë ndërmjet vedi i biri i Durit. Duri, në të vërtetë, merr nji letër prej të birit e ajo letër e çon fill te Vuri e Turri. Posa e lexojnë atë letër, situata ndryshon, për mos me e teprue, vetëm nandëdhetë e nandë përqind: Vuri fillon me dyshue se Turri e ka ndërtue magazën për ajrin e tij dhe se ka vendosë me e pen-

gue tokën që të mos rrotullohet rreth boshtit të vet. Gjithashtu, edhe Turri fillon me dyshue se Vuri ka miza dhe se ka vendosë me e ndalue diellin që të kalojë nëpër qiellin e vendit të tij. Mbasi, me ç'duket, Turri nuk paska ndërtue magaze për ajr dhe mbasi ai s'paska qëllim me ia ndërrue rrotullimin Tokës, pse Vuri mos të takohet me te? Njimend, mbasi Vuri s'paska miza, si ka mendue Turri, dhe mbasi Vuri nuk do të përpiqet në asnji mënyrë me ndalue diellin që të kalojë edhe nëpër qiellin e vendit të tij, pse Turri mos të takohet me te? Dhe, nji ditë, nuk dihet a ishte koha për të drekue apo jo, por dihet mirë se njerëzit ishin të unshëm, Vuri e Turri u takuen në hijen e nji parku. Me ta ishin edhe fëmijët e tyne, të cilët telegrafisht e kishin marrë pëlqimin e Vurit e Turrit që të fejohen. Kuptohet, nuk ishin pranë tavolinës pranë së cilës ishin ulë Vuri e Turri, sepse ata bisedojshin për punë të mëdha.

— Vur, unë mendoj se kjo ka qenë vetëm nji mosmarrëveshje e vogël dhe e papëlqyeshme për nervat tona — kishte thanë Turri.

— Turr, ky episod, mendoj unë, asht vetëm episod që, shpresoj, unë shpresoj, e jo vetëm se shpresoj, por edhe jam i bindun, madje thellësisht i bindun se do ta shkrijë pranvera e miqësisë sonë si borën e dimnit të vjemë — kishte thanë Vuri.

— Vur!

— Turr!

Dhe ishin përqafue. Mandej ishin ulë dhe, tue pi nga nji gotë, kishin kërkue me shikim fëmijët e tyne. Buzë lumit, e parku shtrihej deri te lumi, ishin ata. Vuri e Turri ishin shumë të lumtun kur i panë të përqafuem. Pak përtej tyne, matanë lumit, ku para nji mueji kishin jehue tmershëm trumpetat, ishin nja dhetë hektarë tokë, dikur të plleshme, por tash të shndërrueme në vorreza...

— Vur, a ta marrim nji gjylpanë e të shohim, cili prej nesh do të rrijë ma shum në maje të saj...

— Turr, mirë e ke! Kjo ide po më pëlqen. Ta provojmë! Tekembramja, trupi ka nevojë për stërvitje — kishte thanë Vuri në mbarimin e pjesës teatrale *Dashunija triumfon,* të cilën ky e kishte pa matanë gypit të zbrazët e bukur të madh midis asaj maqine. Deshti me e ndëgjue edhe fjalën e atij njeriut, që kishte dalë mbasi kishte ra perdja, por, ai me dorëza të përhimta i kishte dhanë fund punës rreth atij lozit e asaj vidës, kurse ai me dorëza të zeza e kishte lëshue maqinën me punue shpejt e ma shpejt, kështu që zhurma e saj i kishte mbytë fjalët e tij. Por, ajo që kishte ra, nuk kishte qenë perdja, por shllungë pluhuni, e nji pluhuni të dendun që e kishte kaplue përsëri hapësinën matanë gypit, matanë ku tash ndëgjohej përsëri garritja e gomarëve, ku murrela ngitte edhe lopët, edhe qetë, edhe ata dy mëzetnit. Në atë zhurmë e pluhun, befas, ashtu si herën e parë, ishte dukë fytyra e asaj vashës, syzezës e vetullhollës dhe qafëgastares. Ajo fliste prap dhe ky prap nuk e ndëgjonte. Ky fliste prap dhe prap ajo nuk e ndëgjonte. Dhe, prap, kishin mê. Sepse, zhurma e mainës, garritja e gomarëve e lodrimi i lopëve me bisht përpjetë, i mbytte fjalët e tyne. Megjithate, e shikojshin njani tjetrin. Por, nuk kishte zgjatë shum ai shikim: shllunga e pluhunit e kishte mbështjellë dhe e kishte rrëmbye përsëri me vedi fytyrën e vashës. Kishte mbetë vetëm, bashkë me zhurmën dhe duert me dorëza të zeza dhe duert me dorëza të përhimta që vazhdimisht i çlirojshin dhe shtrëngojshin vidat e lozat, rrotat e rrotëzat e asaj maqine, e cila të kapitte me zhurmën e saj. Por, nuk largohej prej atij gypi. Aty, matanë, tash kishte pluhun, por ky shpresonte se ai pluhun do të zhdavaritej dikur dhe se do ta shihte përsëri fytyrën e vashës qafëgastare. Por, ç'dobi kishte me e pa fytyrën e asaj syzeze kur nuk mundej me e ndëgjue, kur nuk mundej me e kuptue? Pluhuni. Mandej, kjo zhurmë shurdhuese, mandej ajo garritje e gomarëve matanë, mandej ajo murrela që i ngitte lopët, qetë, edhe

ata mëzetnit! Pluhuni! Çfarë pluhuni ishte ky? A ishte kjo zhurmë e maqinës apo shushuritje e vrushkujve te ujit, vrushkujve që u ngjajnë vazave të arta? Zhurmë. Zhurmë lozash e rrotash të mëdha, rrotash të ndërmjeme, të vogla e fare të vocrra, të gjitha ato punojshin për ta vu në lëvizje këtë gyp të zbrazët e bukur të madh, i cili vazhdimisht rrotullohej në vendin e vet. Matanë tij — pluhun. Bardësi. Edhe frymë, që ta ngrinë palcën. Edhe lumej të turbullt që vërshejnë e kapërdijnë çdo gja që gjejnë përpara. Krongjijt. Sa dekoracion i mjerë! Dy krongji matanë gypit. Akull. Krejt bardhë. Bardhësi. Akull. Era, ajo frynte, ajo fishkëllonte, ndërsa akulli palohej petë,petë. E shikonte; nëpër gyp e shikonte kah trashej akulli matanë, por ma fantastike ishte ajo garritje gomarësh, ai lodrim lopësh e qesh dhe mëzetnish që i ngitte murrela në atë acar, në atë këthizë acari, tanë ajo pamje ishte fantastike, qesharake, në të vërtetë e tmershme ishte ajo pamje, në të vërtetë i marrë ishte ai lodrim, në të vërtetë s'dinte si me e quejtë atë garritje që shoqnohej apo shoqnonte atë erë, atë erë, atë erë të ftohtë me tanë vërshëllimën e saj të kobshme..

KULLA

Simbas një stenogrami, por të padeshifruem plotësisht

Dje e vorrosëm plakën e tash jam i etshëm; gotën e ujit nuk e shoh në komodinë. S'kam dritë; qiriu asht shkri në shandanin e vogël të argjendët, që e kam gjetë para shumë vjetësh në ahrin e lanun shkret, ku edhe tash gjindet njifarë harku me kordhëz të këputun, që rrin mbi nji grumbull plehu. Megjithate, shtrij dorën kah errësina; dorën, e as gishtat, që luejnë si me dro, nuk i shoh; tanë kthinën time në fund të kësaj kulle të moçme, ku ndihet vetëm çuçleni i kronit dhe fëllimi i natës, që përvidhet nëpër frengji, e ka gllabrue terri. Preka gotën, por — ma fort se duhet: ra e u ba bërskotë në dyshemenë e kthinës. Kjo zhurmë e papritun e mbyti çuçlenin e kronit dhe nuk dij pse — mbas spirales tepër të ndritshme, e cila m'u çfaq pa pandehë e që fillonte prej dikah në përfundësi dhe mbaronte diku nalt, por, gjithashtu, në pafundësi — ma kujtoj edhe hingëllimën edhe çukërmimin e kalit të kullmë, të cilin për herë të fundit e kam pa te gropa e gëlqeres, midis do bredhave ende të njomë, që posa kishin zanë me lëshue shtat. Madje, m'u duk se e ndieva fare mirë atë çukërmimin e njoftun të atij kali, se e pashë edhe njifarë pluhuni që, tue value në ajr si tis, u ngreh te nalt dhe e mbështolli kalin e kullmë, i cili vrik më humbi sysh. Tash e shoh ranishten:

ndërmjet hanës, që përëndonte në njanën anë e vetullës së diellit, që në ag zinte me flakrue në anën tjetër, ishim na në ranën, që tanë ditën e lume na përvlonte. Aty e patëm këputë vargun e gjurmave që humbshin diku larg në horizont, atje diku, prej nga ishin nisë. Ato, tash, ishin mbrapa nesh, kurse përpara e ajgtojsha hejzën, kurrizin e do maleve, që i kishte mbulue kithi. Kurrgja tjetër; syprina e ranishtes ishte e lëmuet dhe aty këtu theheshin gërshetat e rrezeve të diellit, që me shkëlqimin e vet m'i lëbyrshin sytë. Disi më ngashrente preftimi i ndonji zogu të rrallë, që trette andej kah malet, që dukeshin ma shum si njollë e zbetë në fund të ranishtës. Asgja tjetër nuk ndihej në atë hapësinë të zbrazët e monotone, ku nuk ndodhte kurrgja; patëm sharrue në heshtje e zapullima na pat kaplue; nëpër ballë dridheshin sumllat e djersës që rrëshqitshin ngadalë nëpër faqet e mija e rrokulliseshin mandej nëpër qafë deri te jaka e këmishës, që kishte marrë irmë dhe tanë kjo, së paku për mue, ishte ngjarje e vetme që përsëritej shumë herë mbrenda pak çastesh. Ato sumlla djersësh, doemos, ishin sumlla vizlluese, por s'e shihsha vizllimën e tyne. E, pra, aq fort dëshirojsha me e pa. Por, më kot.

„Qe,.. qe....", pat thanë dikur vonë njani prej nesh, s'e dij kush. Por, gati askush nuk ia pat vu veshin.

„Tyyyymiiii!", pat thanë po ai, s'e dij cili prej nesh.

„Kllapurit, kllapurit!", i pat thanë dikush, s'e dij kush prej nesh.

„Por, qe!"

„Ani, vetëm kllapurit!"

„Eu!", e pata ndëgjue nji za tjetër të s'dij kujt.

„Tyyymiiii!"

„Eu, tymi!"

„Ku?"

„Kah?"

„Qe?"

„Tymi."

„Atje!"

„Andej!"

„Tyyymi..."

Me bisht të synit i pata pa tue shikue andej kah kurrizi i atyne maleve.

„Hëm?!"

„Tymi!"

„Eh!"

„Ih, tymi..."

„Of!"

„Ah!"

„Tym..."

Edhe unë e pata kthye kryet. Nji shllungë tymi ngrihej përpjetë mbi atë hejzë, mbi atë njollë të zbetë të vargut të maleve në fund të ranishtës. Ishte hera e parë, që shihshim diçka tue lëvizë në atë hapësinë të zbrazët. Por, ai tym, që griste kithin, prapseprap, nuk më ngashnjente. Tekembramja, tue shikue, sytë më ishin vagëllue, kështu që dikur as që e shihsha mirë atë tym, atë shllungë tymi, për të cilën thojshin se kishte madhësi jo të natyrshme. Pata kthye kryet dhe mjekrën e pata rrasë në ranë. Përsëri i pata pa gjurmat, që humbshin diku larg. Dikur m'u patën mërzitë edhe ato gjurma të rendueme njana mbas tjetrës e që mbarojshin aty, te na, midis ranishtës. Pata mbyll sytë; përpara më patën dalë kush e di sa shkëndija, të cilat e patën largue errësinën mbrenda qepallave të lëshueme; atëbotë e pata pa edhe nji lakadredhë të kuqe, mandej nji vijë të drejtë të kuqe, që u pat turrë kah thellësija, për të dalë jashtë — qepallat e patën ndalë; dikur i pata pa edhe nji palë sy të mëdhej, të ftoftë e me shikim të ngrimë — sytë e bardhokës: gjaku i pat shkue çurjel, gjuha i pat dalë jashtë e i

pat mbetë ndër dhambë, qafa e plyrun në gjak iu pat lakue në cung, kurse shikimin e vet të ngrimë e pat pasë andej kah sillej kasapi i katundit tue i mprehë thikat e tij. Athue, kush ma pat vjedh bardhokën prej grigjës, që tash rrinte në cungun e kasapit, i cili bahej gati me e rjepë dhe me ia shitë lëkurën e me e shkafjue me thikat e tij? E pata pa kasapin me mangë të përvjeluna, tue i mprehë thikat, që, nganjiherë, tingëllojshin shurdhët. E pata pa e ai s'pat qenë as i mëvrejtun e as i buzëqeshun. Edhe sytë e tij patën qenë të ftoftë, kurse buzët e holla, si letrat e cigares, i lëpinte vazhdimisht; vetëm arrëza e fytit i luente, thuese përbinte diçka. Çka? Ku me dijtë. Ndoshta e përbinte pështymën e ndoshta i tëhidhej me pre ndonji copë mishi për ta pjekë në shish, por ndoshta edhe e neveritte ai shikim i ngrimë i bardhokes me qafë të përgjakun në cungun para tij. Por, nuk më interesonte aq shumë pse arrëza e fytit i luente papra, sepse, ajo, ndoshta, ishte e mësueme me luejtë para presë; më dhimbësej bardhokja, para së cilës rrinte kasapi, që, pa u ngutë e me njifarë kënaqësije të paçanësueme, i mprehte thikat e tij. Hëm, jo Ajo ishte para kasapit e jo ai që dikur e pat luejtë thikën në ajr, thuese në atë mënyrë pat dashtë me e pre edhe shikimin e ngrimë të bardhokës sime. Por, natyrisht, s'pat mundë; shikimi i saj, ashtu sikur uji i lumit, nuk mund të pritej as me tehun e mprehtë të thikës. Edhe nja dy a tri herë të tjera i pat vringëllue thika në ajr, por, asgjamangu, më kot: sytë e bardhokës e shikojshin edhe ma tutje, ashtu si ma parë, Mirëpo, tash, për të parën herë, kasapit të katundit i pat shpërthye nji gaz fare i hollë; fill mbas tij e pat qëllue me thikë synin e bardhokes me qafë të lakueme në cung. Rrashta iu pat ça kur kasapi e pat ndezë ma cigare dhe kur tashma pat zanë me e krye punën e vet. Njimend, e pengonte ai tym i cigares, por nuk mërzitej fort për te, për atë tym të kaltërt, që, nganjiherë, si cfagë, përhapej dhe

e mbështillte kryet e tij sa grushti. Edhe tash e pata pa atë tym të cigares së kasapit të katundit. E pata pa mbrenda qepallave të mija, në errësinën mbrenda tyne, të cilën e pat grisë në fillim ajo lakadredhë e kuqe. Aty edhe asht. Ai. Kasapi. Edhe tymi i cigares së tij. Edhe gjurmat, të cilat, kur i pata çelë sytë, i pata pa sërish në ranën përvëluese: dukeshin si vargu i patave të egra në shtegtim e sipër për në jug.

„Tymi!", e pata ndëgjue përsëri njanin, s'e dij cilin.

„Kllapurit, kllapurit!", i pat thanë ai tjetri, s'e dij kush.

„Tym....", e pata ndëgjue zanin s'e dij të kujt.

„Tym... Ai asht tym. Kuptohet!", pat thanë, më duket, Zhelani, të cilit, deri më atëherë, nuk ia pata ndie zanin.

„Ani?"

„A nuk po ju duket se ajo shllungë tymi po zgjanohet gjithnji e ma shumë. Ndoshta do të mbërrijë edhe këtu".

„Ndoshta, por vetëm nëse zjarmi asht aq i madh..."

„Nëse ndonji frymë nuk ia then turrin, fort shpejt do ta shohim këtu. A nuk ju pëlqen?", pat pyetë në fund Zhelani, por askush nuk iu pat përgjegjë.

Çdo gja, sërish, pat ra fashë. Por, vetëm për nji tro herë.

„Athue?", e pata ndie zanin e ngjirun të dikujt, që pat mbetë disi pezull mbi ranishtë, në atë hapësinë të përhimtë, ku dukeshim si glaca pulash që, ndoshta, do t'i mbulonte edhe rana nëse nuk ndodhte kurrgja.

„Çka?", e pata ndie nji za tjetër, që pat dashtë me e trazue at qetësi.

„ Athue.. a do të shkojmë?"

„Ku?... Kah?"

„Dikah".

„Por, kah?"

„Kllapurit, kllapurit!", pat thanë ai tjetri, s'e dij kush.

„Si?"

„Gjithësesi, duhet të shkojmë dikah. Ma mirë të shkojmë kah hejza se të rrijmë këtu, në ranë, në pluhun. Përndryshe, do të ngordhim si ato patat e egra, që i pamë atje."

„Ku?" pata pyetë, sepse, njimend, s'pata pa kurrfarë patash të egra. Më dukeshin, vetëm gjurmat në ranë më dukeshin si vargu i patave...

„S'ka randësi. Patat s'kanë randësi. Por, më duket se duhet të shkojmë dikah. Tekembramja, ç'po bajmë këtu? Pardje ishim të përbujtun dhe u përvluem në ranë e natën, nga të ftoftit, na cakllojshin dhambët. Dje ishim të përmbujtun dhe gjithashtu, u përvluem në ranë e natën, poashtu nga të ftoftit, na cakllojshin dhambët. Ç'po bajmë? A mos jemi zbrazë në këtë hapësinë të zbrazët, ku po lëviz vetëm ai farë tymi që tash po vjen kah na?" pat thanë ai, zani i të cilit, në fillim, pat mbetë disi pezull mbi ranishtë.

„Nuk dij", pata thanë mbas do kohe. „S'kam mendue për këtë. Ndoshta e ke mirë. Ndoshta duhet të shkojmë kah hejza".

Dikush e pat luejtë kambën; pata pa nji tis pluhuni, që pat dashtë me u rritë, me u ngjitë përpjetë, por diku qe këputë filli i tij. Mandej dikush qe kollit. Gjatë. Dhe, dikur, edhe ai pat mejtë. Përsëri e pata ndie frymëmarrjen e secilit prej nesh. Fyti m'u pat tha, gati asnji grimë pështyme s'më pat mbetë në gojë. Buzët m'i pat mbulue shkrumi, kurse shikimi nuk i ndahej hejzës. Ajo dukej e zymtë, e largët, e panjoftun, por, njiherit, edhe jo aq e largët dhe jo aq e panjoftun. Mirëpo, pos shllungës së tymit, që tashma e pat zhdavaritë kithin e sundonte vetëm mbi hejzë, pata ajgtue edhe nji plim zogjësh që dukeshin si pikëza që herë tuboheshin e herë baheshin pikë e pesë për t'u bashkue mandej sërish, tue sajue ashtu diçka që i ngjante luzmës. Por, s'pat vonue dhe atë plim zogjësh e pat kaplue shllunga e tymit, që përhapej shumë shpejt; plimi i zogjëve pat humbë diku në

tym, pat sharrue diku në shllungën e tij, që vinte tue u shprishë gjithnji e ma tepër. Kështu, dikur as që i ngjante shllungës; i pat humbë trajtat e veta të maparshme. Tash dukej si grumbull i madh i reve, që gllabrojshin qiellin. Mirëpo, ma vonë nuk dukej as si grumbulli i madh i reve. Tash dukej si mjegulla e dendun, që rrasej në çdo skutë. E shihshin kudo nëpër ranishtë. Kahdo që i sillshim sytë, shikimi haste në te, sepse tymi vinte ngado. Gati që nuk shihshim gja kur u patëm çue; mezi lëvizshim. Dukeshim si hije të njerëzve të ngathët e të flashkët. Njimend, përpiqeshim me ecë. Na edhe ecnim, por fare ngadalë, thuese shkilshim nëpër gozhda e jo nëpër ranë. Së paku kështu më dukej mue në atë tym, që na pat randue e s'na lente me marrë frymë. Përshkoheshim nëpër te si hije dhe rrallë ndëgjohej zani i ndokujt. Tymi i agushtë na pickonte edhe sytë; duhej me pa nëpër lot e nëpër tym, nëpër lot e nëpër tym duhej me u përshkue dhe kot mundohesha me e largue tymin me dorë. U pata kalamendë dhe pata ra përmbys: sytë m'u patën vagëllue edhe njiherë dhe unë i pata mbyllë fortë — pata pa rrugën e nji shkëndije, që u pat shue në çastin kur thuese u patën ndezë edhe do llampa, disa llampa: në dritën e tyne të zbetë e pata pa përsëri kasapin e katundit dhe rrashtën e çame të bardhokës. I pata pa edhe fjollat e tymit të cigares së kasapit të katundit, që e patën mbështjellë kryet e tij sagrushti. Ato e patën mëshehë kasapin. Por, nuk e patën mëshehë bardhokën. Në të vërtetë, e shihsha vetëm kreun e saj. Me thikë në sy. E shihsha nji krye, ma mirë me thanë nji pllakë, nji krye të gëdhendun në faqen e asaj pllake, e shihsha atë stilizim arkaik te praku i kullës që paraqiste nji krye, të cilin kasapi, kur e pat pa nëpër fjollën e cigares, e pat marrë dhe pat dashtë me e thye... Nuk dij, s'jam i sigurtë: ndoshta s'pat qenë krye i gëdhendun në pllakë, ndoshta pat qenë kryet e bardhokës e, ndoshta, pat qenë diçka tjetër, që kasapi e mbante në dorë dhe...

dhe.. më duket se në ato çaste e pata ndie zanin e përvajshëm të plakës, të cilën e vorrosëm dje. Ajo dëneste, kurse kasapi i lëpinte buzët e veta të holla si letrat e cigares.

„Kush na vodhi e ta shiti bardhokën, or kasap?", i pat thanë plaka, tue e lidhë shaminë e zezë pa asnji larë.

„Kush? Paj, ai që ban ush!", iu pat përgjegjë kasapit, tue u tallë.

„Sall ajo na ka pasë mbetë mbas shpirtit", pat shtue plaka.

„Sall ajo? Po ç'faj kam? Edhe unë duhet të punoj. Tekembramja, s'jeni fikë bash krejt!", pat thanë kasapi, gjithnji tue i lëpi buzët e holla me majën e gjuhës.

„Po çka na ka mbetë tjetër, or kasap?", pat rrënkue plaka. „S'e kemi, bile asnji korriqe drith.."

Kasapi pat heshtë. Pat nxjerrë thikat dhe pat zanë me i mprehë.

„Keni, ju keni...", pat thanë ai. „S'jeni vishkull. Keni, si nuk keni! Keni sytë, keni vesht, gjuhën, buzët, keni duert, kambët, keni zemrën, mandej zorrët, mandej mushkënitë. Keni, ju keni.. Keni ju me se të jetoni".

Pata ndie nji psherëtimë të gjatë të plakës.

„Por, ndoshta, nuk dini ku me ia fillue?", pat vazhdue kasapi. „kryet mos e hani në fillim. Njimend, për mue asht njisoj, por nëse doni të jetoni pak ma shum, kryet mos e hani në fillim. Kryet leni në fund. Ai asht sosërz. Sa për nisërz, mund t'i hani sytë. Hani sytë! Njimend, nuk do të shihni, por dhimbjet kanë me qenë ma të lehta. Kur nuk shihen, ato gjithmonë janë ma të lehta. Tekembramja, ç'ju duhen sytë? Sytë tuej nuk janë të bukur. Nuk më ka ra me pa sy ma të këqij se sytë tuej. A i keni pa ndonjiherë në pasqyrë? A nuk frigoheni prej tyne? Plakë, më thuej pse sytë tuej janë të këtillë?", dhe tehu i thikës pat vizllue në dritën e zbetë të llampës.

Plaka nuk i gjegjej. Vetëm e shikonte, tue dënesë.

„Qe, ku me dijtë çfarë djalli mëshihet në sytë tuej. Njeriu nuk mundet me iu pasë besën. Njani të thërret, e tjetri të vret. Ah", dhe patën tingëllue thikat. „Nuk asht kështu? Ndoshta. Sidoqoftë. Njani asht pusi, gjithmonë njana asht pritë e gjallë. Asht kule, ku s'din çka mëshihet. Prandej, ma mirë asht që t'i hani sytë. Mandej hani kambët, e bashkë me kambët edhe veshët. Ç'ju duhet të ndieni kur ma mirë asht me qenë i shurdhët".

„Pse me gojën tande po e nemë vetvedin?", i pat thanë plaka.

„A nuk po të duket se po flas mirë?", ia pat kthye kasapi, tue shikue tehun e thikës dhe majën e saj. „Unë vetëm thashë se keni me se të jetoni. S'jeni pa gja mbas shpirtit!"

„Po më dhimbesh, or kasap. Shpirtin ia paske true qoftëlargut", i pat thanë plaka. „Ti po na sheh me synin e tij. Dhe ashtu asht si thue ti... Na vodhën e ty ta shitën bardhokën. Tash, thue ti, duhet ta hamë vetvedin. Na edhe po e hamë. Por, kasap, edhe hana e han vetvedin: tash e shohim sa grima, tash e shohim sa sofra e miqve, tash duket... tash zhduket, por.. gjithmonë asht në qiell..."

Heshtjen e shkurtë e pat trazue tingëllima e thikave dhe dënesja e plakës. Kasapi edhe ma tutje i lëpinte buzët e veta të holla, kurse plaka e shtrënganonte shaminë e saj të zezë pa asnji larë. Llampat mezi i zdritshin fytyrat e tyne.

„Ç'tu desht me e përmendë hanën?", pat thanë dikur kasapi. „Pse e zune ngojë?... Qe, këtu e ke kullën. Ç'të duhet, plakë, me shkue deri në hanë, kur ditët e kullës janë të numrueme! Plakë, shihe njiherë pyllin si e ka sulmue kullën. Shihe!"

Plaka nuk e pat kthye kryet.

„E dij se pylli e ka sulmue kullën", pat thanë ajo, tue i shikue thembrat e kambëve të kasapit.

„Mirë, mbasi po e ditke", pat thanë kasapi. „Mirëpo, jo vetëm se e ka sulmue, por edhe do ta kaplojë. Shih ngado e kanë rrethue kulet. Kush mund të përshkohet nëpër to?... A e ka pa atë krekë? Do ta keshë pa nji degë të saj, që asht rrasë në pullazin e kullës. A nuk do da çojë hava pullazin? Lene ate, shihi kulprat! Ato i kanë vesh gati të gjitha muret e kullës. Kanë fillue me hy edhe nëpër frengji... Mandej, ai rrap! Edhe nji degë e tij po don me hy ndërmjet gurëve të kullës... Çka po thue për këtë mur, që asht kulë dhe ndoshta nuk do të shkojë mueji e na do të ecim nëpër galtinë..."

„Ndoshta?"

„Shihe, mandej, atë mur, që kjason! Thue ti se asht mirë të jetosh në kullën me muret që janë kulë e që kjasojnë? Plakë, kullës ia kemi numrue ditët. E si mos t'i ketë të numrueme kur ajo asht e ngrehun në këtë farë kjasine dhe kur ngado e ka sulmue pylli. Ku me dijtë", pat vazhdue me folë kasapi, „ndoshta kulla do të sharrojë e ndoshta s'do të vonojë shumë kur nuk do të duket ma, sepse edhe këtu do të mundemi me pre dru si në çdo vend tjetër të këtij pylli të bujshëm".

Përsëri e pata ndie nji psherëtimë të gjatë të plakës.

„A i ke pa ato gërmadha? Edhe ato, thonë, kanë qenë kulla. Po tash? Tash janë gërmadha".

„Ti nuk din ç'janë ato gërmadha", i pat thanë plaka. „Ti nuk din se në ato gërmadha gjindet nji kumbonë".

„Kumbona? Jo, s'kam dijtë se aty gjindet ndonjifarë kumbone", pat thanë kasapi, tue lëmue me gisht tehun e thikës „Por, ç'randësi mund të ketë ajo kumbonë?"

„Ç'randësi?" pat thanë plaka, tue buzëqeshë në mënyrë disi enigmatike. „Ç'randësi! Po shihet se ti nuk je prej këtyne anëve. Me gjasë, ti je ndonjifarë kukuvriqi. Ti nuk din se ç'asht ajo kombonë? Eja nëse dëshiron me e pa dhe me e ndie".

Kasapi, që pat thanë se nuk i pëlqente ta quente kukuvriq, e pat ndjekë plakën. Ajo e pat çue te gërma-

dhatë, te kumbona, ku, në nji vend, janë të shkrueme do fjalë, por vetëm disa mund të lexohen — *mortous plango, frango ... fulgura frango,* — sepse germat e fjalëve të tjera i ka brejtë moti. Mandej e pata ndëgjue kumbonën tue kumbue. Kumbimi i saj i fuqishëm përhapej nëpër errësinë, të cilën përpiqeshin me e grisë ato llampa me dritën e vet të zbetë. Tash nuk e pata pa vizllimën e thikave të kasapit. As tehun e tyne të mpreftë. E as kasapin. Kasapin e shihsha, por përfundi kumbonës. Nuk dij pse, por ai e pat rrokë boçin e saj të madh: ndoshta pat dashtë me e ndalë kumbonën dhe me e ndërpre kumbimin e saj, por s'mundej as me e ndalë e as me e ndërpre atë kumbim; kumbona shkonte andej e këndej e bashkë me te luhatej edhe kasapi i kacavarun për te, kështu që nuk shihsha mirë — dukej si njollë e lëvizshme, por ma e errët se errësina, njollë që herë tkurrej herë bymehej. Edhe për do kohë e pata pa tue e luhatë ashtu pranë plakës, të cilën e pat mbërthye nji gaz, që nuk ndihej afër kumbonës që kumbonte, kurse mandej e pata ndie vetëm kumbonën, ate e pata ndie në atë tym të agushtë. Dikur e pata ndie edhe trokun e kuajve. Edhe troku pat qenë i fuqishëm aq sa edhe kumbimi i kumbonës, që përhapej nëpër tym, që e pat mbulue ranishtën, ku unë, ashtu i kalamendun, rrokullisesha. Nuk dij si, por papritmas e pata pa veten tue u përshkue nëpër atë tym si maja e gjylpanës; dikush më pat kapë për qafe dhe tash e pata ndie fare mirë vetëm trokun e nji kali. Mandej u pata zhytë në njifarë kllapije dhe s'e pata ndie as trokun e as kumbonën. E pata ndie vetëm nji zhurmë shurdhuese të paemën. Ajo pat marrë fund me hingëllimën e gjatë të kalit, i cili, ma në fund, qe ndalë. Ku? Nuk më kujtohet, por në atë vend e pata ndie freskinë e barit plot pika vese. Kur qesh kthjellë, e pata pa Zhelanin.

„Duelëm!", pat thanë ai. „Merr frymë..."

Pata marrë frymë dhe i pata lëpi pikat e vesës, që shkëlqejshin në fijet e barit.

„Ku janë të tjerët?", pata pyetë.

„Disa kanë humbë në atë tym e disa kanë dalë", pat thanë Zhelani.

Mandej e pata ndie çukërmimin e kalit. Pata kthye kryet dhe e pata pa atë kali të kullmë. Pranë tij rrinte nji tarrabec i ardhangët.

„Po ky?", e pata pyetë Zhelanin.

„Kali i kullmë?", ma pat kthye Zhelani buzagaz. „Nuk dij. Pyete'.'

Mirëpo, tarrabeci i ardhangët heshte në fillim.

„Pse nuk flet?", e pata pyetë.

„E pse të flas?", më pat thanë.

„Paj, deshta me dijtë kush ta paska falë këtë kali kaq të bukur, që na shpëtoi prej atij tymi të mallkuem".

„Askush nuk ma ka falë", më pat thanë ai, tue ndukë nji aguliçe.

„E paske vjedhë?"

„Ia qëllove. E kam vjedhë", më pat thanë tarrabeci pa iu dridhë zani.

„Po ku?"

„Në hejzë. Atje e kam vjedhë'.'

„Kujt?"

„Askujt".

„Si?'

„Thashë: askujt".

„Por, ti, megjithate, ia ke vjedhë dikujt?"

„Tatalosh", më pat thanë ai, „e kujt asht hejza? Atje e kam vjedhë. Në hejzë ka le e asht rritë. Breshni e ka rrehë dhe bora e shiu e kanë la. Për herë të parë ka dashtë me e shilue stuhija. Nuk e lashë! Ia vodha. Asaj ia kam vjedhë. E stuhija nuk asht e askujt. Asaj ia vodha. Tash jam ma i shpejtë se ajo".

„Ti?"

„Unë", më pat thanë tarrabeci, që pat këcye në kalin e kullmë. „Shihe;", më pat thanë ai, kurse kali pat hingllue gëzueshëm. Qe turrë përpara dhe pata pa si tarrabeci qe palue në shpinën e kalit të kullmë, që e pat kapërcye atë gropë të gëlqeres midis do të bredhave ende të njomë, që posa patën zanë me lëshue shtat. Fulikare e pat lëshue kah mjegulla, që valavitej nëpër tokë. Thuese pat tretë në mjegull, që mbas pak pat fillue me u zhdavaritë. Sa ma shumë zhdavaritej, aq ma mirë ajgtoheshin malet. Dikur e patëm pa edhe kullën; më kujtohet plaka tue ndejtë në prak të derës së saj e tue i shikue kulprat, sidomos kulet, që ngado e patën rrethue kullën. Edhe degën e krekës, që u pat rrasë në pullazin e kullës së moçme e donte me e çue hava. Poashtu, edhe degën e rrapit, që tashma pat zanë vend ndërmjet gurëve të kullës e donte me e ça murin e saj. E shikonte edhe murin, që kjasonte dhe atë tjetrin, që edhe pak e, ndoshta, do të rrëxohej. Edhe pyllin, që vetëm sa nuk e pat kaplue tanë kullën e veshun gati plotësisht me kulpra, që patën hy edhe nëpër frengji. Edhe ne, që nuk i ndajshim sytë prej kullës sonë, të cilën e pat sulmue pylli i dendun, që donte me e rrafshue. Jo vetëm kullën, e cila, kur patëm mbërri, i ngjante bukur shum ndonji harvalline. Na nuk i ndajshim sytë as prej plakës që dikur na pat dhanë nga nji kupshore çomlek dhe nga dy a tri molla të rrapshtejta; kupshoret i patëm lëpi, kurse mollat e rrapshtejta s'patëm mundë me i hangër dhe e patëm fërfllue diku mbrenda në kullë, ku patëm zanë me e ndezë cfagën e secilës marimangë; cfagat e tyne patën mbulue gati çdo skutë të kullës dhe shumë sosh dukeshin si copa pëlhurash të grisuna vende-vende. Plaka qe gëzue kur i patëm djegë ato cfaga dhe kur e patëm pastrue tanë katin e parë; nuk i pat ardhë mirë vetëm pse gjanat nuk i patëm krahishtue ashtu si donte ajo. Në të vërtetë, ajo thoshte se zemra i këndonte kur na shihte tue punue në kullë e

tue u kacafytë me pyllin si me qoftëlargun, tue i dlirë kulet e kulprat, tue pre krekën e rrapin e tue i thirrë mjeshtrit për ta ndreqë murin që qe kulë dhe atë tjetrin, që kjasonte. Mirëpo, sytë e saj i robnonte melankolija kur sendet i zejshin ato vende, ku plakës nuk i pëlqente me i pa. Tash më kujtohet kur, njiherë, na pat thanë: ato salltanete të shehrit të sotshëm nuk duhet me ia zanë vendin kukurrës, e cila duhet të jetë në ballë të odës së miqve e jo në hajat. Por, ajo s'asht ma ndër ne. Tash, me dashtë, mund t'ia dhurojmë ndonji muzeumi edhe kukurën, mandej edhe kordhëzat; sa qe gjallë, s'na lente me i qitë jashtë kullës as thërmijat e gurëve të saj, bile as harkun me kordhëz të këputun, që rrin mbi nji grumbull plehu në ahrin e lanun shkret...

„Zhelan", i thashë dje, kur u kthyem nga vorrimi i saj, „a ia ke numrue rrudhat e fytyrës"?

Më shikoi. Buzëqeshi.

„Jo", më tha.

Luejti kryet. Thuese përpiqej me iu kujtue diçka.

„Kush mundej me i numrue të tana ato rrudha!"

„Zhelan, a nuk të duket se kreu i saj i ngjante kreut të rranjëve të thella?"

Zhelani nuk u gjegj. Mendonte. Këqyrte kullën, që tash nuk i ngjante harvallinës.

„Gjithmonë më asht dukë i atillë'.'

„Dikur edhe mue më dukej si krye rranjësh. Dhe, njimend, fytyra e saj e kishte atë pamje. Çudi, atëbotë më dukej taman si nji krye rranjësh të thella, që s'luejnë prej atij vendi, ku zanë fill njiherë e përgjithmonë".

„A vetëm dikur?"

„Paj, si me të thanë, ma vonë, disi, nuk më pëlqente ai krahasim. Disi edhe nuk më dukej se i ngjante kreut të rranjëve", më tha.

„Edhe tash më duket se njimend u ngjante rranjëve që s'ndahen dot prej thellësive të veta".

„Nuk dij, por mue nuk më duket..."

„E pse?"

„Pse?", tha e i rrudhi krahët. „Si me të thanë, kreu i saj ma përkujtonte deltën e ndonji lumi. A ke pa se si duken lumejt në hartë? Ato vija të kaltërta, që përshkohen nëpër male e fusha dhe gryka të thepijshme, tue zanë, ndoshta, edhe më thue, por, megjithate, tue gjetë rrugën e vet, kur i afrohen buzës së detit... degëzohen. E qëndisin kryet e vet. Krijojnë shum degëza, që thuren ndërmjet vedi si rrudhat në fytyrën e plakës".

„Dhe pastaj lumi derdhet e vdes", i thashë.

„Ehë, jo....", më tha ngadalë. „Edhepse derdhet, prapseprap, lumi mbetet gjallë. Jeton edhe mbas vallës së fundit, të cilën e luen në deltën e vet".

Mandej Zhelani heshti dhe nuk foli ma. Ai shkoi në kthinën e vet, e unë ndejta edhe pak para kullës, tue i shikue do fëmijë, që luejshin kukaçefas. Dikur vonë erdha në kthinë, ku më zgjoi etja dhe ku ndihet vetëm çuçleni i kronit dhe fëllimi i natës, që përvidhet nëpër frengji. Më duket se asht afrue agu. Errësina nuk asht e dendun si ma parë.

MBASTHANJE

Qysh me tregimet e veta të para, ose edhe ma heret, me skicat e para që shkruente kur ishte nxanës gjimnazi, Anton Pashku*) paralajmëronte nji talent dhe punëtor të zellshëm të pendës, për të cilin tregimi artistik nuk asht vetëm rrëfim i thjeshtë i nji fabule interesante, nji rasti a nji ndodhije, nji ndjenje apo nji përjetimi momental, sado i gjallë, sado i drejtpërdrejtë dhe mbresës që të jetë ai. Tregimi i tij asht ma tepër nji studim i vogël psikologjik, nji hulumtim studioz në psikën e njeriut, personazheve që merr për subjekt të trajtimit të vet artistik.

---

* ANTON PASHKU lindi më 1938 në katundin Grazhdanik (në rrethinën e Prizrenit) në nji familje të vorfën fshatare, e cila shpërngulet njiherë në Prizren e mandej në Fushë Kosovë. Në Prizren Antoni e kreu shkollën fillore. Aty vijoi edhe mësimet e gjimnazit, të cilin e kreu në Prishtinë. Si gjimnazist dallohet me skica e tregime të shkurta, të cilat fillon t'i botojë qysh më 1954 në revistën letrare „Jeta e re", në „Zanin e rinisë" etj. Deri tash ka botue tri përmbledhje tregimesh. „Jeta e re" i botoi, përmbledhjen e parë të tregimeve më 1961, kurse Ndërmarrja e botimeve „Rilindja" i botoi më 1965 përmbledhjen e tregimeve „Nji pjesë e lindjes". Më 1967 Ndërmarrja e botimeve „Nolit" e Beogradit i botoi përmbledhjen e tregimeve të përkthyeme në sërbokroatishte nga autori i këtyne rreshtave, e përmbledhja që kemi tash në dorë asht e katërta me radhë e këtij autori të ri.

Përpos tregimeve, A Pashku shkroi edhe dramë e roman, por ato ende nuk i ka dhanë në shtyp. Ai merret aktivisht edhe me eseistikë. Shkruen sidomos për film e televizion, e mandej edhe për dramë e teatër dhe përgjithësisht për artin.

Punon si redaktor në rubrikën e kulturës së së përditshmes „Rilindja", kurse prej vitit 1962 asht edhe antar i këshillit redaktues të revistës letrare „Jeta e re". Asht antar i Shoqatës së shkrimtarëve të Sërbisë.

Shkrimtar observacionesh të pasuna e analitik fenomenesh të nduerduerta të psikës dhe ndërdijes së njeriut, Anton Pashku asht nji ndër lavruesit deri tash ma seriozë të tregimit tonë të shkurtë psikologjik, për mos me thanë edhe të tregimit tonë psikologjik në përgjithësi. Ai asht ndër të parët këtu te na që rroket me trajtimin artistik modern të subjektit në prozë, që i jep prozës së tij ma tepër karakteristikën e prozës psikologjike se sa të asaj stereotipike deskriptive a narative, për mos me thanë raportuese, gazetareske. I ri, që përpos talentit ka edhe vullnet shumë të madh; i ri, që pa përtesë punon shumë e asht në gjendje të gëdhendi nji gja jo me ditë e javë, por edhe me muej; i ri, që ushqen ndjenjën shumë të naltë të përgjegjësisë ndaj lexuesit e veprës së vet; i ri, që, tue pasë lexue shumë, me pedanterinë e nji shkencëtari studjon jo vetëm veprën por edhe veprimin artistik të shkrimtarëve; i ri që ma në fund i ndien me tanë intensitetin e artistit manifestimet e fenomeneve të jetës dhe të psikës së njeriut, — Pashku ka formue fizionominë e vet letrare, që, tue u formue gjithnji edhe vetë, ka marrë nji pamje e nji rrugë, simbas së cilës do ta njohim gjithnji në letrat tona.

Në dukje të parë, proza e A. Pashkut asht ma parë akt studimi se sa akt përjetimi spontan që, natyrisht, kishte me u dukë ma i drejtpërdrejtë e shpeshherë edhe ma interesant mu për shkak të intensitetit me të cilin e tregon nji përjetim të këtillë. Por proza e Pashkut asht, megjithate, edhe akt i përjetimit artistik të subjektit të përcjellun me studimin ma të thellë të të gjitha anëve të tij, prandej rrjedhimisht — ajo asht nji studim i hollë psikologjik i treguem me pendën e artistit të talentuem. Shpeshherë Pashku zgjedh vetëm ndonji detal, ndonji imtësi në dukje fare të parandësishme dhe rreth kësaj e shtjellon mandej tanë subjektin dhe idenë e vet, prej së cilës rezulton edhe porosija e tij. Vetëm atëherë kur e shohim se si mu ai detal e përcjell njeriun në tanë rrugën

e tij jetësore, se asht vrragë ose len vrragë në të gjitha veprimet e dispozicionet e tij, se asht i pranishëm në çdo moment sado i pikëllueshëm ose i hareshëm që të jetë ai — do të shohim se mu ai detal, mu ajo imtësi, e tregon dhe ravizon karakterin dhe portretin e personazheve që ka marrë për subjekt të tregimit të vet autori. Vetëm atëherë shohim se ai, nëpërmjet atij detali, asaj imtësije, që lexuesit ndonjiherë ndoshta mund t'i duket e mërzitshme me përsëritjen dhe potencimin e tepërt, ka zbulue nji psikologji, ka ba nji studim psikologjik të nji rasti, nji momenti, nji situate që e zbardhon mandej jo vetëm atë rast a situatë, por tanë psikologjinë e karakterin, tanë qenien e personazheve të tregimit të tij.

Asht e vërtetë se proza e këtillë ende nuk ka mjaft aderues ndër shtresat ma të gjana të lexuesve. Në radhë të parë sepse kërkon nji angazhim ma të madh të lexuesit për me e kuptue, me u futë në esencën e domethanies dhe të idesë së saj, për të mundë mandej edhe me e shijue dhe zbulue sentencën e saj, e cila vetëm atëherë pranohet si përjetim i gjallë artistik, si përjetim i bukur që le mbresë të thellë, që jetohet e përvetësohet, që bahet pjesë e pandashme edhe e lexuesit. Por Pashku nuk asht vetëm vështrues dhe analitik që si ndonji Xjojs apo Fokner futet thellë në ndonji anë të psikës së personazheve të veta. Tue gjetë dhe shque ate që asht karakteristike, ate që asht e bukur ose e shëmtuet në psikologjinë e njeriut si krijesë e gjallë, me zemra e ndjenja, por edhe me arësye e llogari, Pashku paraqitet hulumtues i komplekseve të jetës dhe fenomeneve të saj, i cili, me ngjyrat regjionale spontanishtve në dukje ate që asht e përgjithshme njerëzore në personalitetin kompleks të njeriut në përgjithësi.

Aty ai gjen ate që asht e pranishme në njeriun dhe psikën e tij, ate që asht hov i instinktit ose llogari e arësyes, që në nji moment vjen në shprehje dhe manifestohet mu për shkak të rrethanave të caktueme, pa të cilat ajo ndoshta do të kishte mbetë e mëshehun. Gjurmimi në

ndërdijen e personazheve të veta, dallgët dhe farfuritjet e tyne, asht karakteristikë esenciale e Pashkut si shkrimtar i frymëzuem e analitik shkencor. Manifestimet e jashtme të jetës, akcionet e ngjarjet në dinamikën e tyne, gati as që vërehen të tregimet e tij. Ato thuese janë tregime pa fabulë. Fabula janë vetë problemet në shqyrtim, manifestimet e tyne. Të tjerat ma parë mund të merren me mend prej atyne detaleve dhe përimtimeve që e preokupojnë shkrimtarin dhe e detyrojnë lexuesin të mendojë ma thellë, të përsiasi dhe ta angazhojë ma tepër personalitetin e vet.

Në prozën e A. Pashkut ka edhe mjaft simbolikë, mjaft elemente të përgjithshme që e karakterizojnë njeriun si krijesë, si kategori e posaçme e krijesave të gjalla, ndërsa pranija e vdekjes në tregimet e tij asht ma shpesh objekt sprovimi që do t'i japi personazhet e tij plotësisht të lakuriqueme në shëmtimin ose bukurinë e tyne. Mirëpo, simbolet nuk i shërbejnë Pashkut për lojë fjalësh ose porosish mbi fatin dhe vizionet e përgjithshme të jetës së njeriut dhe dilemat e tij. Në të gjitha momentet, edhe në rastet ma drastike, ndihet gjithmonë dashunija e shkrimtarit ndaj njeriut dhe ekzistencës së tij, kujdesi i tij për njeriun dhe ekzistencën e tij, dridhje për fatin dhe të ardhmen e tij. E në të gjitha këto rrugë e forma të trajtimit artistik të subjekteve asht gjithnji e pranishme nji lloj thjeshtije që herë herë indentifikohet thuej banalisht me shqyrtimet ordinare të së përditshmes.

Sado që kjo mund të duket e ndërlikueme ose tepër e thjeshtë në të njajtën kohë, ajo, mu me këtë asht interesante dhe specifike, ajo që e ban dhe e dallon prozën e Pashkut si prozë moderne sikurse asht proza dhe arti modern në përgjithësi. Kritiku letrar jugosllav Mirko Milloradoviq„ tue ia prezentue publikut të gjanë jugosllav prozën e Anton Pashkut, të përkthyeme në sërbokroatishte, në mes tjerash thot: *„Por ajo që na ban të admirojmë te ky shkrimtar i ri, ajo me çka do të kishim*

mundë me e nda dhe dallue prej shumë mocanikëve të tij që shkruejnë tregime në sërbokroatishte, asht temperamenti i aftë që të merret me prozë dinamike, fare pak të mërziçme, dhe nji ndjenjë e sigurtë për psikologji, që vetëm aty këtu ze qelb „modernizim", psikologjizimi abstrakt në të vërtetë". Mbasi ve në dukje se Anton Pashku në tregimet e tij asht në të vërtetë në fazën e eksperimentimit, M. Milloradoviq thekson veçmas se ato janë plotësisht të nduerduershme *(„asht vështirë të gjinden dy të ngjashme")*, edhepse në to dallon ndikimet e drejtimeve dhe personaliteteve të ndryshme të prozës moderne. Vërtet, ndikime ka dhe asht e natyrshme që ka. Ka si në trajtimin e motiveve me ngjyra të thekshme të ambientit dhe të njerëzve tanë, ashtu edhe në motivet me ngjyra të përgjithshme e tema kozmopolite. Por me të gjitha karakteristikat dhe veçantitë e veta, koloriti regjional i motiveve të tregimeve të Pashkut kalon vetveten dhe me autentitetin e vet merr karakteristika të përgjithshme njerëzore, sikurse temat, motivet me ngjyra të përgjithshme kozmopolite, të transponueme me përjetimin origjinal artistik të vetë Pashkut që marrin ngjyrat, tingullin, jonet e klimës së ambientit dhe të burimit autentik prej kah ka dalë, ku asht rritë frymëzue autori. Këtu edhe gjejmë vleftën dhe bukurinë e rrëfimeve të frymëzueme e analitike të Anton Pashkut, që, tue mbaj të karakteristikat esenciale të ambientit tonë, nuk mbeten të mbylluna në te. Si e këtillë proza e Pashkut asht me të vërtetë e bukur, interesante dhe e randësishme për letërsinë e artin tonë.

Kësaj përmbledhje, në të cilën gjejmë vetëm katër tregime *(„Anija e dejun", Kënaqësitë e Megalopolisit", „Nuk e dij pse tha se ky tregim asht fantastik"* dhe *„Kulla")* i ka parapri nji aktivitet mjaft i gjanë i Anton Pashkut, gjatë të cilit vetëm në prozën artistike ka botue nja tridhetë tregime. Ne nuk mund t'i numrojmë as t'i paraqesim këtu të gjitha. Do të përpiqemi së paku me paraqitë ato që na duken ma karakteristike përkah moti-

vet dhe mënyra e posaçme e trajtimit të tyne. Vëzhgues i hollë i jetës, përcjellës syçelë i manifestimeve të saj, analitik pedant që thuese kur nuk heq keq me gjetë dhe me zgjedhë motivet për trajtimet e veta artistike, Pashku asht gjithmonë në gjendje me dallue elementet interesante të motivit, me zbulue esencën e ngjarjeve dhe psikologjinë e personazheve të veta edhe nëpërmjet gjanave ma të vogla, në dukje të parandësishme, por që e karakterizojnë dhe i japin vulën e vet tanë botës psikologjike të personazheve të tij. Korespondimi shumë i lirë me këso elementesh tregon se sa e njeh autori botën që përshkruen, sa e ndien pulsin e marrëdhanieve dhe manifestimeve të jetës në të gjitha aspektet. Thashë se ai e njeh botën e personazheve të tij, botën në të cilën ata jetojnë, lëvizin, por jo, ai ma tepër hulumton në këtë gjithnji, e studjon dhe në hulumtim e sipër ndeshet me këto elemente të „vogla" që e përbajnë psikologjinë dhe — ndërdijen e tyne. Këto merr me i tregue, rreth tyne e shtjellon subjektin e tregimeve të veta — tue supozue se ndoshta ato — manifestimet e jashtme të jetës, akcionet dhe veprimet ma të mëdha — janë gjana ma të njohtuna, ma të dukshme. Gjurmimi në ndërdijen e personazheve, në valëzimet e mbrendshme të qenies së tyne, në andrrimet, përjetimet, tmeret e gëzimet, frikësimet e guximet, janë karakteristikë e tregimeve të Pashkut në përgjithësi, e jo vetëm në tregimet me tematikë të luftës, të cilën e ndeshim mjaft shpesh në tregimet e Pashkut ose drejtpërdrejt ose si fon, si mbrapavijë gjithmonë prezente në veprimet dhe qenien e protagonistëve të tij.

Kështu, edhepse subjekti i tregimit *„Anija e dejun"* zhvillohet vonë mbas luftës, ajo, lufta, asht përsëri prezente në vetë njerëzit, në fatet e tyne, me jehonën dhe pasojat që ka lanë në jetën, në psikologjinë e tyne. Vetë vështrues i hollë i jetës dhe manifestimeve të saj në psikën e njerëzve, Pashku i vështron këtu njerëzit, tipat e ndryshëm, në nji anije turistike ku janë tubue ca për prehje

prej së përditshmes monotone e të lodhshme ose tejet dinamike e të kumbueshme, ca prap për të ikë prej kësaj së përditshme, për ta harrue nji çikë ate, ca të tjerë edhe për të vazhdue ndoshta spekulimet e veta të përditshme në nji ambient ku shpeshherë lidhen punët ose u vehen temelet. Kurse ai, vështruesi ynë, nji tip i çuditshëm intelektuali të vetmuem, nga pak „patetik" e ndoshta edhe „qesharak" e „ironik", si e quen në nji moment zonjusha D., vetëm vëzhgon, përcjell dhe gjykon për fatet dhe psikologjinë e njerëzve të *„Anijes së dejun"* qofshin këta tipa të mbyllun e të heshtun si profesori i shtymë në moshë, të cilin s'mundet me e njohtë as mbas tri javë udhëtimi bashkë, qofshin vitrina të çeluna, *„ku çdo kush mundet me pa çdo gja, me u shkrrye me shikimin e vet nëpër te"* e mandej, tue u shkrrye edhe me përlye, me damtue e thye „gjanat, *domethanien e vlerën e të cilave nuk e dijnë"*. I përcjell ai kështu njerëzit si hije e tyne, edhepse *„njeriut nuk i pëlqen me pasë asnji hije tjetër, përpos hijes së trupit të vet"*, i shikon dhe përpiqet me depërtue në mbrendinë e tyne. Dhe i gjen ose *„ambalazh të bukur"* por të zbrazët si agjentin tregtar të parfumeve pa *„hundë në botën e ernave"*, ose të hutuem e të harruem në vetminë e tyne që mbesin të etshëm buzë burimit, si profesori i tij që digjet etjet tue pritë t'i mbushet gota me ujin që e ka vërshue tanë dhomën. E atëherë e sheh se përnjimend tanë jeta i ngjan nga pak atij karnevalit në *„natën e kapitenit të anijes"*, kurse njerëzit atyne maskave të dhelpnës ose leopardit, diellit ose mordjes që njerëzit kanë vu në fytyrë për të qeshë e për t'u argëtue, ose ndoshta edhe për t'u mëshehë për nji moment prej të tjerëve, e edhe prej botës në ballon e kapitenit të *„Anijes së dejun"* dhe thuese pohon se njerëzit njimend *„nuk dijnë të gjithë me shikue"*, as me pa, ma jo se jo. Shpeshherë dhe shumëkujt shikimi i ndalet vetëm në petkat e të tjerëve. E ky donte me i pa ma tej, me i pa përmbrenda. Se, njerëzit, qe, njimend i ngjajnë nga pak ndonji shtaze ose shpendi, ndonji bukle

ose hutini, ndonji mungosi ose shkabe, ndonji mini ose luani, ndonji ujku ose ndonji dele. E kur të mbërrijnë atje, në cakun prej kah ishin nisë, e sheh se ai profesori i vetmuem e i harruem, ai profesori që prej çdo moli i shkruente nga nji kartolinë Linditës së vet të dashtun, gjen në shtëpi vetëm fatografinë e nji grueje të bukur në moshë jo fort të shtyme e pranë saj nji pamje të trishtueshme të kampit të vdekjes në Dahau. Lufta asht aty, e tmershme dhe e trishtueshme jo vetëm me aktet, por edhe me pasojat e saj që kanë mbetë në njerëzit dhe rreth njerëzve, ma shumë madje ndër ata që kanë shpëtue prej kosës së pamëshirshme të saj...

„Kënaqësitë e Megalopolisit" janë tregim tipik ambienti e atmosfere të nji qyteti të madh, ku njeriu thuese asht i humbun me vogëlsinë e heshtjen e vet në mes të zhurmës e madhështisë që e han, që e kapërdin me dimensionet e veta gjigante. Si në shirit filmi rendohen shpejt pamjet për ta pa jetën në shumë nuanca, të cilat e lodhin, e mbysin njeriun me plogshtinë e monotoninë e zhurmës e të dinamikës në të cilën ai asht vetëm nji vidë e vogël që sillet me fuqinë e inercionit dhe mbetet thueja i palëvizshëm e i pa za në heshtjen e përgjithshme — të vetvetes në mes të zhurmës e rrëmujës shurdhuese. E përshkon këtë atmosferë nji notë ironije të hollë, nji tingull dhimbje e melankolije, nji dozë nostalgjije e etje për atmosferën e gjallë, të freskët, për natyrën e hapët e të lirë, në të cilën edhe ai do të ishte i lirë, i gëzuem, do të merrte frymë me tanë krahnorin, do ta ndiente zhumhurin e shiut, gurgurimën e përronit, rrezen e diellit, fjollën e borës. *„Kuptohet, edhe në Megalopolis bie shiu, por në rrugët e Megalopolisit të thuesh se nuk ndëgjohet, sepse ate e gëlltit zhumhuri i përditshëm"* — e përshkruen Pashku atmosferën e Megalopolisit në prozën e tij meditative eseistike dhe protagonisti i tregimit të tij don të iki prej asaj atmosfere të mbytun që e randon, don të iki qoftë edhe vetëm për nji moment, qoftë edhe vetëm tue sjellë

shiritin e magnetofonit që do t'ia afrojë atë shushurimën e kulluet të natyrës, në të cilën ndihet secila cirkë e ujit, çdo fërfëllimë e krahëve të ndonji zogu që fluturon *„prej nji lisi deri në gembin e lisit tjetër"*. Ikën ai kështu në kujtime e përsiatje, ikën e kërkon prehje në sallën e keç-ez-keç-kenit ose në klubin e heshtjes, të cilën e trazon vetëm zani i plakut që paralajmëron ardhjen e ndoji „akullthyesi" ose gjama e brijve të anijes „Gloria" në mol dhe kërcllima e akullit. Ikën kështu Job Mullunga, Job Ura a Job Ari, si t'ua marri mendja me e thirrë shokët simbas dëshirës e rastit. E ai, ka dëshirue gjithmonë ta quejnë Job Ura, se i ka dashtë urat, ka folë gjithmonë për to, urat që i lidhin brigjet e qytetet, urat që i afrojnë dhe i bashkojnë njerëzit, urat që janë ma të mira, ma të sigurta, ma të shëndosha, ma fisnike se projektilet që tash kanë hy në modë. Ai nuk ka dashtë të quhet Job Mullunga se në mullungën e tij mbas veshit njimend nuk ka pasë qelb, si thojshin shokët e tij, e as pluhun ari apo ar të thatë, si i ka thanë kirurgu që e ka ba operacion, nuk ka pasë, por, as helm që ta helmon shpirtin. Ka mbetë kështu Job Ura, ura që i bashkon dhe i afron zemrat, që i lidh brigjet. Ka mbetë me shpresën që ka ushqye, që ushqen gjithnji, ka mbetë me shpresën e vetë të vogël në këtë qytet të madh, e ajo, jeta, ka mbetë gjithnji e njajtë, monotone dhe — atje poshtë, para shtëpisë, shetit gjithnji vetëm grueja *„me petka të zeza bashkë me qenin e bardhë"*. Duhet vetëm me iu afrue dritares, me e zgjatë pak kryet dhe me shikue — vetëm ate e sheh.

Nji shqyrtim, në dykje të parë abstrakt, nji *„medalon metafizik"*, si e ka quejtë kritiku i cituem jugosllav tregimin e Anton Pashkut *„Nuk e dij pse tha se ky tregim asht fantastik"*, vu në kornizat e së tashmes së mbizotnimit të përgjithshëm të shkencës e teknikës, ku njeriut në mes të maqinave thuese i mbetet vetëm të çlirojë ose të shtrëngojë nji vidë për ta pa e imagjinue ndoshta edhe vetveten vetëm nji vidë të kësaj maqine, ose ma së shumti

të kësaj maqinerije, si mund ta konsiderojmë sot jetën në mes të maqinave e automateve në qarqet ma të zhvillueme, kulminative, dominante të botës bashkëkohëse — Pashku thuese don të tregojë se jeta, qe, megjithate nuk mund të automatizohet. Ai e tregon këte me nji veprim fare të thjeshtë, me nji tregim anegdotial në çfaqjen simbolike për Vurin e Turrin sulmues të pafrenueshëm dhe Durin që i ndal dhe i frenon në çfaqjen amatore „Dashunija triumfon", që e sheh njeriu në mes të maqinave atje tej maqinave, në imagjinatën e tij jashtë zhurmës së këtij ambienti të automatizuem. Jeta e tij e vogël mbetet, megjithate, në kornizat e veta intime, me sensibilitetin e vet, me ato veset, virtytet që e përbajnë konstelacionin e tij në botën e tij të vogël me ndjenja e zemër, që nuk nënshtrohet as nuk mund të pësojë disfatë të plotë para automatizimit të maqinerisë mbizotnuese të kohës jashtë caqeve të sensibilitetit të tij, para zymtësisë e monotonisë, ftoftësisë që reflektohet prej hekurit e metaleve të tjera që e rrethojnë njeriun në mes të maqinave dhe janë bërthamë gjigante, në të cilën njeriu asht vetëm nji thërmi, vetëm nji atom i vogël, i humbun dhe i mbytun në gjithë atë fuqi kolosale, në gjithë atë forcë dërmuese e ndonjiherë edhe shkatrruese, të cilën, megjithate, e krijon ose së paku e ve në lëvizje ai vetë, njeriu thërmi, njeriu atom. Vërtet, pse të jetë fantastik ky tregim, kur njeriun, qe, edhe në këtë ambient, në këtë kohë e atmosferë të akullt të maqinave të ftofta, përsëri e preokupojnë të njajtat ndjenja e paragjykime, të njajtat dëshira e aspirata. Athue asht vetëm përrallë „Dashunija triumfon", në të cilën Vuri e Turri, mbasi janë sprovue në të gjitha „disiplinat" e mundshme duen tash të bajnë gara: cili prej tyne do të rrijë ma shumë në maje të gjylpanës? Dhe grinden e acarohen ndër vedi. derisa të ndërmjetësojë Duri me lajmin se djali dhe vajza e tyne kanë zanë dashuni dhe t'i afrojë ky „element" i ri. E ai, njeriu në mes të maqinave, përsëri mbetet në atë *„zhurmë lozash e rrotash të mëdha,*

rrotash të ndërmjeme, të vogla e fare të vogla" për të pa gjithnji „*matanë tij — pluhun. Bardhësi. Edhe frymë që të ngrinë palcën. Edhe lumej të turbullt që vërshejnë e kapërdijnë çdo gja që gjejnë përpara*". Për ta pa, për ta andrrue kështu jetën përtej maqinave në shumë nuanca, në ato që i imagjinon me fantazinë e vet, në botën e vet të ndjenjave dhe aspiratave.

Me tregimin „*Kulla*", që asht ndër ma të mbarmët që ka publikue A. Pashku, thuese ban nji kthesë në formën dhe mënyrën e shtjellimit të subjekteve në prozën e vet. Ka këtu përsëri mjaft simbolikë, meditime, asociacione, por tregimi asht ma i drejtpërdrejtë, ma komunikativ, porosija ma e kthjellët, intenca ma e qartë. Ka edhe ma shumë natyralizëm se rëndom, edhepse Pashku nuk ngurron fort nga pamjet natyraliste, sidomos kur asht fjala për ta forcue efektin, nënvizue vrazhdësinë, ndonjiherë edhe egërsinë e jetës dhe të protagonistëve të saj, prap, sidomos në deformimet që i ka shkaktue luftą. Por ka këtu edhe ma shum kontraste, kontraste direkte shumë drastike që theksohen pa rezervë, gati edhe pa matuni, për të vulosë ate që asht fisnike ose që ka mbetë shtazarake në personalitetin e njeriut. E në gjithë këte, me pak viza e me veprim të shkurtë, vijnë e formohen personazhet, fytyrat karakteristike, thueja tipike, që personifikojnë secila kategori të posaçme të bashkësisë njerëzore bashkëkohore, moralit dhe etikës së saj. Aty, në atë moment meditimesh e kujtimesh halucinative, si në ekran të filmit zhvillohen skenat ngërthitëse për kasapin që zgërdhihet tue mprehë thikat për të rjepë e copëtue bardhoken e vjedhun prej plakës vorfanjake që, mbas saj, s'i ka mbetë gja mbas shpirtit as sa për nji „*korriqe drithë*". Dialogu në mes të profesionistit gjakftoftë që s'e ve re atë shikim të ngrimë të bardhokës që ka qenë ushqim dhe shpresë e plakës, dhe plakës krenare e fisnike në vorfëninë e vet, asht dialog tipik në mes të ekzekutorit, e viktimës, në të cilin, si me të hequna brushe, pikturohen edhe portretet psiqike të tyne.

E ajo, kulla e lashtë që u qëndron të gjitha fërfllazave të motit e natyrës që e rrethon dhe i kërcënohet, thuese personifikon qëndrueshmeninë e lashtësisë, fuqinë monumentale që qëndron edhe kur kulla të bahet gërmadhë. E jeta prap vazhdon të vetën dhe në kullë, mu si në fillim, *„ndihet vetëm çuçleni i kronit dhe fëllimi i natës, që përvidhet nëpër frengji"*. Se agu duket se asht afrue, kurse *„errësina nuk asht e dendun si ma parë."*

Lufta asht shumë shpesh motiv i tregimeve të Anton Pashkut. Janë interesante këto motive të luftës të pame me sytë e nji të riu që i ka përjetue ditët e luftës si fëmi dhe që tash e ndien tanë peshën e tyne me të treguem a të lexuem dhe me pasojat e rrjedhimet që ka lanë lufta e që janë gjithnji prezente në personazhet e tij, edhe tash, shumë kohë mbas mbarimit të saj, kurse ajo vetë, në shumë anë të botës asht ende e gjallë, tue flakrue me tanë fuqinë e saj.

Motivet e luftës Pashku i trajton dy mënyrash: tue paraqitë tanë tmerin e luftës që nuk manifestohet vetëm me veprimin e vet shkatrrues të rrenimeve dhe të zhdukjave fizike, por edhe me mbytjen e njeriut në njeri, qoftë kur asht fjala për të vramin a të munduemin, qoftë kur asht fjala për vrasësin dhe mundimçarin, — nga nji anë, dhe tue shndërrue tregimet e veta në manifest, në thirrje të tmershme e akuzë të luftës të çfarëdo forme e në cilëndo pikë të rruzullit tokësor qoftë.

Shikue nga këto aspekte nuk asht çudi që Pashku i sheh dhe i trajton pothuej gjithmonë motivet e luftës i primë prej nji lloj entuziazmi apo ekzaltimi që e ban të anojë në tregimet e veta andej kah janë simpatitë e tij, andej kah e ndien se asht e drejta. Por edhe në atë vorbull të tmershëm lufte, gjaku e flake, ai gjen elemente të ndiesive ma të holla, të dashunisë ma të ngrohët, të rrëfimit ma të sinqertë. Vërtet, tregimet e tij shpeshherë janë kështu të mbytuna në gjak, të djeguna në tym e flakë, por edhe të njomuna me ndjenjat ma të ngrohta përjeti-

met ma të sinqerta që tregojnë njeriun lakuriq në momentet ma vendimtare dhe si të tilla mbesin ma tepër tablo njerëzish e psikologjish të tyne në luftë për jetë a vdekje se sa tablo të vetë luftës dhe të peripetive të saj.

Grupit të parë të tregimeve me tematikë të luftës u takojnë tregimet e ciklit *„Vdekja* solemne" në përmbledhjen e parë të tregimeve të Anton Pashkut. Vdekja asht gjithnji e pranishme në këtë cikël të tregimeve të Pashkut, e jo vetëm të tyne. Në aspektin e saj dhe rreth saj Pashku thur dhe vështron shumë herë fatet dhe psikologjinë e personazheve të veta. Vdekja asht motiv kryesor edhe në tregimin e tij *„Vdekja solemne"*, ku me mprehtësinë e pamëshirshme e karakterizon fytyrën e deformueme të nazistit gjerman që di me „dashunue" me dashuninë ma të „ngrohët" — nëse mund të themi se mund të ketë farë ngrohtësije në gjakun e ndjenjat e nji bishe të këtillë me fytyrë njeriu — nji krijesë të dashtun të personifikueme në fytyrën e qenit të tij besnik në të njajtën kohë kur ka për pasion lojën e tmershme me kafkat e njerëzve — viktima të veta. Besnik i kësaj kreatyre të deformueme deformohet me besnikinë e tij të lindun edhe qeni i tij Reksi, vdekjen solemne të të cilit e merr këtu për subjekt autori. Sado i çuditshëm të duket motivi i trajtuem, tue marrë parasysh të vërtetat edhe ma të tmershme nga realiteti i egër i nazifashistëve për të cilat ende po informohet bota mbi elemente të reja gjithnji e ma të tmershme, mbarimi i të dy kreatyrave të deformueme me „vdekjen solemne" prej grykës së revolverit të zotnisë që vret ma parë shërbëtorin e vet besnik e mandej edhe vetveten — asht fare ordinar në praktikën e tipave të këtillë të çnjerëzuem, që me kohë kanë pushue me u ngja njerëzve me ndjenja e arësye dhe që u janë dorëzue fare epsheve të gjakut e instinktit shtazarak që i ka shndërrue në bisha të egra.

Kemi thanë se Pashku asht aderues i tregimit të shkurtë. Prandej edhe s'asht çudi që asht kursimtar kur asht fjala për paraqitjen e atmosferës, për hymje në zhvillimin e ngjarjeve e situatave në tregimet e veta. Ai e shtin përnjiherë drejtpërsëdrejti lexuesin në atmosferën e tregimit të vet të këtillë, ku pothuej gjithnji mbizotnon vdekja, vdekja që ndodh e do të ndodhi patjetër si ligj i pamposhtshëm i çdo lufte. Kjo atmoferë vdekjeje të kaplon menjiherë ngërthitshëm në kthetrat e veta, edhepse të treguemit e Pashkut nuk asht i gjallë, dinamik. Ndoshta pikërisht me këtë lloj ngathtësije në të treguemit e këtillë për luftën, autori e ban edhe ma të tmershme atmosferën, në të cilën i zhvillon ngjarjet. Ndoshta kështu, me këtë shkallëzim, edhe e mbërrin efektin e vet të vërtetë. Kjo asht çashtje që pranohet e përjetohet në mënyra të ndryshme. Por, sido që të jetë, ajo e shtin lexuesin menjiherë në bërthamën e subjektit që shtjellohet ma tutje. Kjo asht atmosferë sugjestive që menjiherë, me viza shumë të thekshme, gati natyraliste, paralajmëron ngjarjen, situatat ngërthitëse që do të vijnë ma vonë, atmosferë që e lidh dhe i sugjeron lexuesit subjektin e asaj që vjen ma vonë (*„Në shiqimin e saj të fundit"*). Por mënyra krahasuese e të treguemit në disa raste në këtë tregim e largon lexuesin prej përjetimit direkt të subjektit që do të lente mbresa ma të thella në psikologjinë e përgjithësisht në qenien e tij. Mirëpo, aty për aty, autori di me i kthye drejtpërdrejtshmeninë e nevojshme tekstit të vet, i cili menjiherë fiton nga intensiteti, kur tregimi bahet i drejtpërdrejtë e sugjestiv me atë mënyrë karakteristike të të treguemit të Anton Pashkut, i cili di të zgjedhi nji detal, nji imtësi karakteristike rreth së cilës mandej e shtjellon tanë subjektin, që e përcjell njeriun dhe bahet pjesë e tij, nyje rreth së cilës mbështillen e shtjellohen mandej edhe ngjarjet e përjetimet ma të mëdha të tij.

Asht karakteristike në këtë tregim edhe loja simbolike e kukllave laramane të vajzës gjashtëvjeçare me kuk-

llën e zezë të njeriut me bajonetë e të shtrënguem në rryp me pllakën e hekurt ku shkruen „Got mit uns" *(Zoti asht me ne!)*. Aty takojmë vrasjen ma mizore të viktimës së njomë që në shikimet e saj fëminore sheh dhe asht e sigurtë në fitoren e gjysmëharkut të kukllave të saj të dlirta në luftën e pabarabartë me kukllën e zezë të armatosun deri në dhambë të njeriut që zgërdhihet në lojën e tij të tmershme me viktimën e njomë. Tregimi, në fillim i qetë e i ngadalshëm, vjen tue u zhvillue me nji intensitet të madh derisa shpërthen ma në fund si llavë vullkani për me e shndërrue lojën simbolike të kukllave në realitetin e vrazhdët të ballafaqimit të krijesës së njomë me bishën me fytyrë njeriu — që mbaron me vrasjen mizore të kërthinit të pafajshëm. Ndoshta do të pengojë këtu përfundimi i këtillë i lojës së kukllave pikërisht për shkak të simbolizmit që ndryen në vetvete loja e kukllave të Pashkut, do të pengojë sepse, përkundër viktimave të mëdha, loja e mendueme simbolikisht e kukllave megjithate nuk ka përfundue ashtu si ka përfundue në tregimin e Pashkut. Por vallë, a nuk kanë përfundue ashtu edhe shumë e shumë lojna të këtilla të viktimave të luftës që nuk ka dashtë me njohtë as mituninë as gëzimet fëminore! ...

Edhe në *„Tregimin në mënyrën diftore"* Pashku kthehet përsëri te kuklla, tash të kuklla e vajzës së protagonistit që personifikohet në nji patate ndër ato të paktat patate që duhej me i „vjedhë" prej anmikut për me e shue urinë në kampet e vdekjes. A me e kafshue patatën e Fiqretës në momentet ma kritike të urisë, a me kafshue kukllën që ndoshta do t'i jepte fuqi me jetue edhe ndonji çast, që do t'i jepte fuqi me e mundë disi vdekjen që i kanosej, që do t'i jepte fuqi me ikë prej shtëpisë së vdekjes, prej kthetrave të saj, prej të cilave shpëton befas pikërisht në saje të patates kukëll të Fiqretës, e cila e ndan prej shokëve, prej tubës së tyne dhe e qet në „zonën e lirë" mu tue e kërkue ate diku të mëshehun në nji kaçubë, së cilës ia ka humbë tash fijen? Por si me e kafshue tash këtë ku-

këll që personifikon gjanë ma të dashtun të bijës së adhurueme, si me e kafshue këte që do t'i dukej si me e kafshue mishin e gjallë të vajzës së vet të dëshirët? Në luftë për ekzistencë edhe trimi, si e konsiderojnë tash protagonistin tonë shokët në jetën e lirë, lëshon pe para sprovimit të këtillë. Prandej s'asht çudi që rri i hutuem ballë për ballë me anmikun e armatosun, që i del befas përpara nji kaçube, që rrijnë, në të vërtetë, të dy të hutuem e të frikësuem prej njani tjetrit si *„nxanës para provimit"*.

Në nji mënyrë të thjeshtë, të drejtpërdrejtë, pa glorifikim dhe heroizim i tregon Pashku të gjitha këto thuese asht tue thanë: Këto kanë ngja pse ashtu kanë pasë me ngja, pse vetëm kështu kanë mundë me ngja, prandej asht fare e natyrshme që janë zhvillue kështu, prandej as që ka arësye me e quejtë sot protagonistin tonë ndonji trim të posaçëm. Sepse në gjithë veprimin e tij nuk ka kurrgja të jashtëzakonshme. Ikja e tij prej kampit — ka qenë gja krejt e rastit. Krejt rastësisht edhe asht largue prej tubës së shokëve të vet. Në kacafytje me ushtarin e armatosun të anmikut ka dalë ngadhnjyes edhepse ka qenë fare i paarmatosun dhe i dërmuem aq sa nga urija e ligshtija asht detyrue me e kafshue patatën kukëll të Fiqretës, pse kjo ka qenë luftë për jetë a vdekje, përpjekje mbinjerëzore për ekzistencë, për shpëtimin e jetës, e së bashku me këtë edhe të çdo gjaje që asht e lidhun me te, madje edhe të patates — kukëll të Fiqretës dhe të vetë asaj. Paj, në luftën për ekzistencë të thatë asht e mundun gjithçka me ba! Edhe kjo që nuk i asht përkulë instinktit, pasionit, dëshirës së flakët me shtrëngue përsëri në gji patatën — kukëll të Fiqretes nuk asht dobësi, sikurse nuk asht trimni sa ajo që ka ba ma përpara. Të gjitha këto janë ligjshmeni të jetës, në të cilat del fitues rëndom — ajo që asht ma e fuqishme, përmbrenda, ajo që asht ma e shëndoshë, ajo që e përshkon njeriun me njifarë qëllimi ma të naltë, për mos me thanë edhe me njifarë ideali.

Prandej edhe rrjedhimi i këtillë asht fare i natyrshëm, jo i konstruktuem, jo artificial, kurse tregimi i Pashkut nuk asht me tendencë të theksueme, edhepse në shikim të parë të gjitha këto mund të duken, mund të supozohen, të merren me mend, të mendohet se tregimi i tij asht tendencioz, i njianshëm, me sentencë jo të frymëzueme. Ky tregim — po marr guximin me thanë — mba në vetvete aso elementesh të fuqisë monumentale që mëshihet në njeriun njeri, të fuqisë njerëzore që takojmë, për shembull, në *„Fatin e njeriut"* të Shollohovit. (Mund të them madje se nji asociacion i këtillë më asht imponue edhe kur e kam lexue për herë të parë këtë tregim të Pashkut dhe të shtoj se ky asociacion spontan nuk ka qenë i rastit dhe pa arësyet e veta). Njeriu nuk mund ta ndajë a asht kështu i gjallë e vital protagonisti i këtij tregimi për ta mundë vdekjen, për të ekzistue, pse kërkon dhe gjen fuqi për të jetue, ose pse e shtyn malli e dashunija insinktive për të bijën? (E dashunija asht ajo që then edhe pengesat përndryshe të pakapërcyeshme). Apo gjithë kjo ndodh pse në njerëzit e këtillë mëshihet ajo fuqija e shëndoshë që gjithësesi ngadhnjen, nëmos ndonjiherë edhe fizikisht, psiqikisht ajo asht gjithmonë ngadhnjimtare. Ose ndoshta ka këtu edhe pak elemente të së drejtës krishtene, kur fitorja gjithmonë asht ose duhet të jetë në anën e të drejtit. Ka prej të gjitha këtyne elementeve në këtë tregim të shkurtë të Pashkut, por frymëzimi i sinqertë dhe tregimi i drejtë-përdrejtë spontan e bajnë këte gjithësesi nji prej tregimeve ma të bukura të tij.

Tmeri i vdekjes në tregimin „Jeta e vdekja" e përcjell njeriun tash edhe në kohën e punës së qetë ndërtuese, kur në nji moment i mbyll sytë e nuk e sheh *„ma diellin tue u luhatë në valëzat e lehta të lumit të gjanë"* dhe në andrrimet e tmershme sheh tash ma parë kufomën e ushtarit të huej me uniformë të nxime e pllakëz të hekurit rreth qafe, e mandej edhe plot kufoma ushtarësh e njerëzish të tjerë, për t'i mbetë në kujtesë ma mbresëse kufoma e fë-

misë së buzëqeshun, në sytë e të cilit *„shikoi diçka të fikun me zor"*. Vegimet trishtuese të Pashkut në tanë ciklin *„Vdekja solemne"* janë nji monument tmeri e ngërthitje, nji fërshllimë tinglluese e erës së stuhishme që mbolli aq shumë gjak e vdekje dhe që i sprovoi dhe zbuloi bishat në njerëz.

Në të gjitha këto ndoshta nuk asht dhanë njeriu mu ashtu si ka qenë në atë flakë të luftës, por asht ai si e mendon autori se ka qenë ose duhet të kishte qenë tue u ndalë e vështrue të kaluemen e afërme prej nji kandi e aspekti të ri, e kjo, ndoshta, pikërisht kjo i freskon dhe u jep nji vulë ma mbresëse tregimeve të tij për luftën.

Në nji mënyrë tjetër flasin për motivet e luftës tregimet *„Si e përshkroi andrrën e vet njeriu me kapelë"*, *Disa fjalë për nji plak dhe librin e tij kushtue tymit"* e të tjera. Me nji veprim të ngjashëm me atë në *„Vdekjen solemne"*, në tregimin *„Si e përshkroi andrrën e vet njeriu me kapelë"*, Pashku paraqet, me disa pamje thueja natyraliste, kujtimet e nji vrasësi, i cili edhe tash asht gjithnji i lidhun me mizoritë që ka ba në kohën e luftës dhe me gjakftoftësinë ma të madhe i kujton ato. Rajnhardi, Frici, Hansi e të tjerë janë vetëm disa nga kriminelët që i portreton Pashku si bisha të tërbueme për të cilët dita njimend asht e shkurtë për t'i krye krimet e tyne, kurse kapaciteti i krematoriumeve i vogël *„sepse për çdo ditë vijnë njerëz të rij"* që duhet djegë e ba hi në flakën e tyne. Vetë përmbajtja rrënqethëse e mënyra e të treguemit këtë e ban prozë ma komunikative. me rrëfim ma të drejtpërdrejtë, ide e porosi ma të qartë, për ndryshim nga shumë prej tregimeve të tjera edhe me këso tematike si dhe prej tregimit *„Disa fjalë për nji plak dhe librin e tij kushtue tymit"* i cili gjithësesi kërkon nji përqëndrim ma të madh për të lanë mbresë ma të fuqishme, megjithëse edhe ky asht nji kujtim rrënqethës që i çel plagët e vjetra dhe ngjall frigën për të tashmen, së cilës përsëri i kërcënohen fuqitë e këtilla të errta. Prandej edhe mbesin

ndër akuzat ma të randa kundër nazizmit si sistem dhe ideologji, kundër deformimeve që ka shkaktue ai te vetë flamurtarët e tij e kundër krimeve të hatashme të tyne, që në nji mënyrë a në nji tjetër kanë lanë vrragë ose edhe janë reflektue edhe në realitetin e mbasluftës.

Në pjesën tjetër të prozës së vet, Pashku i kthehet ndonjiherë edhe traditës, motiveve të përrallave të gjyshes dhe përjetimeve fëminore ,të cilat i paraqet në nji mënyrë shumë origjinale dhe interesante. Edhe këtu ai futet ma thellë në psikën e personazhevet të veta, tue gjetë e zbulue elemntet të përgjithshme njerëzore në koloritin autentik regjional, tue iu shmangë naracionit monoton dhe deskripcionit të thjeshtë. Disa tregime të këtilla janë paraqitje impresive e motiveve të thjeshta të visareve të kombit, të thesarit të pasun popullor, të përjetueme dhe të lidhuna me realitetin bashkëkohor, me botëkuptimet dhe synimet e kohës. Por Pashku këtu thuese asht ma i lirë dhe motivet e këtilla i ve në lidhje të drejtpërdrejtë me protagonistët e vet të sotshëm, me andrrimet dhe dëshirat e tyne. Përralla për Zanën e Drangonin i shërben si kornizë e bukur për nji tregim bashkëkohor mbi thyemjen e së vjetrës në përleshje me të renë — sepse, nëqoftëse mbas ikjes së Zanës me Drangonin edhe *„pllumbat e zogjët ishin trembë prej krizmës së martinës, prej plasjes së koburës, prej tymit të barotit të luftës fis me fis, prej flakës që përfshin shtatë copë katunde!..." („Nën qarr po rrinte vasha")*, tash kur Dilën e grabit Diliu, s'mbetet tjetër veçse me ndejtë *„haru"* para aktit të kryem.

Motivet e dashunisë në nji mënyrë të veçantë janë motive që i zgjedh shpeshherë Pashku. Por ai asht shumë i matun në trajtimin e tyne, tue mos këqyrë me ba ndonji prozë të lehtë argëtuese, aq ma pak erotike. Ai mundohet këtu me u futë ma thellë në psikologjinë e të dashunuemve tue vërejtë marrëdhaniet e simpatitë e tyne nga aspektet ma tepër ndjenjore e njerëzore se sa nga manifestimet e jashtme të tyne. E këtillë asht edhe skica për tregim

„Dashunija", në të cilën djaloshi, tue pritë vajzën që dashunon, andrron në imagjinatën e vet vajzën e dashunueme. Ndonëse nji prej punimeve ma të hershme, „Dashunija" e A. Pashkut qysh atëherë paralajmëron prirjen e tij me hulumtue ma thellë në psikën e personazheve të veta, me u shprehë ma shumë me metafora e simbolikë se sa me kallxime narative.

I ngjashëm asht edhe në tregimin *„Trekandshi konfuz"*, ku dyshimet e mbrendshme të xhelozisë shkaktojnë aso krizash që janë gati me e thye jetën bashkëshortore të nji çifti që përndryshe do të mund të ishte fare i lumtun. Vuejtjet e këtilla thuese e prekin thellë autorin dhe ai këto i trajton në aspekte të ndryshme. Madje, tue i trajtue kështu, thuese i quen të domosdoshme, elemente që e bajnë jetën — jetë, ashtu si asht dhe si duhet të jetë. Kështu, në *„Lutjet e mbramjes"* i vjen keq për femnën e lanun e të *„bjerrun"* që në vetminë e vet të mbyllun pret prej dikah *„nji kafshore zemër"*, pa të cilën jeta me të vërtetë asht e mbytun. Por vetminë, monotoninë, nganjiherë shumë të rrezikshme, autori e gjen edhe në jetën bashkëshortore, ku në dukje çdo gja asht në vendin e vet dhe jeta vazhdon në kanalet e saj të shablonizueme që nuk i sjellin ma kurrfarë ndryshimesh, kurrfarë gëzimesh a befasish të reja, pa të cilat nuk asht e mundun nji jetë e pasun ndjenjore, pa të cilat nuk asht e mundun mos me ndodhë edhe ndonji aksident i padëshirushëm që mundet mandje ta thejë harmoninë e jetës së këtillë bashkëshortore, e cila, përndryshe, kishte mundë me qenë e lumtun. Pashku e paraqet për mrekulli këtë atmosferë të mbytun monotone në tregimin e tij „Nji ditë," edhepse edhe vetë tregimi asht në dukje mjaft monoton me gjithë ato imtësi që e tregojnë jetën e përditshme monotone të dy bashkëshortëve. Ky edhe përkah forma e metoda e të shkruemit asht tipik për të treguemit e Pashkut me fjali të gjata e të ngatrrueme, me shumë fjali ndërmjetësore e lidhëse që e randojnë

stilin edhe kështu të randë e të parrjedhshëm nganjiherë, por që megjithate ka logjikën e vet.

Thashë edhe ma parë se për lexuesin e rëndomtë, kjo prozë herë herë do të duket e randë, ndoshta edhe e mërziçme me përsëritjet e atykëtushme, me nji stil të posaçëm që lavron autori, me atë ritmin e ngadalshëm, shtjellimin e qetë me gradualitetin që nuk mbërrin kurrë në shkallën e tretë, pa atë dinamikën e mbrendshme që e nxit dhe e ngazllen lexuesin, që e lidh dhe e intereson ma tepër. Mirëpo, kjo asht rruga dhe metoda me të cilën autori futet ma thellë në paraqitjen e motiveve dhe të personazheve të veta. Në këtë mënyrë ai përpiqet ta paraqesi me të vërtetë njeriun si kompleks psiqik në marrëdhaniet morale dhe shoqnore, në jetë dhe në shoqni në përgjithësi. Ai rri dhe i shikon me intensitet dhe gjakftoftësi në të njajtën kohë nga nji kand dhe nji aspekt specifik, që asht i tij, i analizon si nji studjues pedant dhe artist i frymëzuem me tanë kujdesin e nji shkencëtari dhe guximin e kthjelltësinë e nji artisti. Ai në komunikimet e veta për njerëzit e jetën nuk i ndan tipat në pozitivë e negativë, në ata që na dëbojnë ose na joshin, në ata që i duem ose i urrejmë Ata janë nji kompleks, të cilin ai vetëm e paraqet në mënyrë të hollë minicuoze dhe i len lexuesit që mandej, tue persiatë e meditue të nxjerri përfundime dhe të formojë mendime për njerëzit e jetën në të gjitha manifestimet e saj.

Kështu takohemi edhe me shumë motive e tematika që e paraqesin jetën dhe manifestimet e ndryshme të saj. Problemi i përleshjes së përhershme të gjeneratave — njanës që po perëndon dhe tjetrës që po vjen — pasqyrohet simbolikisht në tregimin *„Ora"* në meditimet e njeriut në muzeumin e qytetit rreth orës e skeletit dhe në bisedat ngacmuese me të birin. Egoizmi i njeriut dhe ai instinkti i amshueshëm i tij për gëlltitje e shfrytëzim, megalomanija e tij për të ba plane të mëdha e ngelë në punë të vogla asht dhanë në vija të shkurta në tregimin impresiv *„Fali-*

mentim i nji zotnije' që zhvillohet si në ekran filmi me pamje e asociacione sugjestive. Rruga e gjatë plot mund e përpjekje, plot vuejtje e peripeti, rruga drejt nji ideali, drejt nji lirije e dashunije, drejt nji lumtunije mbas shtatë kodrave e shtatë bjeshkëve — paraqitet me tanë bukurinë e vet në ngjyrat e legjendës ma të bukur në tregimin *„Floçka"*. Takimi i dy të rijve në flakën e luftës, në prak të sulmit, persiatjet e tyne e andrrimet e pathanuna, takimi që do të mbetet vetëm mbresë për të mos u takue ma, nji tabllo rrënqethëse e dy të rijve në akcion, asht dhanë në mënyrë të njomë lirike në *Xixëllojat"*. *Nji monolog* impresiv i mrendshëm i grues, nji monolog poetik për jetën e njerëzit asht dhanë në tregimin *„Zjarmija"*. Nji përshkrim i hatashëm atmosfere njeriu të vetmuem të mbyllun mbrenda katër mureve të dhomës, në të cilën hapat e vetvetes kumbojnë jo si vetëm tiktaku i ndonji ore gjigante, por si kumbimi i fuqishëm i kumbonëve ma të mëdha të botës asht dhanë në tregimin *„Nji pjesë e lindjes"*, *simbas* të cilit mban emnin përmbledhja e dytë e tregimeve të Anton Pashkut.

E kështu me radhë, në këto dhe në shumë tregime të tjera takojmë nji botë të tanë, nji botë specifike, të pame me sytë e nji artisti të spikatun, i cili e ndien botën me ndjenjën e hollë të artistit, e studjon me durimin e shkencëtarit për ta paraqitë me ngjyrat e nuancat e veta, të përshkueme me ato tonet poetike që i ndien ai vetë me intensitetin ma të madh e i paraqet mandej ngadalë, i qetë, në mënyrë të studjueme mirë. Ka por në prozën e Anton Pashkut edhe njifarë ironije mezi të dukshme, ironije që asht e pranishme edhepse mezi mund të vërehet.

Tue i dhanë gjithnji ma shumë randësi mendimit dhe procesit të persiatjeve se sa rregullave sintaktike të të folunit, Pashku shkruen dhe flet me gjuhën e ndërdijes ose të jetës së përditshme pa gëdhendje e zbukurime. Megjithate, ai din me shfrytëzue mirë gjuhën në të gjitha nuancat e saj, ka shpeshherë edhe fjalor të bukur e të

pasun, asht i lirë në konstrukcione që të paraqesi në mënyrë sa ma adekuate dhe sa ma plastike nji kompleks psiqik ma të ndërlikuem. Kjo asht punë e vështirë dhe mjeshtrit ma të mëdhej të prozës moderne shpeshherë janë mjaft të randë, për mos me thanë edhe mjaft të errët dhe, mezi të kuptueshëm me lexim të parë. Por prozën e Pashkut e randon nganjiherë fjalija e gjatë, pasuset e tana të denduna me meditime e thueja pa kurrfarë dialogjesh ose vetëm me monologje e të menduem me vete të personazheve. Pashku thuese me qëllim i shmanget dialogut që t'i japi shkas vetes me u thellue në psikologjinë dhe komplekset e personazheve të veta. E kur e aplikon ma shpesh dialogun, sidomos ndër disa nga tregimet e fundit *(„Anija e dejun", „Kulla")* ato janë të dromcueme aq sa po të dendëshoheshin, po të mblidheshin tok, do të mund të dukeshin përsëri si persiatje të dialogjizueme.

Pashku me qëllim nuk e dramatizon situatën me aktivizimin dhe akcionet e personazheve sa me shfletimet personale, dramatizimin që thur në psikën e tyne. Prandej tregimeve të tij u mungon ajo dinamika dhe intensiteti, që janë ma karakteristike për prozën e akcioneve, të shfrymjeve dhe të përjetimeve të çiltërta, të drejtpërdrejta. Por, prandej, Pashku e zavendëson këtë me zbulime ma të thella, me lakuriqimin e instinkteve dhe pasioneve të personazheve të veta, me langjet e reja që i jep prozës sonë artistike pikërisht tue u thellue në psikën e personazheve të veta që ose janë njerëz të rrethit, ambientit, gjakut dhe mentalitetit tonë, ose janë përfaqësues të fuqive të errta që i sollën aq shumë plagë njerëzimit, ose janë personazhe të përgjithshme që ndryjnë ide dhe cilësi karakteristike që, si të këtilla, mbajnë edhe ngjyrat autentike.

E këtillë, proza e Pashkut mban doemos ngjyrat e prozës eksperimentale. Këtë e kemi konstatue edhe ma përpara. Por *„për ata që nuk kanë besim në prozën eksperimentale* — si shkruen M. Milloradoviq në kritikën e vet për tregimet e A. Pashkut botue në sërbokroatishte — *po*

theksojmë se ndër punimet e Pashkut asht e mundun të gjinden edhe tregime të punueme me sukses deri në fund. Do të lavdojmë ma parë tregimin „Kënaqësitë e Megalopolisit", këtë prozë moderne edhe përkah tema edhe përkah mënyra e të treguemit.\Tue gjykue simbas këtij tregimi Pashku do të shkruente skenare të shkëlqyshme për filmat e „valës së re" (shokantë në montazh, të frymëzuem me sensibilitetin e sotshëm), por edhe proza, vetvetiu, na sugjeron ma së shumti nji shkrimtar të sigurtë dhe të shkëlqyeshëm. Atmosfera e nji qyteti të madh, e thurun nji mbasdite të lodhshme në nji sallë të meçeve të keç-ezkeç-kenit dhe klubit për projekcione të mbylluna të filmit, atmosfera që në fund merr poentën e vet me anë të së cilës shohim se Pashku edhe në domenin ironik asht i shkathët me komunikue shpresën e njeriut (pikërisht në saje të kësaj ironije) — asht nji tregim që po të mund të përfaqësonte çdo literaturë!" Dhe mbasi flet edhe për tregimin *„Falimentimi i nji zotnije"*, thekson se *„kultura e të shkruemit në këto dy tregime, për fat, nuk asht vetëm — me te asht e pranishme në mënyrë konstante edhe ndjenja e kohës sonë"* edhepse motivet në të dy rastet janë prej ambientesh të hueja, të largëta. Dhe me të vërtetë, a asht e thanun se duhet të jemi gjithnji vetëm në ambientin dhe në jetën tonë për të qenë dhe për të dhanë diçka? A nuk do me thanë se edhe ndër ne nuk mund të gjejmë e të trajtojmë tema që, tue qenë të përgjithshme, mbajnë ngjyrat tona?

Po theksojmë në fund edhe cilësinë e mirë të prozës së Pashkut që kërkon angazhimin ma të madh prej lexuesit të tregimeve të tij. Ai shpeshherë e len varun fundin e tregimit të vet dhe thuese kërkon prej lexuesit që ai tash të vazhdojë me gërmue ma thellë në subjektin që ai e ka nisë dhe e ka sjellë deri këtu e lexuesit i mbetet ta ndërtojë ma tutje, të hulumtojë zgjidhje të veta personale. Duket ndonjiherë thuese autori mbetet pa frymë dhe e këput tregimin mu atëherë kur presim se duhet ta plotë-

sonte mendimin, idenë, kur duhet ta thonte ma qartë ose ma drejtpërdrejt porosinë e vet. Por rrallë, shumë rrallë, edhe ato vetëm në tregimet e tij të para, ai ngutet me e thanë përfundimin, rezonancën, tue ia lanë këtë ma parë lexuesit. Kështu, pa marrë parasysh moshën dhe vëllimin e tridhetë e ca tregimeve që ka dhanë deri tash, Anton Pashku ka tregue pjekuninë e nji letrari të frymëzuem e punëtor, i cili don dhe din me paraqitë njeriun si kompleks të ndërlikuem psiqik, njeriun, qoftë të ambientit tonë qoftë të univerzumit, edhe këtë me frymëzime të ngrohta e observacione të pasuna, që do të lanë vrragë të pashlyeshme në letërsinë dhe në kulturën tonë në përgjith-ësi.

Prishtinë, fror 1968.

Vehap SHITA

PËRMBAJTJA

Anija e dejun 5
Kënaqësitë e Megalopolisit 47
Nuk dij pse tha se ky rrëfim asht fantastik 67
Kulla 81
Mbasthanje 99

ANTON PASHKU

KULLA

Redaktor teknik
SHEMSIDIN GORANI

Korektor
ENVER KELMENDI

Tirazhi 3.000 copë

U shtyp në mars 1968 në Shtypshkrojën
e Sipërmarrjes gazetare-botuese „Rilindja"
Prishtinë

Çmimi 4 din.

Qysh me tregimet e veta të para, ose edhe ma heret, me skicat e para që shkruente kur ishte nxanës gjimnazi, Anton Pashku paralajmëronte nji

KULLA

talent dhe punëtor të zellshëm të pendës, për të cilin tregimi artistik nuk asht vetëm rrëfim i thjeshtë i nji fabule interesante, nji rasti a nji ndodhije, nji ndjenje apo nji përjetimi momental, sado i gjallë, sado i drejtpërdrejtë dhe mbresës që të jetë ai. Tregimi i tij asht ma tepër nji studim i vogël psikologjik, nji hulumtim studioz në psikën e njeriut, personazheve që merr për subjekt të trajtimit të vet.